

Језик данас

ГЛАСИЛО МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КУЛТУРУ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ РЕЧИ

САДРЖАЈ

Ксенија Ђорђевић <i>О мајерњем језику, на примеру Војводине</i>	1
Александра Антић <i>Стандардна ѝрозодија у настави</i>	5
Димитрије Бунтић <i>Аналићичка комѝарација у срѝском језику</i>	7
Данко Шипка <i>Тежак рад ѝри чѝтању новина</i>	11
Павле Ђосић <i>Правила жаргонске меѝашезе</i>	14
Милан Шипка <i>Зашћо се каже? (Псује као Влах с коца — Све једно, као Швабо тралала)</i>	17
Драгољуб Збиљић <i>Садашњосћ и будућносћ срѝске ћирилице</i>	19
Јовица Микић <i>Транскрипција ићалијанског Z у срѝском</i>	24
<i>Језичке недоумице</i>	27
<i>Одлуке Одбора за сћандардизацију срѝског језика бр. 39—44</i>	28
<i>Документи Удружења за зашћипћу ћирилице срѝског језика „Ѓирилица”</i>	44
<i>Писци о језику</i>	56

УРЕДНИШТВО

Др ИВАН КЛАЈН (главни и одговорни уредник)
Др РАДОЈИЦА ЈОВИЋЕВИЋ
Др МАТО ПИЖУРИЦА
Др МИЛОРАД РАДОВАНОВИЋ (секретар)
Мр МИЛОСАВ ТЕШИЋ
Др МИЛАН ШИПКА

Језик данас

Адреса Уредништва: 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1
Телефон: 021/420-199, лок. 123
Издавач: Матица српска
Цена: 80,00 динара

Технички секретар
Катјарина Сунајко

Коректор
Вера Василић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Корице

Оскар Штефан

Компјутерски слог
Младен Мозешић, ГРАФИЧАР, Нови Сад

Штампа
„Идеал”, Нови Сад

Језик данас на Интернету:
www.maticasrpska.org.yu/jezikdanas
e-mail: jdanas@maticasrpska.org.yu

Рукописи се не враћају

YU ISSN 0354-9720

Министарство културе и медија Републике Србије
финансијски је помогло штампање овог гласила Матице српске

Језик данас

ГЛАСИЛО МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КУЛТУРУ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ РЕЧИ

Ксенија Ђорђевић

О МАТЕРЊЕМ ЈЕЗИКУ, НА ПРИМЕРУ ВОЈВОДИНЕ

Језик се у лингвистици дефинише као средство комуникације, као систем знакова специфичних члановима једне исте језичке групе. Матерњи језик, такође у лингвистици, био би онај који се говори у земљи из које говорник потиче, који је он научио у најранијем детињству, језик на којем је „проговорио”. На први поглед се може учинити да се ради о врло једноставном концепту чије ближе одређење није ни потребно. Међутим, ако се мало више удубимо у проблематику, видећемо да су ствари далеко компликованије. Дефинисање термина *матерњи језик*, са свим контрадикцијама које он носи са собом — јер се показао као неподобан за означавање једне компликоване језичке реалности — чини нам се стога неопходним пре било какве анализе конкретних ситуација.

Често се дешава да велика друштвена превирања поставе изнова нека од важних питања која се чинило да више нема сврхе постављати. Различите промене у друштву константно утичу и на ситуацију на језичком простору и подстичу на поновно премишљање важних концепата из области језичке политике и језичког планирања свуда у свету, па и код нас. Судбина нашег „бившег” заједничког језика и до данас је

неизвесна, многи његови говорници су променили свој „матерњи језик”, заменили га другим, који заправо говоре исто као и пре, али га другачије називају. Међутим, овога пута ћемо оставити по страни стање на целокупном српскохрватском језичком простору, и задржати се само на примеру Војводине. Вишејезичност Војводине, која је чини толико интересантном за сваког лингвисту, и њена компликована социолингвистичка конфигурација, довољни су да се покаже сва контрадикторност, али истовремено — а то и јесте циљ овог текста — и прави значај овог концепта, као и реалности коју он означава.

У последње време се код нас много пише и говори о законској регулацији права сваког човека да се служи својим матерњим језиком, ма шта он подразумевао, у свакодневном животу и у свим ситуацијама. То право не може бити спорно. Међутим, читава та дискусија отвара низ недоумица, почев од тога шта, заправо, називамо матерњим језиком.

Шта називамо матерњим језиком?

Одмах на почетку могу се поставити два питања:

1. О каквом је концепту реч? Да ли се обавезно мора радити о језику мајке? Шта је са језиком оца?

2. Немогуће је заобићи и питање које се тиче контакта матерњег језика и језика који се налази у широј употреби у друштву (уколико се не ради о истом језику). Коегзистенција више језика различите важности и функција једна је од карактеристика сваког друштва. Уколико се матерњи језик налази у ситуацији мањинског језика, он обавезно коегзистира са језиком који је у широј употреби у друштву. Какав је у том случају његов статус?

Дакле, чим се тим термином боље позабавимо, две основне идеје се намећу саме од себе:

а) бројне мањинске заједнице „разбијају” концепт на антрополошком и етнографском плану: мајка говори један језик, отац неки други, а дете — оба. Ипак, мора се прецизирати да је већина друштава у данашњем свету патријархалног карактера.

б) што је више један језик у ситуацији маргинализованог и мањинског језика, тим се мање он преноси с мајке на дете. Дететов матерњи језик постаје онда језик оца, бабе и деде...

Што се тиче историје самог концепта, матерњи језик је, ако не типично немачки концепт, оно бар развијен под великим немачким утицајем. Од свог почетка па до данас, послужио је разним и различитим режимима, па и нацистичком, јер једна од основних идеја нацистичког покрета базирала се управо на *идеологији мајтерњег језика*,¹ и праву на употребу матерњег језика. Кристофер М. Хатон чак назива — мада се може с правом сматрати да у томе претерује и иде сувише далеко — нацизам „*ио-крејшом заснованим на промоцији права на употребу мајтерњег језика*”.² Није то, нажалост, једини концепт којим се ми служимо свакодневно у лингвистици и социолингвистици, а који је истовремено служио различитим политичким режимима и циљевима.

¹ *Mother-tongue ideology*, термин који употребљава Christopher Hutton у: *Mother-tongue fascism, race and the science of language*, 1999, Routledge, London and New York.

² *Language-rights movement*, Christopher Hutton, *Linguistics and the Third Reich: Mother-tongue fascism, race and the science of language*, 1999, Routledge, London and New York.

ма. Та чињеница не одузима ништа од његовог значаја, иако се извесна доза резерве мора задржати: концепт матерњег језика је заиста кроз историју послужио различитим типовима освајачких и агресивних националима,³ али то наравно не значи да га треба искључиво негативно посматрати. Напротив.

Важно је да се термин, овај као и сваки други, увек посматра критички. У многим покушајима да се он дефинише, неки су чак сматрали да је у питању метафора.⁴ Готово у свим речницима се може наћи објашњење да се ради о језику земље из које потиче говорник, језику његове заједнице. „Мајка” би дакле била земља, домовина, заједница... Други су пак стављали акценат на улогу мајке у процесу усвајања језика од стране детета, и прве кораке социјализације⁵ детета у одређеном друштву. Међутим, опште је познато да мајка јесте један од вектора социјализације, али не и једини.

Дакле, једно од битних питања, ако не и најбитније, јесте заправо „ко је мајка?”, питање на које је Д. Стерн одговорио да је мајка „*свака особа која се брине (...) о малој деци*”.⁶ Међутим, мора се ипак признати да је улога мајке, оне „праве”, била пресудна кроз историју. То показује и назив самог концепта за тај језик, дакле, на коме „проговарамо”, који у великом броју језика садржи реч „мајка”. Тако ће Енглези говорити о *mother tongue*, Французи о *langue maternelle*, Немци о *Muttersprache*, Италијани о *lingua materna*, Румуни о *limba materna*, Мађари о *anyanyelv*...⁷

У лингвистици и данас начин на који дете усваја свој језик садржи један део мистерије, будући да је познато да деца не само имитирају, већ су у стању и да стварају сама реченице које никада нису чула у својој околини. Познато је да свако дете од 4—5 година поседује комплексни лингви-

³ Мусолини га је, на пример, користио говорећи о истарским Италијанима.

⁴ О томе говори Jean-Didier Urbain у „*La langue maternelle, part maudite de la linguistique?*”, in *Langue française*, n° 54, 1982, Larousse, Paris, стр. 7.

⁵ В. дело наведено у фусноти бр. 1.

⁶ „*toute personne qui apporte des soins (...) aux petits enfants*”, А. Khomsî, „*Langue maternelle et langage adressé à l'enfant*” in *Langue française*, n° 54, 1982, Larousse, Paris, стр. 93.

⁷ René Kochmann, „*Y a-t-il une langue maternelle dans la salle?*” in *Langue française*, n° 54, 1982, Larousse, Paris, стр. 119.

стички систем свог матерњег језика. Усвајање језика представља сигурно највећи изазов који ће дете срести у свом развоју. Оно у томе пролази кроз више различитих етапа, усваја „законе” фонетике, морфологије, синтаксе, а да тога није ни свесно. Од 2 до 4—5 године дете довршава усвајање свог матерњег језика. Оно што је најбитније је усвојено, иако се мора рећи да се процес учења наставља све до зрелог доба, јер човек никада у потпуности не може бити сигуран да заиста поседује свој матерњи језик.

Интересантно је упитати се у коликој мери је у том процесу усвајања матерњег језика битна улога најближе околине. Утицај околине је веома важан, као и утицај мајке, или пак било које друге особе која са дететом проводи највише времена. Ствари се још више компликују ако посматрамо однос мајке и детета у преношењу матерњег језика. Потпуно је имала право једна мајка из Марсеја, натурализована Францускиња, рођена у Прагу а одрасла у Берлину, када је рекла „сада говорим француски ... француски је *пост*ао мој матерњи језик, јер је *био* матерњи језик мој сина”.⁸ То само потврђује да се оваквом врстом термина мора баратати врло опрезно.

Околина сасвим сигурно није довољна. Ако се за дете које учи да пише може рећи да заиста нешто учи, у правом смислу те речи, јер тај процес захтева изванредан напор, за усвајање свог језика мора се подвући да је то сасвим природан феномен. Дете почиње спонтано да говори, баш као што спонтано и прохода. Ово нас наводи на закључак да код човека постоји извесна урођена способност да научи да говори, која затим ступа у интеракцију са многим другим факторима околине у којој дете расте.

И на крају, не баве се матерњим језиком само лингвисти. Њиме се може позабавити и историја, и социологија, чак и психоанализа. Међутим, овде за нас, најинтересантније је посматрати концепт из угла социолингвистике. Концепт — да поновимо — јесте сложен, али посматран из

угла анализе језика у контакту у једној вишејезичној заједници, он добија и неке своје много једноставније конотације. И у социолингвистици смо далеко од тога да тврдимо да од једне земље, регије, језичке заједнице до друге, он означава једну те исту реалност. Нема термин „матерњи језик” исто значење у земљи која има само један званично признат језик, и у земљи или регији која их има више. Поједностављено говорећи, нема матерњи језик исти статус, а сама реч исти садржај, у две различите ситуације. Примера ради, неће се лако усудити сељак са југа Француске да назове окситански својим матерњим језиком. Чини се да је тај термин резервисан искључиво за француски језик, а да одговарајући не постоји и за окситански или било који други регионални језик у Француској. Ситуација је сасвим другачија у једној вишејезичној земљи у Африци, или пак код нас.

Ситуација у Војводини

Онај језик који зовемо матерњим језиком коегзистира често с неким другим. Готово увек га можемо поредити са неким другим језиком, на пример страним. За Војводину је много битнији један други тип поређења. Српскохрватски језик није за војвођанске Словаци, Мађаре итд. страни језик. Није им ни матерњи. Овде се ради о језицима у контакту, од којих је један у ситуацији већинског језика.

Једна анонимна анкета коју смо урадили у фебруару 2002. године у средњим школама које имају наставу на неком од четири главна мањинска језика у Војводини, мађарском, словачком, румунском и русинском, за докторску тезу о језичким политикама у Војводини,⁹ показала је да војвођанска деца својим матерњим језиком углавном сматрају језик мајке, понекад оца, а понекад оба, али да сви говоре одлично и српски, или српскохрватски језик. Добијени одговори показују заправо да испитаници својим матерњим језиком сматрају језик родитеља, језик који деле са другим чланом-

⁸ Исто.

⁹ Ксенија Ђорђевић, *Configuration sociolinguistique, nationalisme et politique linguistique: le cas de la Voïvodine hier et aujourd'hui*, докторска теза одбрањена у Монпељеу, 14. децембра 2002, Ментор: Henri Boyer. Чланови комисије: Pierre Dumont, Paul Garde, Patrick Sériot.

вима групе којој припадају, а не језик земље у којој живе (то би требало да буде у случају Војводине српски или српскохрватски, као већински), чиме се заправо класична дефиниција с почетка овог текста не потврђује.

Дакле матерњи језик остаје, пре свега, за велики број говорника језик мајке. То је онај језик који говоримо „од колевке па до гроба”, сасвим „природно”. Променити матерњи језик је стога нешто „неприродно”. Говорити више језика подједнако добро, имати два матерња језика, такође је нешто ако не неприродно, а оно бар неуобичајено. Један од та два језика се понекад назива и први језик, да би се разликовао од оног евентуално наученог у школи, на улици, на послу, у иностранству, који би био други језик. При томе тај други језик може понекад да потисне први, матерњи, и да постане језик на коме говорник пише, који употребљава у свакодневном говору, у новој породици и сл. То је врло чест случај код имиграната од којих неки временом готово почињу да заборављају свој матерњи језик.

Да се вратимо примеру Војводине. Структура становништва ове покрајине изузетно је сложена на етничком и лингвистичком плану, што је чини готово јединственом у Европи. На релативно малом простору живи велики број народа и народности који говоре различите језике, које чак пишу и различитим писмима. Само насељавање Војводине може да објасни такву ситуацију. Оно се одвијало у више различитих таласа од којих ниједан није успео да сасвим избрише оно што му је претходило. Становници Војводине живе не само једни поред других, већ једни са другима већ вековима. Па ипак, свако од њих је успео, упркос томе, да очува оно што се врло популарно назива идентитет, и чији је главни атрибут управо језик.

Начин на који је језичка политика била организована у Војводини такође је томе допринео у великој мери. Од образовног система преко администрације до медија, сви језици су били заступљени, а да то никоме није сметало. Можда је управо мултиетнички карактер Војводине био тај који је условљавао релативно хармоничну коегзистенцију њених народа и народности. Ова-

кав одговор, нажалост, не даје одговор и на много сложеније питање како је то било могуће у Војводини, а није било могуће, на пример, у Босни, па и другде у бившој Југославији.

Разне владе и режими су се смењивали, али је „матерњи језик” у Војводини „преживео”. Упркос свим критикама које се могу — и морају — изрећи бившем југословенском режиму, па и оном пре њега, језичка шароликост Војводине никада није била озбиљно нарушена. Многа су права кршена припадницима мањина — па и већинском народу —, много је тога могло бити урађено и боље, али је вишејезичност Војводине одржана, као што су и њени становници успели да очувају своје матерње језике и избегну асимилацију с већинским језиком, као што се често дешава у сличним ситуацијама.

Шта нас чека у будућности?

Од несумњивог је значаја радити на очувању матерњег језика и на регулисању права на употребу матерњег језика. Али, много важнијим од тога чини нам се како ће се наше друштво глобално развијати. Права су једно, а могућности су друго. Многи од нас су били у ситуацији да свој матерњи језик занемаре, замене, потисну у други план, одлазећи да живе „другде”. У питању је тада лични избор. Они који су остали, често су пред истом дилемом. Какве ми могућности пружа мој матерњи језик? Није ли боље школовати се на већинском језику? Отвара ли ми то више могућности за рад?

Само једна исправна језичка политика може да пружи одговоре на оваква питања. Говорити свој језик је нешто природно — да опет употребимо ту реч — али је исто тако природно говорити два или више језика. Сви ти средњошколци који су на наша питања одговорили да им је матерњи језик мађарски, словачки, румунски или русински, а који говоре течно „као матерњи” и српски или српскохрватски, изгледа да су схватили оно што ни један закон не може да наметне, а што је сваком познато: колико језика знаш, толико људи вредиш. У том смислу, чини нам се, треба схватити и размишљање Меланије Микеш када каже

да „*Програм очувања мајтерњег језика мора да садржи елементе за развијање двојезичности*”. Парадоксално, каже она, „*језик националне мањине могу дугорочно очувати само њени двојезични говорници. Али не било какви двојезични говорници, већ они који су двојезичности стигли тако што су паралелно са стигајем двојезичности интензивно развијали свој мајтерњи језик*”.¹⁰ Дакле, не сме се никако у очувању свог матерњег језика ићи ка некаквој искључивости, изолованости, затворености у себе, већ неговати отвореност и космополитизам.

Оно што се најчешће везује за Војводину јесте поштовање, толеранција, јединство у различитости... То јесу нека општа места, али се заиста чини да је управо то оно што је неопходно очувати и у будућности. Не везује њене становнике ни заједничка прошлост, ни географска близина, ни границе, већ свест да припадају једној заједници и да деле исту судбину. Оно по чему се

становници Војводине највише разликују јесте управо језик. Језички захтеви стога чине највећи део захтева припадника мањина. А то само показује истовремено и значај матерњег језика у свакодневном животу свакога од нас, када оставимо по страни све оне теоријске контрадикције о којима смо говорили на почетку овог текста.

Ако би требало издвојити само једну идеју за крај, можда би требало подвући да су језици Војводине њени мостови према другим европским земљама. У том смислу то нису мали језици, у оној мери у којој учествују у стварању једне вишејезичне Европе. Чини нам се да се на примеру Војводине могу поучити многе друге земље које траже некакав модел језичке политике, па и толеранције. Није нам наравно био циљ да докажемо да тај модел нема негативних страна, већ само да покажемо једну од могућности организовања вишејезичности, као и значај рада на очувању матерњег језика.

Александра Анђић

СТАНДАРДНА ПРОЗОДИЈА У НАСТАВИ

Колико су речи учитеља, наставника и професора мостови на којима генерације застају да посегну за простором културе, науке, уметности, духовности и радости, мостови преко којих, превладавајући заборав и истрајавајући у неговању вредности, ка будућности иду прошлост и садашњост појединца, друштва и човечанства — знају они који посвећују свој живот просвећивању нарасштаја.

Чини ми се да образовни систем наше државе данас одговара на задатак стар колонијалне цивилизације: складном повезаношћу темеља сопствене традиције са стремљењима која руше границе остварити духовну равнотежу нарасштаја. У времену прихватања државне издељености националног

језика, с једне стране, и обједињавања различитих глобалних начина комуницирања, с друге, у времену интензивног прожимања књижевнојезичког стандарда са дијалектским и социолектским цртама, савременом српском књижевном језику одраз је народа у трајању. Наш начин објављивања његове тајне данас јесте и његов начин објављивања наше тајне сутра — језик живи онако како живи народ који њиме збори, а књижевни језик се напада просторима за којима народ посеже. Посегнемо ли за простором говорне културе у настави српског језика, дужни смо да се ослободимо на неговање оних прозодијских особености које живе у свакодневној стандардној, уметничкој и научној говорној пракси савременог човека, упркос његовој слабијој или јачој тежњи да их уочи и препозна.

¹⁰ Melanija Mikeš, *Dete u svetu dvojezičnih čarolija*, 2000, Idij, Veternik, str. 92.

Пре неколико година, из педагошког и лингвистичког, у бити истраживачког уверења да се и поред снажних утицаја мање сложених акценатских система староштокавских српских дијалеката, с једне, и енглеског језика, с друге стране, прозодијска својства речи у српском књижевном језику могу усвојити у млађим разредима основне школе, увежбавати у старијим, те као језичке вредности, кроз ритмичку и мелодијску организацију говора, неговати и сачувати у потоњим фазама образовања, написала сам приручник за основну школу, посвећен наглашавању речи.

Акценатски систем је конзервативна језичка и дијалекатска особина, која се тешко и споро нарушава, а људска је природа, пак, када је треба изобразити, усмерити ка неговању вредности, духовних, душевних, етичких, уметничких или научних — инертна.

Наиме, приликом недавног сусрета на Филолошком факултету у Београду с једном колегиницом из Ниша, чула сам тврдње да су говорници с јужних и источних староштокавских подручја природно потпуно онемогућени за усвајање књижевног акцента, и да призната имена из области српске акцентологије и методике наставе имају слично мишљење, а да српски језик заправо и нема стандардни акценат јер је у идиолекту говорника вазда присутна дијалекатска основица.

Требало ми је времена да одагнам апокалиптичну визију коју су те речи призвале:

— староштокавски акценат тако је укоренен у његових говорника да им је немогуће досегнути књижевни, који је по тврдњи моје саговорнице, у Вук-Даничићевом новоштокавском руху оставши у другој држави ионако припао искључиво њој;

— доајени српског глумишта забављају публику мултидијалекатским извођењем класичног домаћег и страног репертоара, или — међу најбољим српским глумцима нема ниједног са подручја староштокавских дијалеката;

— ниједан говорник са подручја староштокавских дијалеката не може усвојити ни прозодеме у речима страних језика, логички акценат и реченичну мелодију;

— сви Срби, ипак, савршено владају енглеским књижевним језиком, можда и бри-

танским акцентом, али немају властити књижевни језик са *обавезујућом прозодијском нормом!*

У тренутку када сам схватила да би се с мојом колегиницом сложили говорници несклони неговању осећања припадности националној заједници и неодговорни према дужности прихватања заједничких норми, пожелела сам да из бакиног крила засветле златне јабуке и призову не само храбре царевиће који их на својој земљи узгајају, већ и све витезове из чијег пера истиче богатство савременог српског књижевног језика.

Не желећи да види црни облак који се надвија, колегиница није хтела да прихвати ни чињеницу да се акценат и изговор речи, када се жели, учи слушањем и вежбањем — дакле, реч се мора понављати док се правилно не изговори, као што је и за добре резултате у стицању физичке кондиције, рецимо за јачање трбушних мишића, потребно упорно вежбање. Свако од нас је одговоран за свесно и несвесно неговање и нарушавање књижевнојезичке норме, била она ортоепска или нека друга.

Упркос разлици у ставовима, колегиница је разговор срдачно завршила тврдњом да нас две у ствари исто мислимо, само се, ето, у неким стварима не слажемо. Дај боже да је тако — да се и она саблазни над снагом инерције, која нас разлучује од корена!

ПРИЛОГ

Волела бих да са читаоцима часописа Језик данас поделим своја размишљања о способностима ученика за овладавање стандардним акцентом у основној школи и начину његовог усвајања.

ПРЕДЛОГ ИСХОДА у настави српског језика у основној школи:

језичка активност

— говорење — наглашавање речи

знања о језику

— наглашавање речи

По завршењу првог циклуса ученик:

— разликује самогласнике од сугласника и уочава самогласнике као носиоце слогова,

- на основу броја самогласника одређује број слогова у речима,
- саставља речи од слогова,
- одређује место наглашеног слога у речима,
- усваја стандардни акценат речи.

По завршетку другог циклуса ученик:

- одређује трајање наглашених слогова,
- у говору уочава силазну интонацију речи,
- обележава акценат једносложних речи,
- у говору уочава узлазну интонацију речи,
- обележава акценат унутрашњег слога
- и даље усваја стандардни акценат речи.

По завршетку трећег циклуса ученик:

- у говору уочава интонацију дугог првог слога речи,

- обележава силазну и узлазну интонацију дугог првог слога речи,
- уочава ненаглашени дуги слог код неких речи и облика,
- разликује интонацију акцентованог кратког првог слога речи,
- одређује интонацију првог слога речи помоћу методе преношења силазних акцената на префикс,
- разликује квантитет слогова екавског изговора са рефлексом гласа „јат”,
- уочава клитике и одређује акценатске целине.

На крају основног образовања ученик:

- правилно наглашава и обележава акценат различитих речи и њихових облика, осим речи са кратким акцентом на првом слогу, чији обележени акценат уме у писању да разликује;
- уочава акценатске целине у реченици.

Димитрије Бунџић

АНАЛИТИЧКА КОМПАРАЦИЈА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Тема овог рада јесу аналитички облици компарације придева у савременом српском језику. За разлику од синтетичких форми типа „паметнији” и „најинтересантнији” појавили су се аналитички типа „више паметан”, „највише интересантан”. Синтетичка компарација придева својствена је индоевропским језицима, али историјски развој неких језика показује тежњу ка потискивању тих старих, синтетичких облика. Још у шестом веку старе ере ова појава поникла је у старогрчком. „Током целе историје грчког језика аналитички облици конкурисали су синтетичким облицима. У новогрчком они су однели превагу, само што се компарација врши помоћу прилога” (ΣΤΟΙΧΕΙΑ, стр. 91). Овај талас, ширећи се ка западу, запљуснуо је латински језик и ланчано се проширио на романске језике.

Латинска компарација придева била је синтетичка, али већ у класичном латинском употребљавају се *magis* и *maxime* испред придева са завршетком на самогласник + *-us*. У вулгарном латинском таква компарација се проширује на све придеве.

Примери аналитичке компарације у српском за овај чланак прикупљани су више година из белетристике, стручне литературе, штампе (Политика, НИН, Дуга, Просветни преглед, Јутро, Погледи), са радио-телевизија Београд, Нови Сад, Сарајево, Загреб, укључујући и преводе филмова. Од српских аутора користио сам Белића, Андрића, Н. Рота, Е. Ђимића, Прелевића, Павића, Светлану Велмар-Јанковић, Михајла Марковића и друге. Међу онима који су, због професије или судбине, били под утицајем страних језика, налазе се Слободан

Јовановић, Исидора Секулић, Никола Кољевић, Ранко Бугарски...

За новинаре радија и телевизије, спикере, водитеље, подразумева се да треба добро да знају српски, али, нажалост, веома често то није случај. Дописници из иностранства под великим су притиском језика земље домаћина, па и не примећују колико су прихватили страни утицај и колико га директно, некритички уносе у српски језик. То су углавном они који још нису учврстили знање српског. И преводиоци доприносе уношењу страних елемената, међу којима је и аналитичка компарација, предмет овог рада. Ту су и политичари, привредници, културни радници, наставници, студенти, ученици.

Необразовани људи — земљорадници, радници, домаћице, естрадне звезде — свакако нису под утицајем страних језика, ни учења, ни знања, нарочито енглеског као најраспрострањенијег (да не кажем „највише распрострањеног” у складу с темом овог рада). Сматрам да за њих можемо слободно рећи да је посредни пре спонтаност, иновација, а не деловање страних језика. Јан Парандовски пише: „Једино народне масе поседују стваралачки инстинкт у области језика, а такозвани образовани људи само су безнадежни ошљари у тим стварима.”

У мојој колекцији придева налази се 194 примера аналитичке компарације. Морам напоменути да у неким делима нисам нашао ниједан пример ове врсте: такви су, рецимо, хрватски писци Дубравка Угрешић и Павао Павичић. Предмет овог рада није било датирање појаве аналитичке компарације. Испитана су углавном дела од првог светског рата до краја XX века. Нисам проучавао ни процентуални однос примера синтетичке и аналитичке компарације у истом делу. Вероватно би то била тема за неко друго истраживање.

Треба имати на уму да *више* плус позитив придева не мора обавезно да представља компаратив, мада нас формално наводи на ту помисао. (У скромном оквиру, тиме се бави Моника Партриц у својој српскохрватској граматици.) Ради се, поред осталих, о придевима на *-ски* или *-чки* у споју са „мање” или „више”. Тако:

— Има књижевних талената који су *више стилски* неголи књижевни, *више ства-*

ралачки у области језика неголи мишљења (А. Белић).

— Покушавамо бити странка неке врсте памети, која ће бити *више духовна* него политичка... *више космополићска* него... (др Ј. Рашковић у Дуги).

— ...много *више ѝркосни* Срби него издајници... Ова влада *више* је *замишљена* као коалиција него... (др З. Ђинђић).

Ово „више” треба схватити у значењу ’пре, радије, пре би се рекло, тачније’.

Комбинација синтетичке и аналитичке компарације долази до изражаја када говорно лице не увиђа или не осећа разлику на морфолошком плану. На семантичком плану њему је то исто.

— Глума би могла да буде и *деликаћнија* и *комплекснија*, а свакако је морала бити *више усаглашена* са... (НИН).

— Све сам *више уверен* да је овде ствар... тешко да се може бити још *уђроженији*... (Св. Басара).

— *Више образовани, ѝдложнији* су... *умнији* су... (М. Марков, Укоп оца).

— Много *више отворен, уђућенији, склонији, свеснији*... (Ст. Никшић у НИН-у).

— ...да Срби буду још *више ођорчени* и да стога буду још *ѝврдођлавији* (Политика).

— *Инвентѝвнији* и они који су *више заинтересовани* и *вреднији*... имају далеко *важнији* васпитни значај (Просв. преглед).

— Што смо *стѝарије* то смо *више везане* једна за другу (професорка српског).

Овде наведени трпни глаголски придеви „усаглашена”, „уверен”, „образовани”, „отворен”, „огорчени”, „заинтересовани”, „везане” имају све особине придева, значи подлежу компарацији.

Следећи примери показују како су, у истој реченици, срасле аналитичка и синтетичка компарација, у устима или испод оловке истог аутора.

— Ратове су добијали увек они *ѝримиѝвнији, више дивљи* и *више разорни* (Политика).

— Прво одељење је *више вредно* и *креатѝвније* (професор српског).

— ...и *више* су *склони* да посумњају... а народ је *склонији*... (исти придев, исти аутор: Политика).

— ...*више узбудљиво*... много *романѝичније, узбудљивије*... (исти придев, оба облика: Нова Нада).

— Ти угљени су *више радиоактивни*... наука мора дати *јасније* и *прецизније* судове... (ТВ Сарајево).

У понеким примерима налазимо изразу превагу аналитичких облика. „Настојте да будете што више активни”, „више акутне”, „више апсурдне”, „више богат”, „више важан”, „више вредан”... У овој категорији скупио сам око 80 придева, али не сматрам за потребно да се сви овде цитирају. Најчешће се, ипак, појављују „више склон” (ретко је „склонији”), „више угрожен” и „више слободан”. Мој мали унук (седам година) каже у разговору „више озбиљно”, ја га питам да ли му се више свиђа то што је рекао или „озбиљније”. Бира ово моје, последње.

Да се још мало вратимо историјској граматици доброг старог Герхарда Ролфса. У латинском језику класични синтетички компаратив (на *-ior*, *-ius*) постепено је замењен са *magis* + позитив придева. Тако налазимо *magis carus* (Вергилије), *magis severus* (Теренције). Затим се појављује и *plus* (имитација грчког *pleón*): *plus formosus* (Немезијан), *plus miser* (Тертулијан) и слично. У шпанском данас имамо компаратив са *más* (од *magis*), у француском са *plus*, у италијанском са *più* (оба од лат. *plus*).

У неким примерима компарација помоћу *више* очигледно је изазвана утицајем страних језика, углавном енглеског, чему неретко доприноси и преводиочево незнање. „Више заљубљен” гласио је дословни, буквални превод енглеског *more enamoured* у рукама 23 од 40 ученика гимназије, на матурском из енглеског. Енглеско „it is still more real to me” један ученик је превео „још ми је више стваран”, да би се затим исправио у „стварнији”.

— „Маркс је био *више заинтересован*...” каже наш економиста, професор у Америци (Дуга).

— „Утолико нам постаје *више несхваћљив*, *више привржен*...” (Ребека Вест, Црно јагње..., у преводу др Николе Кољевића).

— „Југославија постаје све *више усамљена*...” (ТВ Београд, Татјана Ленард).

— „За Америку, Балкан је још *више удаљен*...” (Политика, пренето из „Вашингтон поста”).

— „Морам признати да сам много *више заинтересован*, *више сам свестан*, *више под-*

ређен...” (Радослав Петковић, коме су блиски енглески и француски — разлог више да верујемо у утицај страних језика).

— „Чак смо ми много *више обавешћени* о стању у Србији него они који живе тамо” (НИН, интернет дебата).

— „Постаје све *више сличан* са...” (Смиљка Васић, Психоллингвистика).

— „Као и његово опредељење за ову другу, *више* је *разумљиво* на општем него...” (Деретић, Српски роман).

Дуили комјаратив је веома учестао у савременом српском. Тако „више страшније”, „више ужасније” — превод матураната са енглеског „more terrible”. — „Од вас сам *више болеснија* хиљаду пута” (медицинска сестра у амбуланти). „Људима су *више пошребније*... изгледа да смо *више ближи*...” (Лука Мичета у НИН-у). „...жена туђа, за тобом сам *више луђа*” (свакако због риме: бисер певаљке са неке телевизије). — „Можда сте *више оштерећенији*... мени је то *више важније*... *више лејше*” (професор историје). — „Кафане су биле *више посећеније*... Како је старија, све је *више размаженија*” (професор књижевности). — „Код вас је *више пошљивије*” (домаћица). — „Ипак смо ми мало *више одморнији*” (радник). — „Што је *више замађенији*, то је *више ближи*” (ученик). — „Ко је *више заинтересованији* од нас?” (Др Никола Шаиновић). — „...*више узрујанији*... нешто *више дошћодственији*...” (дисертација из српске књижевности).

Да се опет отиснемо у далеку прошлост на времеплову већ поменутог Герхарда Ролфса. У латинском се срећу примери као *magis mollior* (Плаут), *magis beatior* (Вергилије). Проф. Момчило Савић нам дарује *magis melior* и *plus levior*. Из историје италијанског језика Ролфс нам наводи тосканско „la più meglio sorte”, „le armi più peggiori” (где је *più* сасвим сувишно, по правилима стандардног језика). И у енглеском, облици као „more properer” (Барбара Странг) били су савршено прихватљиви у прошлости, све док нису дошли под удар „corrective treatment” у XVIII веку. У говору америчких црнаца, и данас се чују облици као „more better”.

Наш дупли компаратив, значи, појављује се више стотина година после утемељења у наведеним језицима. У лингвистици је позната чињеница да исте језичке иновације ничу, у разним језицима, у различи-

то време. Кад се створе повољни услови, како би рекли лингвисти: као што семенке клијају при одговарајућој топлоти и кад падне довољно кише.

И за суперлатив, аналитичка компарација најчешћа је од глаголских трпних придева. У следећим примерима она се јавља напоредо са синтетичким суперлативима.

— То је и *најправилније*... да су наставници сх. језика *највише оштерећени* (Просветни преглед).

— У том мучењу... *највише* су били *изложени* они који су били *најнемоћнији* (Политика).

— У овом тренутку *највише заинтересоване* и *најамбициозније* земље... (Ст. Никшић у НИИ-у).

— Тим путем се енглески, *најраширенији* и *највише употребљавани* интернационални језик који је икада постојао, прилагођава савременој стварности... (Р. Бугарски).

— ...за команданта *најзамореније* и *највише испрошене* српске прве армије... (војвода Ж. Мишић).

— Међу свим природним нагонима, рекао је, она је *најколебљивија* и *највише угрожена* (Т. Ман, Чаробни брег, превод).

— Гост *највише примерен* овој емисији... (ТВ водитељ, представљајући једног госта).

Има ипак и примера да се за прави придев употреби аналитички суперлатив:

— Медитативно је управо у романима *највише присујно* и *најснажније* изражено (Деретић, Српски роман).

„На који део... компаније сте *највише* поносни?“, пита новинар НИИ-а једног успешног бизнисмена с непознатим дипломама и образовањем, али познатим богатством. Овај одговара: „*Најпрофитабилнији* је... *најпоноснији* сам нашим...“ Овај дијалог посебно је занимљив с обзиром на ниво образовања учесника: очекивао би обрнут распоред суперлатива.

У следећим примерима налазимо само аналитичку компарацију, као да је синтетичка сасвим одумрла.

— *Највише* су биле *ошворене* заостале републике за робу из... с којима су *највише сродни*... (Деретић).

— Роману је, можда, *највише* *пошребно*... (Деретић).

— ...чија је цена *највише* *подложна* деловању... (Д. Ранчић у НИИ-у).

— ... *највише храбар* потез... академици у јавности *највише присујни*... (С. Даутовић у НИИ-у).

— За то су *највише заслужни* организатори ЕХИТ тима... (А. Оташевић у НИИ-у).

— ...*највише заинтересовани*... *највише познаји* као мајстор... (Б. Тирнанић у Политици).

— ...Тамо где је нада *највише* *пошребна*... (Феликс Пашић о Хазарском речнику).

— ...на место које је *највише* *удаљено* од кошнице... (Јутро, Нови Сад).

— ...иако је *највише* *познаји* по бананам... (ТВ Нови Сад, Ласло Тот).

— Павић... један од оних *највише заслужних*... (ТВ Београд).

— За страхоте у Сарајеву *највише* је *одговорна* држава (Политика).

— ...јер сте ви *највише свесни* свих врлина (Погледи).

Хоће ли се појавити, некада у будућности, и дупли суперлатив, нешто налик на „највише најстарији“, „највише најпаветнији“? Ко зна. Малочас поменути аутори дају нам примере за такве облике, нпр. за старији италијански код Ролфса *il più antiquissimo* (Брунето Латини), *la più ottima parte* (Палмијери), за енглески код Барбаре Странг *most handsomest*, које је исправљено и одбачено у XVIII веку.

Да не запоставимо, на крају, ни аналитичку компарацију прилога.

— На Косово улажемо све *више неефикасно*... Студенти све *више слободно* изражавају... (ТВ Београд, Комраков).

— ...да ће он *више одлучно* водити перестројку... (Душан Чукић о Горбачову, ТВ Београд: пример за утицај руског језика).

— ...*више активно* учествује у дискусији... (ТВ Београд, судија Врховног суда).

— ...много *више ошасно*... (ТВ Београд).

— ...све *више* и *више* *магично* делује на нас... (ТВ Београд).

— ...требало водити *више вешто*... (Батрић Јовановић у Политици).

„Овако ми је *више згодније* да радим“, каже деветогодишњи дечак са села. Спонтаност, иновација?

И на крају, али не и најмање важно, „Највише је мени тешко“, аналитички суперлатив прилога, из пера Душана Ковачевића, а из уста Луке Лабана, професионалца.

Да закључим питањем: да ли су језичке појаве, у овом случају аналитичка компарација, производ утицаја страних језика или комбинација са спонтаним, природним активностима српског језика? Да ли ће у српском најзад превагнути аналитичка компарација као у другим спомињаним језицима? Сматрам, ипак, да је одговор потврдан, само остаје питање времена, векова, можда миленијума. Ако српски народ и језик не ишчезну мало пре тога с лица земље.

ЛИТЕРАТУРА

Белић, Александар: *Око нашег књижевног језика*, СКЗ, Београд, 1951.

Будимир, Милан, Црепајац, Љиљана: ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ, Основи грчке глотологије, Научна књига, Београд, 1986.

Бугарски, Ранко: *Лингвистика у примени*, Завод за издавање уџбеника и наставних средстава, Београд, 1986.

Coulson, Michael: *Sanskrit, An Introduction to the Classical Language*, Random House, New York, 1989.

Клајн, Иван: *Историјска граматика шпанског језика*, Научна књига, Београд, 1987.

Меје, Антоан: *Увод у ујоредно проучавање индоевропских језика*, Научна књига, Београд, 1965.

Парандовски, Јан: *Алхемија речи*, Култура, Београд, 1964.

Partridge, Monica: *Serbo-Croat, Practical Grammar and Reader*, Издавачки завод Југославија, Београд, 1972.

Rohlf, Gerhard: *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*, Torino, 1968.

Strang, Barbara: *A History of English*, Routledge, London and New York, 1989.

Данко Шийка

ТЕЖАК РАД ПРИ ЧИТАЊУ НОВИНА

Када се извалимо на отоман и почнемо да читамо новине, упркос привиду доколице и несвесни онога што радимо, обављамо читав низ веома сложених когнитивних операција. При готово свакој речи бирамо само једно од вишеструких значења, само један од могућих граматичких облика, скенирамо регистар речи (нпр. у озбиљним новинама не очекујемо жаргон, опscene речи, итд.), тумачимо метафоре, алузије, читамо између редова и радимо још много других ствари.

Овде ћемо се усредсредити на само један аспект поменутог тешког рада при читању новина — на препознавање морфолошких облика (нпр. да ли облик *је* треба протумачити као глагол, као у *Он је дошао*, генитив заменице, као у *Сећам је се*, или акузатив заменице, као у *Видим је*).

Подаци које износимо добијени су на узорку од око три стотине хиљада јединица текућег текста из дневног листа Данас. Мада би за неке прецизне и коначне податке био потребан обимнији и репрезентативнији корпус, и ови подаци довољни су да

илуструју оно с чим се суочавамо лежећи на отоману.

Када одређујемо с којим морфолошким обликом имамо посла, суочавамо се с две могуће ситуације. Можемо се двоумити између два облика исте речи (нпр. генитива и акузатива заменице *она* у наведеном примеру *је*) или између облика две различите речи (нпр. глагола *бићи* и именице *она* у истом примеру). Како се види из предоченог примера, постоје ситуације где се при једном облику суочавамо с обе врсте двоумљења. Исто тако, препознавање морфолошког облика (често се, у стручним круговима, назива лематизација) увек подразумева две ствари: а) одређивање основне речи којој облик припада (нпр. да облик *је* припада глаголу *бићи*), б) одређивање о ком се облику ради (нпр. да је облик *је* треће лице једнине садашњег времена).

Прво је занимљиво питање колико се често двоумимо. Другим речима, у којем броју речи у новинском тексту одмах знамо о ком се облику ради и којој га речи треба приписати, а где се треба одлучити између

више облика и/или речи. Резултати показују да у 34% случајева (дакле нешто више од једне трећине) имамо јасну ситуацију — облик има само једну интерпретацију, док у преосталих безмало две трећине морамо да се двоумимо. Илустрације ради, ако одлучимо да прочитамо просечан текст од пет стотина речи, у 330 случајева ћемо се двоумити. Дакле, у тих неколико кратких минута доносимо велики број одлука, тумачимо облик и одређујемо којој речи припада. Мада је случај где за један облик постоје само две морфолошке интерпретације најчешћи, у великом броју случајева суочавамо се са знатно комплекснијим проблемом. Највећи забележени број могућности за један облик је 27. Ево како изгледа статистика по броју интерпретација (нпр. помињани облик *је* има три интерпретације: презент глагола, генитив заменице, акузатив заменице):

Број интерпретација	Процент
1	34%
2	23%
3	12%
4	12%
5	7%
6	3%
7	2%
8	1%
9	1%
10 и више	5%

Следеће је занимљиво питање које одлуке доносимо најчешће. Ево како изгледа статистика за десет најчешће сретаних ситуација у овом примеру новинског текста.

Ранг	Облик/облици	Пример	Процент
1	непроменљива реч	у	4%
2	3. лице презент глагола, акузатив заменице, генитив заменице	је	3%
3	номинатив, акузатив, вокатив мн. и генитив јд. именице женског рода	воде	3%
4	непроменљива реч, презент глагола, друго и треће лице аориста глагола	да	3%
5	номинатив и акузатив именице мушког рода за неживо	кревет	2%
6	номинатив једнине и генитив множине именице женског рода	пријатељица	2%

7	генитив једнине и генитив множине именице мушког рода	кревета	2%
8	генитив и акузатив заменице	се	1%
9	акузатив једнине именице женског рода	пријатељицу	1%
10	датив и локатив једнине именице женског рода	пријатељици	1%

Како видимо, од десет најчешћих случајева само су два (први и девети) једнозначни. Укупан број могућих случајева (и оних где се двоумимо и оних где је ситуација јасна) већи је од хиљаду. Дакле, не само да смо принуђени да непрестано бирамо него је и предвидивост онога између чега бирамо и шта препознајемо веома ниска.

Имајући све ово у виду, поставља се питање како успевамо да донесемо тако велики број одлука у кратком времену. И ту постоји неколико механизма који нас воде до коректног одређења облика. Као прво, претходни контекст (како његово значење, тако и чисто формалне карактеристике) сужава простор несигурности. Нпр. ако испред наведеног примера *кревет* имамо неки глагол који тражи објекатску допуну, рецимо *видим*, то ће елиминисати номинатив и облик ће бити протумачен као акузатив. Посебно је занимљиво да су непроменљиве речи, међу којима је велики број предлога, махом морфолошки недвојбене. Оне тако служе као острва сигурности у овом компликованом процесу. Уколико поменутом примеру *кревет* претходи предлог *за*, онда ће номинатив бити елиминисан. У многим случајевима одлучивање није тако једноставно и укључује многе факторе и различите стратегије. Приморани смо и на задржавање облика као неодређеног све док контекст у наставку не покаже о чему се ради. Рецимо, уколико текст почиње именицом *кревет*, онда ћемо изабрати акузатив или номинатив тек након што прочитамо речи које следе, нпр. акузатив у случају: *Кревет, никакав кревет не видим*, а номинатив у случају: *Кревет, никакав кревет није ту*. У оба случаја одлуку о којем се морфолошком облику ради доносимо тек након што смо прочитали последњу реч у реченици. Други битан „помоћник” у одређењу морфолошких облика јесте фреквенција. Бићемо склонији да изаберемо онај облик који је чешћи. Рецимо, у претходно наведеним примерима, везник *да* знатно је чешћи од об-

лика глагола *даћи*, облик глагола *бићи* непоредиво је чешћи од облика заменице *она*, итд.

Кад је фреквенција у питању, занимљиво је погледати статистику за падеже. Ево како често срећемо поједине облике код именица у овом текстуалном корпусу:

Падеж	Удео
генитив	33%
номинатив	31%
акузатив	16%
локатив	11%
инструментал	5%
датив	3%
вокатив	1%

Тако ћемо онда бирајући између генитива и номинатива с једне стране и осталих падежа с друге, бити склонији да изаберемо ове прве, локатив ће бити префериран у односу на датив, дилема између номинатива, акузатива и вокатива у средњем роду именица заправо је дилема између прва два падежа са предношћу номинатива, итд. Некада је бирање на основу фреквенције производ две различите мере. Рецимо, у глаголском придеву радном (саставном делу прошлог времена и потенцијала), облик који завршава наставком *-ла*, нпр. *радила*, може се протумачити као једнина женског рода (нпр. *Жена је радила*) или множина средњег рода (нпр. *Деца су радила*). Склоност ка интерпретацији женског рода једнине, чак и у случају кад текст почиње глаголским придевом радним, произлази из веће фреквенције женског у односу на средњи род те веће фреквенције једнине у односу на мношину код глаголских придева. Ево како изгледа статистика у овом корпусу:

Род	Удео
женски	19%
мушки	67%
средњи	14%

Број	Удео
једнина	69%
множина	31%

Дакле, одлука о преферирању једнине женског рода производ је фреквенције женског у односу на средњи род и фреквенције једнине у односу на мношину, што даје већу сигурност него засебне фреквенције за само један од ова два параметра.

На маргини рецимо да доминација мушког рода, знатно већа од удела именица мушког рода у речницима, показује већу заступљеност мушкараца у јавном животу (о томе новине углавном пишу) и тиме сексистичке одлике културе.

Како проблем лематизације изгледа у конкретном тексту, можете проверити сами користећи програмчић аутора ових редова. Уколико било који латинички текст до хиљаду речи (рецимо са www.danas.co.yu, www.dnevnik.co.yu, www.novosti.co.yu и сл.) убаците у текстуални оквир на страни <http://cli.la.asu.edu/lemanje> и тексту дате неко јединствено име, нпр. *mojtekstzaprobu*, након одређеног времена добићете верзију текста где се уз сваки облик даје низ могућих морфолошких интерпретација и основна реч којој облик може припадати. Уколико немате чврсту везу с интернетом, лематизатор треба покренути, сачекати један минут, онда везу прекинути, па се тексту вратити након најмање пола сата користећи адресу: cli.la.asu.edu/lemanje [име које сте дали].htm. Тако, ако сте дали име „*mojtekstzaprobu*”, адреса ће бити: cli.la.asu.edu/lemanje/mojtekstzaprobu.htm.

Оно што у свему томе фасцинира јесте комплексност проблема с којим се већ деценијама, са мање или више успеха, боре рачунарски лингвисти, а који просечан изворни говорник без икаквих проблема обавља лежећи на отоману после поподневне сарме.

ПРАВИЛА ЖАРГОНСКЕ МЕТАТЕЗЕ

Настанак и опште напомене

У српским и хрватским говорима од давнина постоји појава извртања слогова. Међу примерима метатезе (што је стручни назив за извртање слогова) најчешће се спомиње дијалекатски облик *намасџир* уместо *манасџир*. Не можемо бити сигурни да је извртање слогова које се јавља у урбаним срединама почетком XX века директно повезано с тим, али можемо претпоставити да има везе утолико што показује да су наши говори томе склони.

И у Србији и у Хрватској и у Босни, ова појава се у најширим круговима назива *шашировачки*. Лексикографски гледано, овај термин је непрецизан, јер је шатровачки синоним за жаргон, арго, сленг. Међутим, ни метатеза није примерен назив, јер овом извртању не подлежу само слогови, него и гласови унутар истог слога, о чему ће бити речи касније. Због тога би можда било боље кад би ова појава имала неки јединствен назив. Томислав Сабљак у свом „Рјечнику хрватског жаргона” бележи и назив *козарац*, али тај термин није познат у ширим круговима. Будући да је значење шатровачки (од циганског *шашира*, што је дакле у почетку означавало циганске речи које су ушле у српскохрватски) у значењу *жаргон* готово заборављено, у даљем тексту овај процес ћемо звати тако — шатровачки.

Занимљиво је да шатровачког нема ни у једном другом словенском језику чак ни у знацима. Очекивали бисмо бар неке сличности у најсроднијим јужнословенским језицима, али ни у словеначком ни у македонском нема ни трага овој појави. Чак и најраспрострањеније лексеме које су свим говорницима српског и хрватског познате, Словенцима и Македонцима су неразумљиве. Познато нам је да најсличније жаргонске метатезе има још и у француском. Тамо ова појава такође има свој јединствен назив — *verlan*, од *l'envers* што значи *обрнуто*, *изврнуто*, *наопако*. Будући да су правила слична, наићи ћемо и на неке истоветне случајеве. На пример, наш *фонџеле*

(телефон) на француском је *phonetélé*; француски *charclo* (*clochard*) на нашем је *шаркло*.

Шатровачки, као и верлан, није насумично обртање слогова и гласова како коме падне на памет. Постоје чврста правила. Као што је и иначе случај у језику, тих правила говорници нису свесни, али их се без грешке држе. Постоји свега неколико изузетака, али и они се могу растумачити.

Распрострањеност шатровачког на територијама где се говори оно што се некад називало српскохрватским језиком различита је и неједнака. Најживљи је у већим урбаним срединама, највише у Београду и Сарајеву, па затим по мањим градовима у Србији и Босни. У Хрватској је доста распрострањена појава у Загребу, у целој Славонији и мање у приморским градовима и Истри. У Загорју и Црној Гори шатровачког готово да нема. Постоји само у неколико усвојених лексема. Исто важи и за крајњи југ Србије.

Основна правила и ограничења

Најопштије правило гласи: први слог пребацује се на крај речи и постаје последњи. Уз примере које касније будемо наводили, уверићемо се до које мере ово правило важи и када престаје.

Дистрибуција речи у шатровачком је ограничена. Рестрикције су наметнуте из три разлога. Прво, реч која није довољно често у употреби не може бити подложна извртању, јер неће одмах бити разумљива. Исто тако, ако сама реч не означава неки појам који је недовољно везан за неки, да тако кажемо, *суйкулџурни* круг (музички, улични, затворенички, лоповски, наркомански...), неће бити погодан за „шатризаацију”. Из тог разлога би сваком коме је шатровачки близак, облици **џакњи* (књига) или **касли* (слика) звучали тривијално или извештачено.

Друго, реч која извртањем добија недовољно занимљив или тешко изговорљив облик, такође неће ући у употребу. Због тога звучник не може бити **чникзву* или

**никзвуч*. Дакле, уколико имамо консонантску групу која доводи до двоструке могуће деобе слога, па тако и до могуће дублетне метатезе, она се најчешће неће извршити. До ње ће ипак доћи у ређим случајевима кад се ради о некој речи која је у уличном говору скоро неизбежна. На пример, *чкоде* (дечко), *дбалфу* (фудбал). Ово нас упућује на још једно правило. Шатровачка реч мора се завршавати самогласником (ово важи за именице, а осталим врстама речи позабавићемо се касније), тако да ће у ретким оваквим случајевима консонантске групе остати спојене, без изузетка. Из истог разлога, у шатровачком нема речи са више од три слога.

Трећи разлог, а то је и иначе случај кад се ради о жаргону, јесте правило презасићености. Претерано гомилање изврнутих речи води у неразумевање. Осим тога, ако би се све речи извртале, све то би престало да буде забавно и изгубило би ексклузивност. Друкчије речено, направила би се нека врста инфлације.

Именице

Дакле, *ћеџи* (пиће), *љаксе* (сељак), *суљџа* (пасуљ), *рекбу* (бурек), *бицаши* (шибице), *билде* (дебил), *реџа* (паре), *џозла* (злато), *ћеџа* (гаће), *жасу* (ужас), *њасви* (свиња), *џачаглу* (глупача), *далабу* (будала), *џирџа* (папир), *џиџма* (од фамилијарног *маџиџ*, за математику) *џиџеџу* (од *џљуџице*, деминутив од *џљуџе* — *џигарџе*), *даклу* (лудак), *рањесма* (од *смаране*, што је исто релативно нов жаргонизам за *досађивање* и сродне речи), *џикџа* (патике), *џикаму* (музика), *бићсла* (слабић), *борџри* (из наркоманског сленга, *џрибор* за дрогирање), *џањџу* (такође наркомански израз од *џуцање* — интравенозно узимање дроге), *џаџри* (од *џрича*, али у жаргонском значењу — разговор), *џићка* (кафић), *џуркаџе* (у шатровачком се односи на халуциногене печурке), *дакбе* (што је такође шатровачки жаргонизам, *бедак* може да буде депресија или нека незгодна ситуација), *џари* (од *риџа* — контролор у градском саобраћају), *џено* (облик *џано*, од нога, у једнини, готово никад се не појављује), *џиџара* (ракија)... и да не набрајамо даље, забележених примера именица које су у релативно општој употреби има око 400 (ови

подаци односе се конкретно на Београд). Овде су побројане јер не одступају од горе наведеног правила.

Приметићемо да има изузетака. Први се тиче већ наведеног примера *фонџеле* (а не **лефонџе*). Дакле, овде је задњи слог пребачен на почетак, а не обрнуто. Ово се може протумачити жељом за додатним поигравањем. Забележено је још доста сличних случајева оваквог одступања од правила, најчешће у затвореним круговима, где се намерно врши обрнута метатеза, слична као у овом примеру, али такви покушаји се нису примили у ширим круговима. На пример, *римџо* од *маџори*, уместо увреженог *џорима*.

Такође, поједине именице не изврћу се нужно од облика номинатива, него често и из косих падежа. Најчешће од облика акузатива, а понекад и генитива. На пример, *џуфла* (флаша), *вуџла* (глава), *џука* (кафа), *вуџра* (трава), *џуфа* (фаца), *муџе* (шема). Прва претпоставка је да до тога долази зато што се те речи у сленгу најчешће користе у акузативу, али вероватније је да није то прави разлог. Прво, ови облици се користе овакви и у номинативу и подлежу даљој деклинацији („Од јутрос сам попио три *џуке*, а и даље ми се спава.”¹) Друго, приметно је да су све ове речи двосложне и женског рода. Облици *џафла*, *ваџла*, *џака*, *ваџра*, *џафа* не остављају довољно јасну слику да се ради о шатровачком. Звуче као неке већ постојеће речи (*ваџра* то и јесте), а кад се изведу из акузатива постаје очигледније о чему се ради.

Неке именице јављају се само у вокативу, као рецимо *џебра* (брате) или *џома* (мацо).

Долазимо и до именица које термин метатеза чине неподесним за шатровачки. То су једносложне речи које настају извртањем гласова. Ево примера: *кли* (лик — у значењу човек), *клу* (лук), *џке* (кеш, готовина), *џно* (нож), *рле* (лер, жаргонски израз за вересију), *зво* (воз), *џми* (миш, компјутерски), *џму* (муж), *сба* (бас, тачније — *зба*, због једначења по звучности, али овако написано одлази у непрепознатљивост), такође и *сбо*, *збо* (бос) и *сбу*, *збу* (бус, аутобус). Ова, иначе новија појава у жаргону, јер овакви и слични примери нису забеле-

¹ Пример са интернет форума.

жени пре деведесетих година прошлог века, производи и неке сасвим необичне облике: *мѣра* (грам), *дѣра* (град), *ѿдо* (доп, из енглеског *dope*, дрога, али у суженом значењу хероин), *скди* (диск, компакт-диск). Оваквих речи нема у стандардном језику. Не могу се ни написати уз помоћ расположивих правописних средстава. Недостаје нам знак за полуглас. Овде ћемо га обележити апострофом. Дакле: *'мѣра* односно *м'ѣра* (користи се и једно и друго), *д'ѣра*, *ѿ'до*, *ск'ди*. Овај полуглас у жаргону није непознат од раније. Рецимо, Студентски културни центар у Београду се најчешће изговара као *С'к'и*.

Придеви

Придеви, као и остале врсте речи, подлежу истом основном правилу као и именице, али их разматрамо одвојено из других разлога. Рекли смо већ да се именице морају завршавати самогласником. Изузеци као што је *Бордол* за Дорћол, заправо само потврђују то правило јер су забележени у литератури, али заправо нису у употреби. За придеве то правило не важи. У лоповском жаргону користи се реч *декран* за краден. Даље се овај придев понаша нормално као и сви придеви у нашем језику, деklinира се као и сваки други — *декрана* роба, *декрани* компјутери. Али није увек тако. Кад придев извртањем твори мало необичнији облик, или ако се завршава на самогласник, онда ће се деklinација вршити унутар већ изврнуте речи, доћи ће до унутрашње флексије, што је још једна појава које нема у стандардном језику. Од мртв се добија *ѿавмр*, а мењаће се по родовима и броју као *ѿавамр* за женски род, *ѿавимр* за множину мушког рода и тако редом. Права деklinација ипак ће изостати због превише замршених облика. То заправо значи да овакви придеви нису потпуни, а понекад се и појављују у функцији осталих падежа али се не деklinирају. Иста ова правила важе и за придеве типа *ѿорима* (матори), *бардо* (добар — *брадо* је за женски род), *јанѿи* (пијан), *лавиће* (ћелави), *маћадо* (домаћа, најчешће се односи на домаћу музику или марихуану па је због тога примеренији облик у женском роду као основни, али каже се и *маћидо* за именице мушког

рода), *жанру* (ружан — *жнару* је женски род).

Вероватно из ова два рестриктивна разлога, придева у шатровачком нема много. Ови наведени примери су једини које смо забележили.

Глаголи

Глаголе можемо поделити у две групе: на оне који су се метатезом прилагодили и имају инфинитиве те подлежу конјугацији, и оне који се само околиционално јављају у неком глаголском облику. Случајеви из прве групе опет се могу поделити на две подгрупе. Глаголи типа *чаѿриѿи* (причати), *ћа-свиѿи се* или *расмаѿи* (смарати, у значењу досађивати) имају унутрашњу флексију (оне нам се *ћајусви*, ми смо *чалиѿри*, *раћесма* нас сутра...), а они типа *декраѿи* (од красти, али је инфинитив изведен од трећег лица презента), имају нормалну промену као и сви глаголи у српском (они *декрају*, ми смо *декрале*, *декраће* итд).

У другу групу спадају глаголи који имају само један облик који је у употреби. Најчешће императив, као *дајгле!* (гледај!), *зиѿа!* (пази!), *сѿиѿу!* (пусти!), *жибе!* (бежи!), *циба!* (баци!), *диви!* (види!), *ѿићу!* (ћути!), *мојне!* (немој!); или неког облика презента: *дисмр* (смрди), *здиба* (базди), *жива* (важи), *жела* (лаже), *жемо* (може), *ѿиѿу* (гуши), *жемка* (кажем), *ћуне* (нећу), или само у изразима као *деим ћери* (идем ћери — ћера је кућа), *лимѿа ћику* (палим кући, опет у значењу идем кући), *ћидо мова* (дођи 'вамо).

Акценти

Правила акцентуације у шатровачком су врло једноставна, али нису свуда иста. У Сарајеву и у босанској варијанти уопште не важе иста правила као у Београду. Заједничко је правило да је акценат у шатровачкој речи увек на првом слогу, али је у Сарајеву то краткосилазни док је у Београду краткоузлазни. У дијалектима који немају краткоузлазни акценат, такође ће бити краткосилазни, на пример у Нишу. Од овог правила практично нема одступања. Могућа су једино кад се намерно добија реч која већ постоји, као поменути придев *маћадо*

(домаћа), ако се користи као именица (на пример кад замењује синтагму домаћа музика), има акценат на другом слогу — *ма-ћадо*. Или у изразу *џи́ма џимàу* (маши уши-ма), који заправо не значи ништа. Ушло је у говор само зато што занимљиво звучи.

Остале врсте речи и изрази

И остале врсте речи подлежу овој појави, али ређе. Има прилога типа *џерсу* (супер), или *бродо* (добро). Често се појављују унутар израза: *на закабр* (на брзака), *сигде?* (где си?). Забележена су и нека додатна поигравања која не подлежу понекад никаквим правилима. Настала из шаљивих раз-

лога, често и доста неразумљива без додатног објашњења: *чено њелеји* (печено пиле), *џа ме џабри* (шта ме брига), *каџабр наже* (брката жена).

Кад неки круг људи довољно овлада овом вештином, могуће су и даље бравуре. На пример, забележене су реченице: *Збили су ме ра* (разбили су ме, у значењу — претукли су ме) и *Ова риба заго је скроз рела* (Ова девојка је скроз загорела — што значи да има јаку сексуалну жељу).

Неки се поигравају и са личним именима, па се открило да су шатровачке варијанте двојице најпознатијих комичара из ере немог филма смешне колико и они сами: *Личар Плинча* (Чарли Чаплин) и *Сџерба Тонки* (Бастер Китон).

Милан Шийка

ЗАШТО СЕ КАЖЕ?

Псује као Влах с коца

Фразем *џсује као Влах с коца*, у значењу: „гадно псује”, „изговара најтеже и најпогрдније псовке”, није уврштен у *Фразеолошки рјечник хрватскога или српског језика* Јосипа Матеша (изд. *Школска књига*, Загреб, 1982) — сигурно зато што није нађен у утврђеном корпусу текстова за исписивање фразеолошке грађе, а састављач га се, једноставно, није сетио. Нема га ни у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (РМС), а, што је још чудније, ни у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности (РСАНУ). Тај је фразем, међутим, веома чест у разговорном језику, у српским руралним и урбаним говорима, па га је још Вук Стефановић Караџић забележио и унео у своју књигу *Српске народне џсловице и друге различне као оне у обичај узетје ријечи* (Беч, 1849). Ево његовог објашњења:

„**Псује као Влах с коца.** Јер чоек који је набијен на колац не бојећи се никаква ве-

ћега зла псује Турцима шта му на уста дође, не би ли га убили.”

Влах у овом контексту значи „православац (Србин)”, „рајетин”. Вук у *Српском рјечнику* (1818), тумачећи ту реч немачким и латинским „*der Walach, Valachus*”, додаје: „Турци (особито Бошњаци) зову и Србље (кашто и све ришћане) Власима.” *Влах* иначе у нашем језику има више значења (в. РМС, 1, 349 и РСАНУ, 2, 716), али јој је значење овде одређено и јасно, јер се зна кога су Турци на овим просторима набијали на колац.

Језиве и потресне сцене тога варварског начина кажњавања описао је, до најситнијих детаља, Иво Андрић у роману *На Дрини џурија*. Набијање на колац сељака Радисава изгледало је овако:

„Радисав обори главу још ниже, а Цигани му приђоше и стадоше с њега да свлаче гуњ и кошуљу. На грудима се указаше ране од верига, потприштене и поцрвене-ле. Не говорећи више ништа, сељак леже како му је наређено, окренут лицем према земљи. Цигани приђоше и везаше му прво

руке на леђа, а потом за сваку ногу, око чланака, по један конопац. Затегнуше сваки на своју страну и широко му раскречише ноге. За то време Мерџан је положио колац на два кратка обла дрвета тако да му је врх дошао сељаку међу ноге. Затим извади иза појаса кратак, широк нож, клекну поред испруженог осуђеника и нагну се над њим да му расече сукно од чакшира међу ногама и да прошири отвор кроз који ће колац ући у тело. Тај најстрашнији део крвникова посла био је, срећом, за гледаоце невидљив. Видело се само како везано тело задрхта од кратког и неприметног убода ножем, како се подиже до паса, као да ће устати, али одмах поново паде натраг и тупо удари о даске. Чим је то свршио, Циганин скочи, дохвати дрвени маљ са земље и стаде њиме да удара доњи, тупи део коца, лаганим и одмереним ударцима. Између два ударца стао би мало и посматрао прво тело у које забија колац а затим двојицу Цигана, опомињући их да вуку лагано и једномерно. Тело раскреченог сељака грчило се само од себе; код сваког ударца маља кичма му се савијала и грбила, али су га конопци затезали и исправљали. Тишина је на обе обале била толика да се јасно разбирао и сваки ударац за себе и његов одјек негде на стрмој обали. Најближи су могли чути како човек удара челом о даску и поред тога један други необичан звук; али то није био ни јаук ни вапај ни ропац, ни ма који људски глас, него је цело то растегнуто и мучено тело ширило од себе неку шкрипу и грохот, као плот који газе или дрво које ломе.”

Након описа још неких језивих детаља, посебно усправљања коца и згрченог лица несретног Радисава, Андрић наставља:

„Кад и то би готово, Цигани се измакоше подаље и придружише сејменима, а на оном празном простору остаде сам, издигнут за читава два аршина, усправан, испршен и го до паса, човек на коцу. Из даљине се само наслућивало да кроз њега иде колац, за којим су му везане ноге при чланцима, док су му руке везане на леђима. Зато је народу изгледао као кип који лебди у ваздуху, на самој ивици скела, високо изнад реке...”

Тада Плевљак, Мерџан и још двојица сејмена приђоше поново осуђенику и стадоше да га загледају изблиза. Низ колац је

текао само слаб млаз крви. Човек је био жив и свестан. Слабине су му се дизале и спуштале, жиле на врату куцале, очи су колутале споро али непрестано. Кроз стиснуте зубе навирало је отегнуто режење у ком су се тешко разабирале поједине речи:

— Турци, Турци... — грцао је човек са коца — Турци на ћуприји... да паски скапавате... паски помрете!”

Одмерени и уздржани Андрић изоста-вио је страшне псовке и, уместо њих, ставио три тачке. Али, да се замислити шта је све могао изговорити Турцима, умирући полако, у мукама, несретни Радисав, набијен на колац на стрмој обали Дрине, изнад скела новог моста.

Сурово набијање људи на колац припада, надајмо се, далекој прошлости. Али из тих времена, можда и зато да нас на њих подсети, остао нам је фразем *јсује као Влах с коца*, што значи: „гадно псује”, „изговара најтеже и најпогрдније псовке”. Био би стога ред да се тај фразем унесе у наше речнике, пре свега оне фразеолошке.

Све једно, као Швабо тралала

Кад неко говори дуго (и испразно), понављајући стално једно те исто, у нас се обично каже: „Овај све једно, као Швабо тралала.” Уз главни део израза: *као Швабо* (или Шваба) *ћралала*, поред *све једно*, каже се и *све истио* или *увек истио*: *Овај све истио* (*увек истио*), *као Швабо ћралала*. Овде може стајати и неки глагол који својим значењем упућује на дуго трајање (*јонављаћи, оћегнући, настјавићи*): *Понавља као Швабо ћралала*. — *Оћегао као Швабо ћралала*. — *Настјавио* (*да ћрича*) *као Швабо ћралала*. Све те и друге варијанте могу се чути у нашем свакодневном разговорном језику, посебно у коментарима разних састанака, на којима се обично „млати празна слама”.

Занимљиво је да ни овај, иначе широко распрострањен, познат и често употребљаван фразем Јосип Матешки није унео у *Фразеолошки рјечник хрватскога или српског језика* (1982), а нису га, зачудо, забележили ни састављачи великог, шестотомног *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (1967—1976). То је утолико чудније што је тај фразем, као што је речено, општепознат и што се у нашем језику дуго

употребљава скоро већ двеста година, па га је још Вук Караџић чуо у народу и унео у своју збирку *Српске народне њословице* (1849). Вук је уз сам фразем дао и објашњење његовог настанка. Он каже:

„Олес ајнс, као Шваби тралала. Приповиједа се како су ђаво и Швабо погодили да један другога носи, докле онај који се носи не испјева једну пјесму. Тако најприје узјаше ђаво на Шваба и започевши најдужу пјесму коју је знао, стане пјевати, а кад је сврши, онда Швабо узјаше на ђавола, али мјесто каке праве пјесме заинтачи пјевати *џралала*, и тако Швабо преварио ђавола, те га је морао носити читав дан, а пјесми ни краја ни конца.”

Уз ову причу — из које је могао произаћи фразем, или је, можда, сам фразем био основа за причу — треба дати неколико објашњења.

Олес ајнс на почетку вероватно је искривљено немачко *alles eins*, „све једно”, како се и у нас често, можда и најчешће, чује: *Он све једно, као Швабо џралала*. **Швабо** (или **Шваба**) је у нас, као што се зна, погрдан назив за Немце и Аустријанце (РМС, 6, 935). У свести (и историјском искуству) нашег народа Швабе су, поред Турака, (биле) вековни непријатељ, па је чудно што се

баш Шваби приписује толика домишљатост. Ово може бити и доказ да је прича инспирисана фраземом, који је постојао и раније као реакција нашег пука на рефрене у немачким песмама, које није разумео и које је памтио само по сталном понављању.

Иако, како је већ речено, фразем *као Швабо џралала* није забележен у Матичном речнику, његови састављачи регистровани су саму реч *џралала*, или *џра-ла-ла* уз објашњење: „узвик (*узет* из немачког језика) који се *џријева* у *џесми* (обично *џосле сваке стјрофе*)” (РМС, 6, 257). Од тога су изведени ономотопејски глаголи *џралакаџи* и *џралалакаџи* — „*џеваџи*, *џонављаџи* у *џевању 'џралала'*”, и (у истом значењу) *џралаликаџи* с глаголском именицом *џралаликање*, као и *џралакање*, што је такође забележено у РМС. Због свега тога несхватљиво је што фразем *све једно, као Швабо џралала*, у овој или некој другој варијанти, није досад забележен ни у једном нашем речнику, чак ни у фразеолошком. Ми га сад, ево, бележимо (уз Вуково објашњење), с надом да ће се, кад дође ред на књигу с речима на *џ*, наћи барем у *Речнику српско-хрватског* (или само *српског*) *књижевног и народног језика* САНУ.

Драгољуб Збиљић

САДАШЊОСТ И БУДУЋНОСТ СРПСКЕ ЋИРИЛИЦЕ

Основни задаци данашњег скупа* јесу да се дају одговори на два основна питања: какав је данашњи положај ћирилице и како је сачувати у српском језику. Изван та два основна питања и пружања одговора треба нешто претходно рећи о општим узроцима данашњег неуставног и незаконитог положаја српске ћирилице у Србији и шире међу Србима.

* Уводно излагање на Научно-стручном скупу „О ћирилицу у службеној и јавној употреби у српском језику”, одржаном у Матици српској у Новом Саду 7. јуна 2003. године.

За свих заједничких година живота у последњој (оној широј) Југославији, за тих неколико југословенских деценија, расточено је српско национално биће, смањена је драстично његова биолошка основа и обнова, ударено је на његову хришћанско-православну веру, у потпуности је осмишљено сузбијање осмовековни благотворан утицај Српске православне цркве на српске народне духовне и државне потребе, замрло је лековито завештање и истргнута и разбијена копча која је Србе духовно повезивала са самим собом и с духовно напредним светом.

Највидније од свега што су Срби добили у Југославији која је трајала седамдесетак година — то је гајевица којом они и данас потискују своје савршеније писмо, подесније за природу српског језика.

За све време трајања Југославије српско ћирилично писмо пратила је тешка судбина коју је имао српски народ. Од свих готово једанаест векова трајања ћирилице у последња два века нарочито ћирилица је забрањивана¹ насиљем, уредбама и законима или на друге префињеније, веома успешне начине. Чињено је то на подручјима где живе Срби у Босни и Херцеговини, Хрватској, у Србији. Данас се, на пример, ћирилица гуши у Босни и Херцеговини, а на Космету се и у овом часу због коришћења ћирилице може и погинути.

Ћирилица се осмишљено прогања у српском језику и српском народу одавно и дуго. Зато је данас то превише ослабљена културно-национална карика и вредност код српског народа. У комунистичкој Југославији у тзв. српскохрватски језик Новосадским договором 1954. уводи се „равноправност латинице и ћирилице”. Основни циљ те „равноправности” могао је бити само у томе да се Хрватима сачува право на њихову латиницу, а Србима на њихову ћирилицу. Та трећа тачка из Закључака Новосадског договора² сасвим је погрешно код владајуће српске мањине схваћена: као обавеза да се уводи потпуно неприхватљива наметна алтернативност и равноправност писама, коришћена као могућност да се ћирилица потискује латиницом, тако да је тај процес потискивања ћирилице данас при самом крају. (За разлику од Срба, Хрвати су ту тачку Новосадског договора, и за оно кратко време до једностраног одрицања од Новосадског договора још 1967. године, сасвим исправно разумели и примењивали је: чували су и сачували своју гајевицу.)

Треба се подсетити да је све до преузимања власти од стране комуниста 1945. године било потпуно јасно да је ћирилица била српско писмо. То недвосмислено потврђује и једно од најпознатијих имена срп-

¹ Видети: Павле Ивић, „Језичке прилике”, *Историја српског народа*, Шеста књига, СКЗ, Београд 1983, страна 257–290.

² *Правовис српскохрватскога књижевног језика*, Матица српска — Матица хрватска, Нови Сад — Загреб, 1960, страна 7.

ске лингвистике Александар Белић у својој граматици³ објављеној пред Други светски рат.

После Другог светског рата није ћирилица једина претрпела неправду, али је на њеном примеру та неправда најочигледнија. Она се исказивала кроз успостављање неравноправности за Србе и њихову ћирилицу, тј. она се потискује и све брже се уводи латиница и за Србе. Чини се то на много начина: политичким притисцима да се прихвата само латиница, заустављањем производње писаћих машина с ћириличким словима, ћирилица се карактерише као „застарело”, „простачко”, „назадно”, „сељачко”, „националистичко”, „фашистичко” и какво још све не писмо. Најчешће се на приговоре због успостављања латиничког једноазбучја и за Србе одговарало на овај начин: „Писма су равноправна.” Дакле, латиница је Србима наметана на смишљен начин: и кроз лажну, односно непостојећу, али и немогућу (због бесмислености) „равноправност”.

Та таква „равноправност” предуго траје. На потпуно исти начин одговарано је, рецимо, 1971. године⁴ и ових дана, на пример, у једној од огромне већине банака које не користе ћирилично писмо на приговор због изостављања српске ћирилице.

Србима нестаје ћирилица из још много разлога. Један од основних разлога нестајања српског изворног писма јесте и тај што су данас Срби једини на свету прихватили за свој језик друго, туђе писмо као алтернативно. Пошто је то латиница, она је као писмо моћнијих народа успела да, под разним врстама наметања, постане надређено писмо српском народу и, у многим областима, важније, примарније. Али, то није енглеска, немачка, француска или нека друга латиница, него је реч о хрватском латиничком саставу — гајевици.

³ А. Белић и А. Жежељ: *Грамађика српскохрватског језика за I разред средњих школа*, издање Кредитне и припомоћне задруге Професорског друштва, Београд, 1940. У тој граматици аутори кажу на страни 10:

„А пишу ли сви Југословени само ћирилицом? Пишу ли њоме и наша браћа Хрвати и Словенци? — Не, они пишу друкчијим писмом — л а т и н и ц о м .”

Као што видите, ми Југословени имамо два писма: ми Срби служимо се старим словенским писмом, ћирилицом, која је састављена по смрти св. браће Ћирила и Методија, а преуредио је за наш језик Вук Караџић; међутим, браћа Хрвати и Словенци примили су латинско писмо, л а т и н и ц у, коју је преуредио Вуков савременик Људевит Гај.”

⁴ Видети: Владета Р. Кошутитић, *Страдања језика ћириличног*, „Глас цркве”, Шабац, 1988, страна 20.

За разлику од Срба, Руси, Украјинци, Белоруси, Бугари и Македонци, на пример, нису увели алтернативно писмо у свој језик, па је сасвим разумљиво зашто су и како успели да сачувају своја ћириличка писма.

Од два писма у једном језику, по општем закону о економичности, једно мора бити вишак па је зато осуђено да се, најпре, запостави и да се, онда, изгуби.

На тај споменути основни разлог нестајања ћирилице наслања се још један који умногоме утиче на нестанак српске ћирилице. Он се садржи у малопре споменутој само Србима наметнутој бесмилицы о „равноправности два писма” у једном језику, која данас не постоји ни у једном другом језику на свету.

И даље се, без престанка, шири апсурдна, најбесмисленија и најбеспримернија заблуда да нам ћирилица онемогућава улазак у свет и Европу (а, као, омогућава нам гајевичка латиница! Као да гајевичка омогућује споразумевање и кад се не зна други језик!).

У Новом Саду се, на пример, шездесетих година неуставно, незаконито и насилно скидају табле с ћириличким називима улица,⁵ а постављају се само латиничке. (У Новом Саду и данас постоји само двадесетак ћириличких табли углавном у центру Новог Сада, а све остало је само на латиници. Додуше и тих двадесетак постављених нових табли на ћирилици напредак је с обзиром на то да до пре десетак година у Новом Саду није било ниједне улице исписане ћирилицом.)

Мноштво је још примера који потврђују истискивање ћирилице. Данас ни сваки двадесети назив производа из наших фабрика или занатских радионица у Србији није исписан ћирилицом. Од телевизија ћирилицу поново све ређе користи и РТС а ТВ БК је, на пример, од стопостотно ћириличке телевизије до пре две-три године постала готово само латиничка телевизија. Уопште, од више стотина приватних телевизија ћирилицу редовно не користи ни толико колико је прстију на једној руци. Од свега

⁵ Видети сведочење проф. др Милице Грковић о томе у књизи Владете Р. Кошутића *Стирања језика ћириличног*, „Глас цркве”, Шабац, 1988, страна 32.

што у нашим градовима пише ћирилицом је исписано у просеку тек 10 до највише 40 одсто, све рачуне углавном добијамо само на латиници, наши наставници и њихови ученици у старијим разредима знају и ћирилицу, али у већини пишу латиницом, у издаваштву књига све је више издања само на латиници, у дневној и периодичној штампи латиница више него петоструко надмашује ћирилицу, у друмском саобраћају ћирилице нема ни десет одсто. Само се на железници доследно уважава уставна и законска одредба да на путним правцима на таблама буду исписани називи места (станица) најпре ћирилицом, па латиницом. Кад се данас на неком билборду нађе реклама на ћирилици — то је равно великом, правом чуду! Ћирилица се готово у потпуности истискује и у другим областима. Пресуде се углавном пишу само на латиници, порези се разрезају готово само на латиници, банке књижице испуњавају такође готово једино на латиници, графити су исписани у најмање 95 одсто случајева само на латиници...

Готово свуда је такав положај ћирилице.

Зашто данас, како видимо, и Срби угрожавају права своме народу на његово писмо?

На то питање није тако једноставно одговорити, мада објашњење није недокучиво. Нешто је, међутим, више времена потребно за објашњење зашто се то тако дуго само Србима догађа. Случајни или путник намерник данас једино на српском говорном подручју према саобраћајним таблама може да процени да Срби једини на свету не користе своје основно изворно, него туђе писмо. У међународном књижењу дела не постоји таква збрка. Тамо знају да је гајевичка хрватско писмо, па их не могу заварати они који говоре да је и латиница српско писмо.⁶ Та је гајевичка, ипак — као што

⁶ Изјаве оних који сматрају да је „и латиница српско писмо” могу бити засноване колико су основане и изјаве да је „и ћирилица хрватско писмо”, на пример. Ако се мисли на чињеницу да је у прошлости један број Срба користио и латиницу, то није спорно баш колико није спорно да је и један број Хрвата у прошлости користио ћирилично писмо. Један проценат сваког народа користи и туђи језик и туђе писмо. Али, чињенице се не смеју заборављати. А чињеница је да је све вредније што су Срби створили за десетак векова своје писмености на свом — српском језику — створено на ћириличком писму. Данас већи број Срба користи латиничко писмо, али се прецизно зна да је то по-

у свету добро знају — изворно хрватско писмо чији је састав уобличио Људевит Гај. Не постоји ни један једини неизбежан разлог да се Срби у свом језику преотимају о то писмо. Србима је Вук Стефановић Карацић оставио довољно и једноставно, и савршено и сасвим подесно писмо за прирону српскога језика. То је данашњи вуковски састав ћирилице.

Сасвим сигурно, ћирилично питање постало је унутарсрпско и национално, и државно, и политичко и стручно-научно питање првога реда. У очигледном нестајању ћирилице сви су подбацили. И нација и националне институције, и држава, и српска политика, а и српска струка и наука, као и целокупно школство одавно не чине све што је потребно.

Срби су, потпуно очигледно, данас издељени по свим шавовима, па су, изгледа, морали да се изделе и у коришћењу писма, за разлику од свих других народа око себе у целој Европи. А ни у свету такав пример подељености не постоји. Готово да ниједан народ данас на свету не трпи и не допушта да му се толико гуши и потискује његово писмо како се то догађа међу Србима. Нема народа данас у свету чија власт и представници тог истог народа толико мало брину о свом писму. То се Србима дешава као да није реч о неуставности, и незаконитости, и као да није реч о беспримерном кршењу основног људског права Срба. Очигледно је да је Србија већ предуго сасвим слаба држава у којој власт не успева (или не жели) да спроведе ни оно што све друге државе могу: да свом већинском народу обезбеди испуњење права на свој језик и писмо.

слевица натурања гајевике коју је створио Људевит Гај за хрватске потребе тридесетих година 19. века. Ми се не можемо преотимати с Хрватима о ту гајеву у којој је осамдесетих година 19. века од свих предлога српског лингвисте Ђуре Даничића прихваћен само један знак *đ* за Гајев двознак *dj*. Према томе, када неко каже да је и та латиница српско писмо, она то јесте само зато што је и Срби користе, али то није српско изворно писмо, прављено за српске потребе. Изворно српско писмо, специјално прављено за српске потребе јесте једино ћирилица, данашња вуковица. И ако Срби убудуће напусте то своје писмо, поновиће румунски пример напуштања ћирилице у 19. веку. Потврда у вези с тим које је српско писмо има сасвим довољно у књизи проф. Лазе М. Костића *Ћирилица и српство. О српском језику. Вук и Немци*. Реч је о студијама објављеним најпре у Чикагу 1963. и 1964. године, а онда издатим обједињено, захваљујући *Добрица књизи*, у Новом Саду 1999. године. Ту је предочено мноштво докумената који непобитно потврђују да је српско писмо — ћирилица.

На примеру ћирилице код нас се предуго најочигледније доказује да многи неће да знају шта пише у уставу и закону и као да их то нимало не интересује. Тако, у ствари, уместо устава и закона, највише кад је о ћирилици реч, код нас владају парадокси и чуда. А кад то влада, јасно је шта се може добити као последица тога. Други кад праве уставе и законе, усвајају их да би их уважавали. Ми их сачињавамо, како испада, да бисмо их у стварности изигравали. То нас искључује из Европе и напредног света, а никако коришћење свог језика и свог писма за своје потребе. Веома је важно сузбити непоштовање устава и закона у свим одредбама, па и кад је реч о српском писму ћирилици.

Сасвим је из овога очигледно да се мора догодити природна последица садржана у нестајању ћирилице у српском језику за релативно кратко време ако се настави досадашње понашање власти, националних институција, школства и досадашњи недовољан отпор томе од свих Срба. Очекиваних правих наговештаја о свеукупном преокрету у вези с ћирилицом ни у Србији ни међу Србима ван Србије за сада, нажалост, нема. Ћирилица највише сама себе штити, али јој не успева да се и заштити јер су на сртаји на њу и дуготрајни и снажни.

Шта треба данас да се на овом скупу уради?

Прво, представници власти треба да се изјасне да ли чврсто обећавају да ће се у нашој стварности у вези с ћирилицом убудуће држати устава и закона.

Друго, националне институције треба да се изјасне да ли су стамене у спремности да дају очекивани допринос у чувању и поштовању српског десетовековног писма.

Треће, обједињена наука и струка треба да потврде утемељеност у гледишту да сваки језик има своје писмо и да је бесмислено било ком писму придавати засебну моћ споразумевања без познавања дотичног језика, да нема више „српскохрватског језика” и да се двоазбучје које је из тог данас непостојећег језика прелазило у латиничко једноазбучје, не може преносити у српски језик, него да и тај језик десетак и више векова има своје писмо — ћирилицу којој су данашњи састав сачинили најпре Сава

Мркаљ а онда, у коначном виду, Вук Стефановић Караџић почетком 19. века. Време је да целокупна српска језичка наука јасно предочи и стално понавља правило које постоји у светској језичкој науци по коме није могућа трајна алтернативна употреба двају писама у једном истом језику.

Невладиној организацији требало би да потврде да се залажу за опште право свих на свој језик и писмо у складу с уставом и законом, па и за право Срба на српску ћирилицу.

Штитећи своје писмо, штитимо и свој језик. Губљење писма значи, раније или нешто касније, губљење и језика. А удар на „мале“ језике није појава од јуче. Глотофагија⁷ малих језика и писама одавно је позната. То се догађа откако је света и века. И она се нарочито дешава код оних народа који недовољно држе до себе и својих вредности. Мудри народи све чине да заштите свој језик и своје писмо. Изгубљени језик и писмо не могу се обновити.

Суштинско питање у свему овоме данас јесте: како вратити ћирилицу међу Србе. Чини нам се да се то може учинити најбрже и најлакше на ове начине:

1. Доследном применом од стране свих државних служби одредаба устава и закона о службеној и јавној употреби језика и писма;

2. Потпуним и коначним преокретом у научној, стручној и школској пракси у враћању гледишту да Срби имају српски језик

и српско писмо — српску ћирилицу (како је било све до 1940. године) као што сви други народи имају свој (изворни или усвојени) језик и своје писмо, јер два писма у једном језику никада не могу да опстану „равноправно“ на дужи рок.

3. Усаглашеним и јединственим деловањем Српске православне цркве, националних научних, културно-уметничких и школских институција, политичких организација којима је напредак српске нације важна брига, преко средстава информисања и невладиних организација национално-патриотских усмерења (од мањина се не може очекивати да се боре за очување српског писма).

Како је ћирилица одавно увелико потиснута у животу Срба, требаће много труда и времена да би се у враћању ћирилице међу Србе успело. Потребан је допринос свих Срба јер у борби за ћирилицу не може начинити преокрет само део Срба. Свест о чувању своје вере, нације и националне самобитности кроз српску ћирилицу умногосте је изгубљена. Веома споро нестаје наметнута накарадна свест да је „и латиница српско писмо“ и да су Срби „срећни“ што само они на свету имају „два писма“ и једини на свету имају „богатство од двоазбучности“. Сви народи знају зашто ваља учити и научити друге језике и друга писма,⁸ само неки Срби верују да су срећни што имају прилику да своју ћирилицу замењују хрватским саставом латинице.

⁷ Видети: Luj Žan Kalve, *Lingvistika i kolonijalizam. Mala rasprava o glotofagiji*, BIGZ, Beograd 1981.

⁸ Нико ко је свестан улоге и значаја познавања више језика и њихових писама неће никада тражити изгон хрватске гајевнице. Она нам сасвим добро служи да разумемо оно што се саопштава у писаном облику у хрватском и бошњачком језику, као варијантама српског језика. И таква ће бити улога гајевнице за нас све док се, због различитих путева у изграђивању језичке норме, хрватски и бошњачки превише не удаље од српског језика. Из тог разлога, највероватније, и Хрвати и Бошњаци неће „заборавити“ ћирилицу све док им она служи да разумеју оно што се саопштава у српском језику. Али, други народи неће запостављати своје писмо у свом језику.

ТРАНСКРИПЦИЈА ИТАЛИЈАНСКОГ Z У СРПСКОМ

Један од тренутно најпознатијих италијанских фудбалера зове се *Inzaghi*. Тако се бар његово име пише изворно. Изговара се *Индзаџи*. А како се изговара и пише код нас, ћирилицом? Спортски новинари кажу најчешће као Италијани, а пишу *Инзаџи*. Љубитељи фудбала знају још ко су *Zambrotta*, *Zola*, *Zoff*, а љубитељи канцоне ко су *Renato Zero*, *Matia Bazar*, *Iva Zanocchi*. Њихова се имена у српском редовно пишу са з. Према важећем Правопису, међутим, то не ваља — правилно је *Инџаџи*, *Џамброџа*, *Џаники*. Ипак, и овде треба применити начело да је неко невин све док се не докаже супротно.

Шалу на страну, узрок неуједначености норме и праксе јесте то што у нашем стандардном језику нема гласа *џз* и што се у италијанском језику словом *z* бележе гласови *џ* и *џз*. Ево шта о томе каже *Правопис српскога језика* (Матица српска, Нови Сад 1994) у тачки 121б:

„За итал. пискаве африкате — безвучно [с] и његов звучни парњак [з] — [Правопис из 1960] предвиђа једну замену: наше *џ* (уз неке изузетке са з), што је сагласно са старим италијанизмима *инџермеџо*, *меџосоџран* и сл. и са новијим *џиџериџа*, *џиџа* (PIZZERIA, PIZZA), мада у дијалектима имамо и примања итал. [з] као з. Реално је и овде подржати нормирану обједињену замену са *џ*.”

У тачки 122 наводе се следећи примери: *Џаватџини* (ZAVATTINI), *Болџано* (BOLZANO), *Руџанџе* (RUZZANTE), *Донџетџи* (DONIZETTI), *Д’Ануџио* (D’ANNUNZIO), *Манџони* (MANZONI), *Катанџаро* (CATANZARO), *Џанела* (ZANELLA), *Џамџа* (ZAMPA).

О истој теми *Речник језичких недоумица* Ивана Клајна (Српска школска књига, Београд 2003, под одредницом з) каже следеће:

„У италијанском *z* се некад изговара као *џ* а неки пут као одговарајући звучни сугласник (сливено *џз*); пошто овог другог гласа нема у српском, мора се увек преносити као *џ*: Енџо (*Enzo*), Маџини (*Mazzini*), Манџони (*Manzoni*), Џаватџини (*Zavattini*), Катанџаро (*Catanzaro*) итд.”

Графија *џз* и одговарајући глас нису искључени из нашег стандардног језика. Напомена уз тачку 102 у наведеном *Правопису* гласи:

„Ипак није никаква грешка ако се глас који транскрибујемо са *џз* изговара сливено, као један глас, познат и из наших дијалеката (и у стандардном изговору јавља се као позициона варијанта у додиру речи, нпр. у ’Отаџ би дошао’).”

Ова транскрипција прихвата се за следеће графије: македонско S (примери се не дају), албанско X: *Дџодџа* (XOXA), *Дџани* (XANI); мађарско DZ: *Бринџа* (BRINDZA); пољско DZ: *Мјенџилесје* (MIĘDZYLESIE), *Груђонџ* (GRUDZIĄDZ); словачко DZ: *Медџани* (MEDZANY).

За имена из италијанског језика та се могућност не предвиђа. Можда зато што између овог језика и нашега не постоји ни генетска ни контактна сродност; а можда и због тога што италијански нема посебне графије за гласове *џ* и *џз*. Наиме, не постоји строго правило када се како изговара слово *z*. Звучно је, рецимо, у наставку *-izzare* (*realizzare*), безвучно испред наставака *-ie*, *-ia*, *-io* (*mestizia*, *grazia*, *spazio*) или у речима које се завршавају на *-anza*, *-enza*, *-ezza* (*costanza*, *frequenza*, *bellezza*). У већини положаја практично се не зна шта је правило а шта изузетак, па се на основу писања не може знати како се изговара. Наравно, овде се не мисли на саме Италијане, већ на оне који њихове речи преносе у српски језик, а то нису увек стручњаци за италијански. Пошто се, уз одступања, у нашем ћириличном правопису примењује **транскрипција** — прилагођено писање сагласно изворном изговору — пожељно је најпре сазнати како се реч изговара изворно.

Задржаћемо се на именицама, јер се оне најчешће преносе. За заједничке је довољно проверити у било ком речнику који даје фонетску транскрипцију. (Од једнојезичких поуздани су *Garzanti* и *Zingarelli* — оба са *џз* у оригиналу!) Са властитим именицама ситуација је нешто тежа, али у доба (услов-

но) олакшаног комуницирања и (звучних) мас-медија више је прилика да се чује оригинални изговор. (Та се могућност не користи увек. И даље се може чути и прочитати *чико* уместо *кико*, *Луцијано* уместо *Лучано*, *Церардо* уместо *Герардо* [Gherardo] итд. О овој теми је много писано, али очигледно не довољно.)

Ни начелно ни у пракси проблема нема када се утврди да се нека реч изговара са *ц*. Тако смо добили *канциона* (*canzone*), *моцарела* (*mozzarella*), *пица* (*pizza*); *Венеција* (*Venezia*), *Вићенца* (нажалост устаљено уместо *Виченца*, од *Vicenza*), *Лацио* (*Lazio*); *Грацијано* (*Graziano*), *Костанцо* (*Costanzo*), *Патриција* (*Patrizia*) итд.

Друкчије је са речима које у италијанском имају *дз*. Од заједничких, ако оставимо по страни *intermezzo* (које код нас увек гласи *интермецо*, иако је у италијанском са звучним *zz*), узмимо речи *gorgonzola*, *mezzanino*, *mezzosoprano* и погледајмо како их бележе речници.

Gorgonzola: у речнику САНУ *џорџонзола*, *џорџонцола*; у речнику Матице српске *џорџонзола*; у *Лексикону* Милана Вујаклије *џорџонцола*, *џорџонзола*; у *Речнику сџраних речи и израза* Р. Алексића *џорџонцола*, *џорџонзола*; у *Рјечнику сџраних речи* Б. Клаића *џорџонзола*.

Mezzanino: у РСАНУ *мезанин*, *мецанин*; у РМС *мезанин*, *мецанин*; у речнику Милоша Московљевића *мезанин*; Вујаклија *мезанин*, *мецанин*; Алексић *мецанин*; Клаић *мезанин*.

Mezzosoprano: у РСАНУ *мецосойран*, *мезосойран*; у РМС *мезосойран*, *мецосойран*; Вујаклија *мецосойран*, *мезосойран*; Алексић *мезосойран*, *мецосойран*; Клаић *mezzosoprano* (читај *медзосойрано*), *мецосойран*, *мезосойран*.

Додајмо да Клаићев *Рјечник* наводи и *азури* (од *azzurri*), у значењу „популаран назив за талијанску државну спортску репрезентацију (због плаветне боје њихових мајица)”.

Пошто речници озваничавају добру праксу, можемо закључити да, осим код речи *интермецо*, колебања има. Или га је бар било док се један облик није усталио. Може се говорити и о утицају посредних језика у устаљивању неких облика, али то не уноси битну промену.

Од географских имена поменућемо *Satanzaro*, које и *Правойис* и *Речник језичких*

недоумица транскрибују *Катанцаро*. *Мала енциклопедија Просвета* (1986) на карти Италије (II том, стр. 929) бележи *Катанцаро*. Иста граfiја је и на многим географским картама, рецимо „Европа” (зидна карта), Геокарта, Београд 2001; „Италија, Швајцарска” у *Географском атласу*, Magic Map, Смедеревска Паланка 2001, стр. 29.

И у вези са именима лица позваћемо се на исту енциклопедију. Са *ц* су транскрибовани, рецимо, *Буцаџи* (*Buzzati*), *Манциони* (*Manzoni*); са *з* — *Занела* (*Zanella*), *Занети* (*Zanetti*), *Занцоџо* (*Zanzotto*), *Занини* (*Zannini*), *Зено* (*Zeno*). Овој групи можемо додати и друга имена која енциклопедија не бележи, али су позната и често навођена, опет са *з*: *Азељо* (*Azeglio*), *Газара* (*Gazzarra*), *Гонзаџа* (*Gonzaga*), *Заники* (*Zanicchi*), *Зеро* (*Zero*). Додајмо томе и називе италијанских фирми као *Зануси* (*Zanussi*), *Зукели* (*Zucchelli*).

Дакле, не може се рећи да је транскрипција са *ц* једина устаљена. Напротив — *з* је чешће. А пошто се у *Правойису* начелно полази „од могућности нашега језика да изворне гласове замени адекватним или блиским нашим гласовима” (т. 103с), може се рећи и да је природније.

Наиме, у српском језику постоји блиска веза између *дз* и *з*. Историјски посматрано, речи које су у старословенском имале први од ових гласова (бележен са *s*) данас имају други. На пример, *свезда* је дало *звезда*, *џолса* — *џолза* итд. Исто важи и за дијалекте у савременом српском, нпр. *џенџија*, *дзвоно*, *надзрем*, *дзадњи* за *џенџија*, *звоно*, *назрем*, *задњи*.

Ако посматрамо савремени српски и италијански, та се веза продужава. Поменућемо опет наставак *-izzare* (иначе грчког порекла), коме одговара наше *-изираџи/-изоваџи*: *analizzare* (*анализираџи*), *colonizzare* (*колонизоваџи*), *stilizzare* (*сџилизоваџи*) итд. И у интернационализмима у којима италијанске речи имају *дз* ми имамо *з*: *benzina* (*бензин*), *bizarro* (*бизаран*), *orizzonte* (*хоризонџи*), *zen* (*зен*), *zenit* (*зениџи*), *zona* (*зона*). Исто је и са географским именима: *Zaire* (*Заир*), *Zambezi* (*Замбези*), *Zimbabwe* (*Зимбабве*); обрнуто, оно што се код нас изговара са *з* (*Заџреб*, *Заџар*) у италијанском има глас *дз* (*Zagabria*, *Zara*). Ту су и имена лица, нпр. *Zaccaria* (*Заџарије*). Ономатопе-

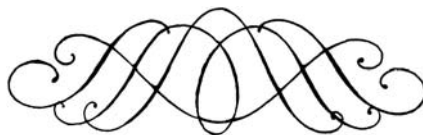
ји *zanzara* (комарац) по облику, мада не и по значењу, одговара наше *зунзара*.

Речник језичких недоумица ову везу узима у обзир, и каже: „Због сличности са одговарајућом нашом речју неки пут би се могла прихватити и транскрипција са з: Газета (*Gazzetta*), Зефирели (*Zeffirelli*).” Вероватно се на исто мисли и у *Правойису*, где стоји да имемо „неке изузетке са з”.

Али судећи по наведеним примерима и особеностима нашег гласовног система, оно што се сматра изузетком и понекад при-

хвата, у ствари је много природније. Зато би, следећи језичко осећање, требало прихватити правило да се италијански глас *dz* код нас транскрибује са з. Свакако, изузетке не би требало искључивати; а поготову правило не би требало схватити „као ретроактивну обавезу и мењати ликове имена која су већ ушла у постојани изражајни обичај, а онда и у стручну и другу литературу” (т. 103в у *Правойису*).

Примењујући оваква начела задржали бисмо и дух нашег језика и дух правописа.

Б

ЈЕЗИЧКЕ НЕДОУМИЦЕ

Правопис из 1960. године јасно је био дефинисао писање назива индустријских и других производа — назива насталих од личних имена. Правопис из 1993. донео је, бар мени, једну недоумицу. Наиме, у поглављу „Велико слово” нигде није споменуто писање назива цигарета, а у поглављу „Интернационална функција” (стр. 287) имена цигарета наведена су као „Дрина” и „Морава”. Мислим да овде нема оправдања за употребу великог слова.

*Вукадин Влашковић
Зубин Пошток*

Према тачки 29f садашњег Правописа, „називи врста робе, артикала, производа нормално се пишу малим словом и кад представљају смишљена или патентирана имена”. То је илустровано примерима као *хексорал*, *вегети*, *жилавка*, *фијаи*, *боин* и другима. У следећој тачки, 29g, додаје се: „Међутим, називи производа могу се схватити и као јединствени појмови, тј. као наслови патената и посебни називи ауторских дела, достигнућа, остварења (индивидуалних или тимских), а такво схватање повлачи и писање великим словом. За разликовање једних и других случајева не постоје разрађена правописна правила, а питање је и

могу ли се рационално направити, с обзиром на велику разноликост производа и прилика у којима се употребљавају њихови називи...”

За писање великог слова потом се не наводе никакви недвосмислени примери, осим назива летелица или оружја кад су састављени од скраћеница и бројки, као у *ДЦ-9*, *Ту-110*, *минобацач Т-13* и слично. За називе типа *Месершмит Ме 109* допушта се и велико и мало слово у првој речи (дакле и *месершмит Ме 109*).

Будући да имена цигарета очигледно нису ни скраћенице нити „ауторска дела, достигнућа, остварења”, биће да је писање „Дрина” и „Морава” на страни 287 само омашка. На том месту (т. 210) говори се о писању наводника „ако постоји могућност забуне зато што је као име примењена реч или израз који имају и друго значење”, па се међу осталим примерима наводи *тражио је „Дрину” или „Мораву”*, уз напомену у загради „цигарете”. У овом случају, међутим, имена цигарета разликоваће се од имена река не само по употреби наводника него и малим словом наспрам великог. Верујемо стога да ће у новом издању Матичиног Правописа овај пример гласити *тражио је „дрину” или „мораву”*.

ОДЛУКЕ ОДБОРА ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Одлука бр. 39

Одбору за стандардизацију српског језика обратила се госпођа Драгана Дулић, декан Факултета цивилне одбране, с молбом да дамо своје мишљење о термину *хумана безбедносћ* као преведеници енглеске синтагме *human security*.

Сматрајући да је постављено питање важно — јер се придев *хуман* почео употребљавати на сличан начин и у другим синтагмама које припадају превасходно медицинској терминологији (нпр. *хумани инсулин*, *хумана репродукција*, *хумана медицина*) — одлучили смо да се овом темом позабавимо у посебној одлуци Одбора, поготову стога што такву употребу придева *хуман* не бележи ниједан речник нашег језика. С обзиром на то да је посреди ако не сасвим нова појава (израз *хумана генетика* употребљава се, чини се, већ неколико година) а оно зацело појава која се управо пред нашим очима шири, можда још није касно да се на њу реагује како би се њено ширење бар ограничило.

ЉУДСКО БИЋЕ НИЈЕ ИСТО ШТО И ХУМАНО БИЋЕ

Реч *хуман* у нашем језику има своје утврђено значење: према *Речнику српскохрватскога књижевног језика Мајице српске* она значи „прожет човекољубљем, бригом о људима, тежњом за отклањањем или ублажавањем њихових невоља, човечан, племенит”.

Реч *хуман* пореклом је латинизам, који је, ушавши у наш језик, постао синонимичан с речју *човечан* и с речју *људски* у њеном другом значењу — „својствен добрим, племенитим људима, који одаје нечију доброту, топлину, пријатељска и др. осећања, племенит, саосећајан, човечан, хуман”. Другим речима, ми нисмо латинску реч *humanus* (-а, -ит) прихватили у свим њеним значењима. За друга значења остале су у употреби речи *човеков*, *човечји*, *људски* (у свом основном значењу — „који припада човеку”). Та значењска разлика најбоље се види у примерима као што су *људско биће* и *хумано биће*, који никако не значе исто.

У енглески језик латинско *humanus* преузето је у два облика, тако да постоје два придева с различитим значењима: *human*, који одговара нашим придевима *човеков*, *човечји*, и *humane*, који одговара придеву *човечан*. Аутоматско прихватање енглеског значења придева *human*, тј. употреба придева *хуман* у значењу „човеков”, не само што је непотребна него би у наш језик унела и појмовну збрку: могли бисмо, рецимо, заборавити да *људско биће* може бити и *хумано* и *нехумано*.

Укратко, синтагма *хумана безбедносћ* не може ући у стандарднојезички корпус, што значи да одговарајући енглески термин треба превести синтагмама *људска безбедносћ*, *човекова безбедносћ*, *човечја безбедносћ*, па и синтагмом *безбедносћ људи*, с тим што је

као термин понајбоље узети првонаведену синтагму.

Образложење

Реч *хуман*, према *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (у даљем тексту РМС), значи „прожет човекољубљем, бригом о људима, тежњом за отклањањем или ублажавањем њихових невоља, човечан, племенит”. РМС, осим дефиниције речи *хуман*, даје и примере *хуман човек*, *хуман њосћујак*, *хуман однос*.¹ Супротан придеву *хуман* јесте придев *нехуман*: „који није хуман, нељудски, нечовечан”.²

Придев *хуман* води порекло из латинског језика, у којем гласи *humanus*, са значењима, како налазимо у *Латинско-српском речнику* Богдановића и Ристића, „човечански, људски, човечји, човеков, достојан човека; човекољубив, љубазан, уљудан; образован, изображен, углађен”. У француском језику тај придев се јавља у облику *humain*, који значи „људски, човјечји, човјечански; човјечан, хуман, човјекољубив” (*Путанец, Француско-хрватски или српски рјечник*). Латински придев отишао је у многе европске језике; у енглески је ушао у своја два облика, дајући два придева: *human* (изговара се [ˈhjuːmən]), који, према Бенсоновом Енглеско-српскохрватском речнику, значи „човечији, људски” (*the human body* — „људско тело”, *human nature* — „људска природа”, *human speech* — „људски говор”) и *humane* (изговара се [hjuːˈmeɪn]), која значи „хуман, човечан” (*a humane act* — „хуман поступак”). Тако су та два придева расподелила између себе различита значења латинског *humanus*.

¹ За придев *хуман* РМС бележи и значење „добротворан”: *хумане установе*, *хумане организације*. То значење се метонимијски надовезује на оно прво, будући да су људи и институције у којима они делују егзистенцијално повезани. Оно је, међутим, необично, јер се за институционализовану хуманост специјализовао придев *хуманићаран*, па су *хуманићарне организације/установе* обичније него *хумане*.

² Придев *хуман* стоји у основи читаве творбене породице, која у вези с наведеним значењем обухвата речи *хуманост*, *хуманићей*, *хуманизам*, *хуманисћ(а)*, *хуманисћкиња*, *хуманизирајћи/хуманизовајћи*, *хуманизација*, *хуманићарац*. Речи из ове творбене породице прате још две семантичке линије. Прва је у вези с наукама које проучавају „друштвене односе и духовну активност људи” (*хуманисћика*, *хуманисћички*, *хуманисћ(а/)*) а друга се односи на идеолошки покрет (*хуманизам*, *хуманисћ(а/)*, *хуманисћички*).

Ситуација у три савремена језика — француском, енглеском и српском — јесте, дакле, другачија. Значење српског *хуман* знатно је уже него француског *humain*, а поклапа се с енглеским *humane*. Случајеви као што су српско *хуман* и енглеско *human* називају се у лингвистици „лажни пријатељи” или „лажни парови”, јер исто звуче, а значе различито.

За друга значења латинског придева *humanus* и француског *humain*, односно за значење енглеског придева *human*, у нашем језику постоји придев *људски*, а чије основно значење РМС даје дефиницију „који се односи на човека. одн. на људе у биолошком, духовном и др. смислу, човечји, човеков”. Реч је, дакле, о ономе што припада човеку, што му је својствено, што се односи на њега; тако кажемо *људско њело*, *људски орђани*, *људске особине*, *људске њајње*, *људски живоји* итд. У овом значењу, придев *људски* супротставља се речима које означавају својину или својство других облика живота (нарочито животиња, евентуално биљака) или неживих појава. У примерима који се наводе у РМС налазимо колокације *људска радна снага* (за разлику од машинске), *људски зуби* (за разлику од животињских), *људске косће*, *људска исхрана* итд. На исти начин као што кажемо *људски зуби*, кажемо — или треба да кажемо — и *људски инсулин*, *људска рејродукација* (или *расјлођавање?*), *људска генетика*, *људски геном* итд.; као што кажемо *људска исхрана*, треба да кажемо и *људска медицина*; а као што кажемо *људски живоји* кажемо — а треба и даље да то чинимо — *људска безбедност*.

Ушавши у наш језик из латинског (вероватно преко неког другог европског језика), придев *хуман* населио се на онај семантички простор који је већ био покривен придевом *човечан* (РМС га дефинише као „прожет човекољубљем, достојан човека, својствен племенитом човеку, људски, човекољубив, хуман”). Исти простор заузимао је и придев *људски* својим 2. значењем (које РМС дефинише као „својствен добрим, племенитим људима, који одаје нечију доброту, топлину, пријатељска и др. осећања, племенит, саосећајан, човечан, хуман”, нпр. *Њојла људска реч; нејћо добро, људско на лицу* итд.). Стога данас придеви *хуман* и

човечан стоје у односу синонимије — како се може видети и из одговарајућих дефиниција у РМС. Однос придева *хуман* и *људски* је нешто сложенији, због двојаког значења овог другог. Наиме, *људска реч* и *хумана реч* имају готово идентично значење, али *људско биће* и *хумано биће* имају различита значења: *људско биће* је „човек”, а *хумано биће* је „племенито биће”. Одатле је могућа и комбинација: *хумано људско биће*.

Због таквих односа у речнику нашег језика, механичко преузимање значења придева *human* из енглеског језика, тј. употреба придева *хуман* у првом значењу придева *људски* („човечји, човеков”), производи два ефекта:

(1) слабу смисленост, с могућим комичним призвукотом: *хумани инсулин* може значити само „човечни инсулин”, који не постоји; на сличан начин, ни безбедност не може имати људско својство хуманости;

(2) неразумевање, односно погрешно разумевање: *хумана медицина* била би она која се служи хуманим, племенитим средствима да би помогла човеку (исто је и са *хуманом репродукцијом*). Па чак би и *хумана безбедност*, према спонтаним изјавама неких говорника српског језика који се нису били раније сретли с тим изразом, понајпре означавала *безбедност која се њој иже човечним средствима*.

Можемо се сада запитати: ако је непотребна а може унети и појмовну збрку, како је, и зашто, реч *human* у овом значењу преузета из енглеског језика? Што се начина тиче, рекли бисмо да је ушла преко медицинског професионалног жаргона. Наиме, пошто се користе стручном литературом на енглеском језику, медицинари су аутоматски преузели и енглеску реч за одређени појам. Из професионалног жаргона реч је, преко масовних медија, лансирана у јавност, где се ухо обичног човека већ почело привикавати на њу. Подржана на тај начин, она има све шансе да се јави и у другим професионалним жаргонима. А што се тиче разлога таквог преузимања, могла би их бити два. Први је сасвим изванредан: лакше је изговорити нашим гласовима страну реч него мислити на њен превод (страна реч *human* има додатну подршку у томе што реч *хуман* већ постоји у нашем језику). Други је вероватно овај: употребљавајући

страну реч, професионалци у некој области изграђују имиџ обавештених стручњака који знају енглески и прате шта се дешава у напредном свету, искључујући истовремено из своје комуникације лаике и неупућене. У првом случају, преузимање придева *хуман* спадало би у тзв. *јозајмљенице из лењосић*, о којима је говорио и Иван Клајн (1978: 44—45); у другом би се оно могло означити као језичка малограђанштина. Страна реч има свој сјај, јер није свима позната (макар не у том значењу); будући посебна, она и оног ко је употребљава издваја као посебног. Невоља је у томе што ефекат посебности траје само неко време, а затим, кад нестане сјај новине и кад се преузета реч похаба од употребе, она остаје као наслага нелогичности у речнику, нешто што посебно треба учити и памтити и што се противи језичком осећању.³

Укратко, употреба речи *хуман* у значењу „људски, човеков” спадала би у оно што аутори једног недавно изашлог речника англицизама називају *англосрпским језиком*, који је „једна насумична и произвољна мешавина (односно *микс* или *mix*, како на том ’језику’ треба рећи и писати), ... чије су речи често непотребно позајмљене из енглеског”. Аутори овог речника примећују да се преузете речи „понекад употребљавају паралелно са српским речима или оним страног порекла а већ одомаћеним, али их још чешће истискују. Подсетимо се само да у дневној штампи и политичком језику *имплементација* успешно потискује и *сировођење* и *реализацију*, док се пацијенти сада упућују на *мониторинг*, а не на *контролу*” (Васић и др. 2001: 7). Ако тако наставимо, можемо имати и *хумане иаиће*, *хумане ироблеме*, *хумане невоље* и сл. (да и не говоримо о *хуманим зубима* или *костима*).

Поновимо дакле: реч *хуман* у значењу „човеков, човечји” с једне стране је непотребна, јер је значење које јој се подарује у неким професионалним жаргонима већ покривено домаћим, свима разумљивим речима (*људски*, евентуално *човеков*). С друге стране, а и као последица овог првог, она може унети и појмовну збрку. Таква упо-

³ У том контексту и није се чудити што је реч *human* преузета баш у медицинском жаргону, који је и иначе често неприродан и бирократизован (в. о томе више у Кликовац 2001).

треба речи *хуман* у озбиљном је нескладу с постојећим семантичким системом нашег језика.

Садржај ове одлуке утврдила је Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања на својој шестој седници, одржаној 31. октобра 2003. године. У раду на тексту учествовали су сви чланови Комисије — Иван Клајн, председник, Бранислав Брборић, секретар, те Новица Петковић, Слободан Реметић и Драго Ђупић. Сам текст Одлуке, као и Образложење, написала је Душка Кликовац, члан Комисије за синтаксу.

Одлука бр. 40

НЕДОПУСТИВО ЗАНЕМАРИВАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ ЈЕЗИКА

На седници Комисије за стандардни језик у школству, администрацији, издаваштву и јавним гласилима одржаној 20. новембра 2003. године расправљало се, поред осталог, и о *судбини српског језика у основној школи*, где се тај језик — изузев катедра на филолошким/филозофским факултетима и, однедавна, на Коларчевој задужбини (где се, први пут у нашој културној историји, одржава *Семинар српске језичке културе*, намењен језичким редакторима, спикерима, новинарима и уредницима јавних гласила и уредницима издавачких кућа, чиновницима у државној управи и локалној самоуправи, као и полазницима с других сектора јавног живота) — једино и учи. На тој седници разматран је и усвојен претходно припремљени нацрт Одлуке Одбора бр. 40, чији садржај, под насловом *Недопустиво занемаривање националног језика*, следи с образложењем.

Препоручује се Министарству просвете и спорта Републике Србије — што вреди, ако томе буде разлога, и за одговарајућа министарства у Републици Црној Гори и Републици Српској, јер Одбор покрива целокупни простор српског језика — да преиспита своју одлуку о броју часова матер-

ЛИТЕРАТУРА

- Бенсон, Мортон (1985). *Енглеско-српскохрватски речник*. Београд: Просвета.
- Богдановић, Бошко, Светомир Ристић (1913). *Латинско-српски речник*. Београд: Издање књижаре Рајковића и Ђуковића.
- Васић, Вера, Твртко Прћић, Гордана Нејгебауер (2001). *Ди уи speak anglosrpski? Речник новјих англицизама*. Нови Сад: Змај.
- Клајн, Иван (1978). *Разговори о језику*. Београд: „Вук Караџић”.
- Кликовац, Душка (2001). *О бирокрајизацији српског језика*. *Наш језик*, XXXIV, 1–2, стр. 85–110.
- Путанец, Валентин (1982). *Француско-хрватски или српски рјечник* (3. издање). Загреб: Школска књига.

њег језика у основној школи и да утврди онолики број часова за наставу српског језика колики је неопходан да ђаци, колико-толико, овладају тајнама српскога књижевног језика, првенствено, али не и једино, у оном његовом виду који се назива *српским језичким стандардом*.

Није нормално занемаривати властити књижевни језик и сматрати га мање важним од страног/страних језика, чије је знање такође неопходно. *Ко не зна ниједнога страног језика, не зна ништа ни о своме* — рекао је славни немачки песник Јохан Волфганг фон Гете, који се трудио и око српског језика како би могао боље разумети српске народне песме, што су се својевремено прочуле у целој романтизмом захваћеној Европи. Ми бисмо додали да важи и обратна логика: *Ко добро не савлада властити књижевни језик, не може добро научити ни страни*. И једно и друго вреди и у овим неромантичним временима.

И досадашње учење српског језика у основној школи било је недовољно и староставно, док га је у средњим школама сасвим потиснула књижевност, домаћа и страна. Једноставно, неразборито је наставити с даљим потискивањем националног језика, у конкретном случају српскога, *који је неизоставан службени језик у Републици Србији, Републици Црној Гори и Републици Српској*, где се одавно, и изнад европских стандарда, уважавају и други језици, велики и

мали, домаћи и страни. Уистину, *недоу-
сјиво је занемаривање националног језика*.
Уместо тога, потребно је предвидети бар
50% већи фонд часова од оног који су уве-
ли наши слабо промишљени реформатори
(шест, а не четири) и из темеља модерни-
зовати наставу и српскога и страних језика.

Образложење

Реформисани школски систем који је
прошле јесени у Србији „кренуо” од првог
разреда основне школе, по ко зна који пут
у више последњих деценија, припремљен
је једнако непромишљено као и сви који су
му претходили. И који су, због тога, нашем
школству несразмерно више штетили него
што су га унапређивали.

Да ни најновија реформа у том смислу
неће бити изузетак, процењујемо на осно-
ву целине њених полазишта изложених у
документу Министарства просвете и спор-
та Републике Србије под насловом *Посеб-
не основе школског програма за први разред
основног образовања и васпитања*. Такав свој
став заснивамо на многим појединостима
које у том документу налазимо, а од њих
издвајамо само неколико најизразитијих.

1) Школа је замишљена као игарија бу-
дући да се у недељном фонду часова од 18
до 25 најчешће инсистира на дечјим „игров-
ним активностима”, чиме се игнорише спо-
собност деце да усвоје и многа сложенија
знања од оних која им се сада „прописују”.
Деца се тако навикавају на схватање да ће
им и живот бити игарија, а то се потврђу-
је широким регистром изборних предмета,
међу којима има и таквих чији се смисао
не може лако разумети (*Образовање за жи-
војну средину — поред обавезног предмета
Свети око нас, Рука у шесту — ошкривање
света, Живојне вештине*), посебно због то-
га што тако формулисани „предмети” по-
некад могу изазивати и асоцијације на не-
што што аутори нису имали на уму.

2) Аутори овога пројекта игноришу и
претходну стручну припремљеност учитеља
будући да (у поглављу *Полазишта и по-
сљедице израде програма за предмете и ин-
тегративне теме у првом разреду и њихово
повезивање*, стр. 13—20) опсежно пишу о
оним стручним знањима без којих учитељи
не би ни могли ући у учионицу. Ако су та
„нова знања преписана с некаквог енгле-

ског предлошка”, то им не може донети
потврду највише памети. Ако се без тих
предложака никако не може, њима би се
место могло наћи у неким књигама друк-
чије намене, али не и у оној која се своди
на *план и програм* школских активности.

3) Свођењем српског језика (као и ма-
терњих језика уопште) на 4 часа наставе
недељно — насупрот неким земљама Европ-
ске уније (нпр. Француској, где је број ча-
сова троструко већи, 12, и Немачкој, где
износи 9, док у Словенији, која је на пра-
гу Европске уније, предвиђени број часова
варира између 5 и 7) — потискују се аутен-
тичне националне вредности и подривају
темељи националне културе, а њиховим ве-
роватним смањивањем на вишим нивоима
школовања припремају се основе за раз-
градњу сваке националне компоненте у це-
лини школског система (Изборни предмет
Народна традиција, у коме би се могли на-
ћи и такви елементи, заснива се, пре свега,
на бризи о очувању *мањинских* традицио-
налних култура.)

4) Документ о коме говоримо „сачини-
ла је Комисија за први разред у прошире-
ном саставу” од четрдесетак људи — за ко-
је се не зна чиме су се квалификовали за
посао чије су резултате потписали, али је
занимљиво да међу њима нема ниједног
реномираног специјалисте за проблеме срп-
ског језика. Због тога се, свакако, у томе
документу нашло мноштво правописних и
сваких других грешака које би и мање стан-
дардно уређени језик од српскога тешко мо-
гао поднети.

5) Основе „новога” српског школског
система, будући да су невешто преписане
са страног предлошка, показују неспособ-
ност његових твораца да у тако друштвено
и национално преважни пројекат уложе и
макар нешто сопствене памети. Уместо то-
га, преписујући туђе документе, показали
су да су њихова знања о енглеском језику
— можда најбоља, о школи и школству —
проблематична, а о српском језику — без-
надежна. Ако су, уза све то, у тим посло-
вима, као и у свим досадашњим реформа-
ма, најагилнији били психолози и педагози
(као специјалисти, увек је тако испадало,
који су се показивали спремним да нас по-
уче како се на најбољи начин може преда-
вати оно што се слабо познаје), — требало
би макар размислити о томе да се у свим

сличним пословима убудуће њихов допринос ипак рационализује.

С обзиром на све што је речено, Одбор за стандардизацију српског језика процењује да ће тако заснована реформа школског система имати далекосежне негативне последице не само због снижавања нивоа образовања и опште писмености већ и због деградације националне културе уопште.

* * *

Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања — која обавља

послове Одбора између његових седница — утврдила је, на својој седмој седници, одржаној 18. децембра 2003. године, предлог одлуке бр. 40. На тај предлог није имао примедба Драгољуб Петровић, председник Комисије бр. 8. Он се у целини заснивао на предлошку Комисије бр. 8. Ни Одбор за стандардизацију, чија је седма седница одржана 29. јануара 2004. године, није имао примедба на садржај предлога. Једино је сугерирано да се сачека избор нове владе у Србији како би се одлука упутила новом Министарству просвете.

Одлука бр. 41

НАЗИВИ СЛОВА У ЋИРИЛИЦИ

Уводне напомене с постављеним питањима

Средином новембра месеца 2003. године Одбору за стандардизацију српског језика обратио се и поставио два питања господин Драгослав Граочанкић, правник из Београда, који већ дуже време прати наш лингвистички живот и учествује у њему посебно се занимајући за стандарднојезичку проблематику, о којој и у својој јавној речи, писаној и изговореној, исказује подстицајне и релевантне ставове.

Ево тих питања и пропратних коментара г. Граочанкића:

„1) Имају ли или треба ли да имају називе слова српске азбуке? и

2) Није ли прешироко семантичко поље термина азбука?

У вези с тим двама питањима дајем и неке пропратне коментаре, а могло би се рећи, постављам и потпитање.

1) Овом затуреном питању и науке и праксе српског језика, по моме мишљењу, треба посветити пажњу већ и због тога што одговору на њега, решењу његову, не би морале претходити велике и дуге расправе нити би се морале очекивати несугласице. Сви народи који су иоле културно узрасли одавно су именовали слова својих *словоследа* („азбука”). Већ су и „заборавили” када

су то урадили. Ми смо заборавили да то нисмо урадили. Наша су слова безимена не само у свести просечног или образованог Србина него и у нашој језичкој стварности. Она су, могло би се с мало више залета рећи, и — некрштена. То што безимена нису свакад била мало помаже, поготову у пракси. Када нам затребају називи српских слова, лаћамо се туђих, и „глобалних”, словоследа и назива слова у њима, али ни то не чинимо доследно. Употребљавамо их збркано, понекад модификовано, понашено, преседански, на све начине који језичку комуникацију вавилонизирају, успоравају, отежавају, а понекад и нагрђују.

С обзиром на то да категорију НАЗИВИ СЛОВА познаје свака релевантна писмена култура, те да та категорија има своје нарочито корисне и практичне димензије у комуникацији, напосе у данашњем сајберизованом времену — ваљало би се договорити о називима слова наше азбуке, ваљало би их стандардолошки верификовати. Претпостављам да је природно користити се, у првом реду, искуствима и великих и малих језика наше, словенске гране, а наравно и искуствима свих других ако би она могла допринети унапређивању језичке комуникације.

2) Подстакнут пажњом коју овај Одбор придаје онима што му се обраћају (њиховим језичким двојбама, питањима, предло-

зима, ставовима итд.), „обзнанио” бих Одбору још једну своју недоумицу, односно мишљење, које није у сагласности с нашом језичком праксом нити с неутралним описом те праксе објављеним међу корицама *Правойиса српскога језика* (Нови Сад, Матица српска, 1993), актуелног врховног језичко-нормативног акта српског језика, где се речи *азбука* придаје више разноликих значења. Знано је да сваки језик који је доспео у фазу писма има, по правилу, свој утврђени, *договорени редослед* укупног броја словних знакова, односно слова, и *йосебан назив* за њ, који се, наравно, разликују у пракси појединих народа и њихових језика, као што се неретко разликују и називи за инвентаре тих знакова, за њихов списак.

Због тога би, по моме мишљењу, било добро да назив једног одређеног, у овом случају српског, словоследа (азбуке) не употребљавамо као генерички, родни, општи појам нити као део синтагме којом означавамо словоследе других језика (кинеска, јапанска, румунска и било чија „азбука”). Тачно је, међутим, да, као и ми, дакле погрешно, поступају и многи други језици/народи употребљавајући назив свог словоследа и кад означавају словоследе других језика или пак сам словослед као појам. Они тако поступају најчешће због тога што свог назива немају или им, за разлику од нас, није надхват руке реч која би била у њиховом језичком систему добро смештена, оправдана и отпрве разумљива чак и оним говориоцима/корисницима њиховог језика којима би пре сусрета с њоме била незнана. Ако буде мишљења да све те услове не испуњава реч *словослед*, треба наћи бољу и тако *азбуку* одморити и опоравити за праве задатке.”

У вези с питањима господина Драгослава Граочанкића, још крајем децембра месеца 2003. године били су припремљени одговори и њихово образложење као саставни део предлога одлуке бр. 41. Тај предлог — у чијој су припреми сарађивали Предраг Пипер, садашњи председник Комисије за синтаксу, Бранислав Брборић, секретар Одбора и секретар Комисије бр. 7, и сам Драгослав Граочанкић, члан Комисије бр. 8 (за стандардни језик у школству, администрацији, издаваштву и јавним гласилима) — био је предмет расправе на седмој годи-

шњој седници Одбора (29. I 2004). У тој расправи нарочито противљење садржају предлога одлуке исказала је Јелица Јокановић-Михајлов, председник Комисије бр. 1, па је одлучено да се тај предлог још једном размотри на првој седници Комисије бр. 7 (одржане 31. III 2004), на коју су позвани, међу осталима, Јелица Јокановић-Михајлов и Драгољуб Петровић, председник Комисије бр. 8. Они нису дошли на седницу, али је Драгољуб Петровић, пошто није могао доћи на седницу Комисије бр. 7, доставио краћи коментар, подсећајући на то да су међународним стандардом решени основни проблеми, па Одбору остаје да евентуално рашчисти неке недоумице везане за називе слова *ј*, *љ* и *њ*. Јелица Јокановић-Михајлов такође није дошла на седницу, али је своје противљење појачала мишљењем Катедре. То мишљење стигло је на саму седницу Комисије бр. 7 са два пропратна писма. Њих су потписали Јелица Јокановић-Михајлов и Љубомир Поповић, управник Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета у Београду.

Комисија бр. 7 није хтела ништа да пресеца него је дотерану верзију предлога одлуке бр. 41 доставила чланству Одбора и његових комисија, очекујући реаговања на њу и нове аргументе који би припомогли утврђивању новог текста Одлуке бр. 41.

Како никаквог реаговања није било, Комисија бр. 7 решила је да сумира становишта која нису била спорна или су у међувремену рашчишћена, обликујући нове одговоре Одбора, укључујући и исправку која се тиче назива слова *јЈ*, на коју је упозорила и Јелица Јокановић-Михајлов.

Одговори

1. Најпре ваља навести, према Међународном стандарду ИСО/ISO 10646, интегрисаном у Уникод/Unicode (верзија 4.0), *називе за 24 ћириличка слова једнака у свим словенским ћирилицама* (осим белоруске, где уместо слова *иИ* постоји тзв. староћирилично *іІ*, једнако латиничком): *аА = а, бБ = бе, вВ = ве, гГ = ге, дД = де, еЕ = е, жЖ = же, зЗ = зе, иИ = и, кК = ка, лЛ = ел, мМ = ем, нН = ен, оО = о, пП = пе, рР = ер, сС = ес, тТ = те, уУ = у, фФ = еф, хХ = ха, цЦ = це, чЧ = че* и *шШ =*

ша. Називи 21 слова, осим слова *ж*, *ч* и *ш*, једнаки су називима њихових еквивалената у изворној, римској, и немачкој латиници.

Свих пет самогласничких слова у српском језику јесу и свакодневне речи: *а* је везник и узвик, *е* је узвик, *и* је везник, док су *о* и *у* предлози. Свако сугласничко слово такође се може употребити као реч и с регуларном силабизацијом (ослоговљењем) и без ње (њега) — додавањем каквог самогласника испред сугласника који се силабизује, односно лексикализује. Заправо, самогласник *е* ставља се *исп*ред следећих *шест* сугласника: л (ел), м (ем), н (ен), р (ер), с (ес) и ф (еф); самогласник *е* ставља се *иза* десет следећих сугласника: б (бе), в (ве), г (ге), д (де), ж (же), п (пе), т (те), ц (це) и ч (че); самогласник *а* ставља се *иза* три сугласника: к (ка), х (ха) и ш (ша). Слова (и гласови) *с* и *к* редовно се користе као предлози, уз неретко додавање самогласника *а*, тако да се добију дужи облици предлога — *са* (обавезан облик када следећа реч почиње сугласницима *с*, *з*, *ш* и *ж* — нпр. *са сесиром*, *са зетом*, *са женом*, *са шураком*), односно — *ка* (обавезан облик када следећа реч почиње сугласницима *џ* и *к* — нпр. *ка ѓорњој згради*, *ка кухињи*).

За шест преосталих (вуковско)ћириличких слова у овом стандарду (ИСО/ISO 10646) утврђени су следећи називи: ђЂ = ђе, јЈ = је, љЉ = ље, њЊ = ње, ћЋ = ће и џЏ = џе. (Четири од ових шест слова постоје и у македонској ћирилици, *ј*, *љ*, *њ* и *џ*, разуме се — с истим називима, били они слогови, *силабеме*, или лексички, *лексеме*.)

2. У српском језику напоредо живи неколико система назива словâ који се неретко односе и на ћирилицу (вуковицу) и на латиницу стандардизовану у Хрватској (са три двословне графеме, *džDž*, *ljLj* и *njNj*, којима се понегде придружује и четврта *djDj* као замена за даничићевско *dĐ*, мада тој замени није признат статус стандардности).

Ти системи понекад су подударни и за ћирилицу и за латиницу, мада се за ћирилицу, када се она учи у основној школи и кад се набраја њених 30 слова, подразумева да изговорени и исписани самогласници представљају и њихове називе, једнаке и за латиничке самогласнике.

Када се пак сугласници (сонанти и консонанти) изговарају самостално, обавезно се изговоре као слогови чији је други, са-

могласнички, елеменат — полуглас *шва* (с графичким ликом *э* у стручној литератури), али се полуглас регуларно не пише, нити је познат широј јавности.

3. Постојање неколико називних подсистема — без обзира на то да ли је у њиховој основи потреба за *силабизацијом* (производњом слоговних структура, које се изговарају саме или здружене) или *лексикализацијом* (производњом једносложних или вишесложних речи) — није пожељно, а поготову није пожељно укрштати неколико странојезичких називних система (латинског, француског и енглеског нпр.), особито при изговарању скраћеница исписаних латиницом за које не морамо знати којег су језичког порекла (нпр. за латиничку скраћеницу *BBC* не морамо знати да је енглеског порекла, због којег се и у важећем Правопису она изговара и пише *Би-Би-Си*, односно *Бибиси*, нити пак за скраћеницу *BCG* морамо знати да је француског порекла, па јој је стога одређен правописно-правоизговорни лик *бе-се-же*, односно *бесеже*).

Пошто се скоро све скраћенице страног порекла могу пресловити с латинице на ћирилицу и обратно, није нужно у ћириличком тексту наводити њихове латиничке еквиваленте и обратно. Дакле, *BBC* може бити *ББЦ*, с одговарајућом силабизацијом, односно лексикализацијом *Бе-Бе-Це* и *Бебе-це*, *BSG* може се пресловити у БСГ или БСЖ, а *CIA* може бити, и бива, *ЦИА*, односно, и боље, *Ција*, када уметак слова *ј* управо обележава и дословно прерастање силабизације у лексикализацију.

Ретке су скраћенице латиничког порекла које почињу латиничким словом *qQ*, *wW*, *xX* и *yY*, а још је ређе њихово енглеско читање: *кју*, *дабл ју*, *екс* и *уај* или *вај*. Чешће је и умесније њихово читање на немачки начин: *ку*, *ве*, *икс* и *ијсилон*. Полу-скраћеницу *x-rays* читаћемо (с превођењем нескраћене половине) — *икс зраци*, а не *екс зраци* (с одвојеним писањем тих синтагми по важећем Правопису српскога језика). При томе је небитно што је првобитна полусложеница настала у Немачкој, где гласи *X-Strahlen*, што не морају знати ни лингвисти ни други писци и писмењаци.

4. Називи слова, сви су у Одбору у томе сагласни, не морају се учити чак ни у вишим разредима основне школе, поготову ако се донесе одлука да се српски језик, за-

једно с књижевношћу или одвојено од ње, настави учити и у средњој школи (што је крајње пожељно, чак и кад су посредни средње стручне школе, јер је полуписменост масовна појава). Поготову се ти називи неће учити, нити се уче, приликом увођења ћака у тајне читања, које многа деца савладају и пре него што пођу у основну школу.

5. Називи слова с полугласом (бэ, вэ итд.) или у складу са ИСО/ISO 10646, односно ИСО/ISO 8859-5 (бе, ве, итд.), на којем се темељи ћирилички блок Уникода (Unicode Standard), мођу најоредо ѿосѿојаѿѿи, јер оба имају ѿтрадицију, али се тешко може прихватити закључак да су називи с полугласом, који се поклапају с изговорном вредношћу сугласника (када се они употребе у оквиру свакодневне лексике, стандардне и супстандардне, али не и кад се употребе сами), функционалнији за наш језик, бољи од оних које препоручује основни међународни стандард ИСО/ISO 10646.

Очигледно је, наиме, да су бољи они називи који се могу нормално силабизовати и лексикализовати, барем кад су посредни скраћенице, које се могу, а понекад и морају, лексикализовати, делимично или потпуно (икс зраци [*x-rays*, *X-Strahlen*], зона А, колона Б [бе], ТАНЈУГ/Танјуг, НАТО/Наѿо, НИН/Нин; бе-се-же и бесеже [БСЖ/BSG], А-еф-ѿе и Аефѿе [АФП/AFP], два-ер-ѿи [2гп], ха-два-о [H2O] итд., уз понека одступања која могу бити последица одговарајућих изговорних пермутација — Ве-ме-а [ВМА], А-фе-же [АФЖ] и слично).

6. Није битно да ли ћемо се називима с полугласом или називима с међународном стандардношћу „служити при евентуалном спеловању тешко разумљивих речи или оних код којих се изговор не поклапа с исписом, или латинских склопова који се срећу и у ћириличком тексту (нпр. *шесѿсѿођођишњица*, *делинквенција*, *оѿориноларинѿологија*, *Поѿокаѿеѿеѿѿ*, *contradictio in adiecto*, *licentia poetica*, *circulus vitiosus* итд.), или ћемо се пак испомагати лако разумљивим и разговетно чујним речима (нпр. *Пољска-Оклахома-Пољска-Оклахома-Канада-Албанија-Турска-Еђиѿаѿ-Пољска-Енђлеска-Турска-Либија* — да би се указало на изговор мексичког топонима Попокатепетл), чијим се првим словима прецизира словни поредак домаћих или страних речи. Битно је да немамо засебних система за ћирилицу и латиницу.

Ако желимо сазнати, на пример, како се називају слова у другим писмима, словенским и несловенским, на располагању су нам међународни стандарди, често доступни и преко Интернета. Међутим, за нас је важно да се добро сналазимо око писања и изговарања барем скраћеница, једнако у ћирилици и латиници, јер нас у начелу не мора занимати ѿихово порекло.

7. Скраћенице уопште не морамо читати на енглески начин. Напротив. Пожељно је да свако зна енглески, али није пожељно да српски буде англосрпски. То важи и за она три уводна слова која уводе сајтове, www, који се најчешће изговарају овако — *даблју-даблју-даблју*, јер нас на то не обавезује чињеница да та скраћеница потиче од енглеске синтагме *World Wide Web* (*Свеѿска мрежа*). Није ли боље и природније рећи *ѿри ве* или *ѿри дуѿла ве*, без робовања енглеском начину изговора? Није ли нормалније рећи *Кѿор* него *Каѿор*, односно *Кејѿор*? Није ли боље нове носаче информација звати *де-ве-де* или *деведе* уместо *ди-ви-ди* или *дивиди* према скраћеници *DVD/ДВД*? Уосталом, *CD* и *CD rom* не читамо нити изговарамо *си-ди*, него *це-де* и *це-де-ром*, а могли бисмо се сетити да се у српскоме од именица *комѿакѿи* и *конѿакѿи* могу правити и придеви *комѿакѿини* и *конѿакѿини*, тако да понекад можемо избећи скраћенице и казати, на пример, *комѿакѿини диск* и *конѿакѿина ѿруѿа*.

8. Одбор мора примити к знању постојање међународних стандарда као елемената нове међународне писмености и уочити ѿихове предности и евентуалне слабости, али се не мора одушевљавати појединим ѿиховим елементима. Штавише, ако је ко чиме незадовољан, преко домаће агенције *Завода за сѿандардизацију* (донедавно *Савезног завода за сѿандардизацију*), која тесно сарађује с Међународном организацијом за стандардизацију / *International Standardization Organization*, чије је седиште у Женеви — може испоставити захтев за измену или допуну појединих међународних стандарда па и ИСО/ISO 10646. Може то учинити преко Одбора за стандардизацију или мимо ѿега, али не видимо шта има лошег у постојећем међународном стандарду, у којем се сваком сугласнику, да би се нормално изговорио и писао, придружује

одговарајући самогласник (е или а), како је већ речено.

9. Драгослав Граочанкић неће нам мерити ако кажемо да нам уз *йисмо* и *азбуку* није нужан и трећи термин, „словослед”, јер би та кованица евентуално могла послужити као замена за синтагму поредак слова или редослед слова (нем. Buchstabenreihenfolge), а не као замена за списак слова, да не кажемо „словосписак” (нем. Buchstabenverzeichnis). Ту нам је интернационализам *алфабет* већ на располагању као општи термин, док је термин *абецеда* погодна само зато да означи латиничко писмо. Штета је можда што алфabet не гласи *алфавит*, али у српском већ имамо *Хомера* место некадашњег *Омира*, *симболизам* уместо *символизма* итд. Тешко је данас успостављати доследност, али, у начелу, није добро умножавати дублетизме и триплетизме, којих ионако имамо превише. Не треба нам нпр. *хереца* уместо *јерес* нити *херетик* уместо *јеретика*.

10. Није нам нужно питати се зашто су у хрватском језичком стандарду без назива остале графеме *č*, *ć*, *j*, *dž*, *đ* и *nj*, нити пак зашто су у српском сви називи слова средњег рода, док су у хрватском слова *bB*, *iI*, *jJ*, *kK* и *lL*, мушког рода (судимо по *Rječniku hrvatskoga jezika Vladimira Anića, treće prošireno izdanje, Zagreb 1998*). Уосталом, српски и хрватски два су језичка стандарда, макар не били два стандардно-језичка система, два оделита стандардна језика.

Што се тиче српскога језичког стандарда, *бићно је да у њему нема нејојребног йлурализма словних назива*, макар се дублетизам морао подносити. Уосталом, хрватски стандард није нимало склон ћирици, а српском је латиница неопходна само као помоћно писмо.

Образложење

Образложење ове одлуке и није нарочито нужно, јер је све речено у њеном диспозитиву. Текст одлуке, с *Уводном напоменом* и *Одговорима*, испао је превише дуг. Одлуку бр. 41, као и претходне, ваља схватити као *йрејоруку*, а не као *уредбу* или *наредбу*,

које би подразумевале законску обавезност. У складу с Пословником Одбора ову одлуку, као досад нерашчишћени заостатак из 2003. године, утврдила је Комисија бр. 7 (за односе с јавношћу и решавање неодложних питања) на својој трећој овогодишњој седници, одржаној 14. XII 2004. године, па се њој не треба враћати на осмој седници Одбора (средином фебруара 2005). Ове године утврђене предлоге одлука, предлог одлуке бр. 45 и предлог одлуке бр. 46, као и наредне предлоге одлука, Комисија ће уврстити у дневни ред наредне, осме, седнице Одбора.

Ваља још нешто рећи. Кад је састављан претходни текст предлога одлуке бр. 41, учињен је превид. Инсистирало се на називу *јоша* за *jJ*. За то није било разлога, јер смо се испрва повели за називима неких самогласника у другим словенским језицима. У Међународном стандарду ИСО/ISO 10646 постоји назив *je* за то слово у српском и македонском језику, а ниједан други словенски ћирилички језик нема тог слова у својој постави. Осим тога, слова *љ* и *њ* добили су називе *ле* и *ње* по аналогији с називом *je* за слово *j*, јер се пошло од тога да гласови [љ] и [њ] настају јотовањем гласова [л] и [н], па то ваља изразити и у називима тих слова, постојећих само у српској и македонској ћирилици.

И још нешто. У међувремену, Одбор је упознат с Међународним стандардом ИСО/ISO 9, заправо с његовом новом верзијом из 1995. године, којом се утврђује одговарајуће пресловљавање појединих словенских ћириличких слова у латиничка, чиме се латиница успоставља као помоћно писмо где год је то у међународној комуникацији потребно. У нас је, док је постојала СФРЈ, верификована претходна верзија тог стандарда. Било је то 1986, а 1995. године донета је нова верзија ИСО/ISO 9, чија је логика да свако словенско ћириличко слово има свој латинички пандан. Било би пожељно да се Одбор изјасни и о овој новој верзији ИСО/ISO 9, да је прими к знању и да се заложи за њену верификацију. Међутим, то ће бити предмет једне од наредних одлука.

ВИШЕСТРУКО КОРИСНА КЊИГА И ЗА НАУКУ И ЗА ПРАКСУ

Уводне напомене

Ове године, 2003, у издању Филозофског факултета у Новом Саду, једнога од 14 оснивача Одбора за стандардизацију српског језика, појавило се ретко дело, с насловом *Семантичко-деривациони речник (Свеска 1: Човек — делови тела)*, чије су редакторке Даринка Гортан-Премк, председник Одборове Комисије за лексикологију и лексикографију, те Вера Васић и Љиљана Недељков. Пошто је књига значајна и за стандардизацију српског језика — у чијој се изради понајвише ангажовала Даринка Гортан-Премк, члан Одбора и председник једне од његових великих комисија — сматрали смо да би требало да и Одбор, без обзира на то што није била његов пројекат, каже своју реч о њој те да је тако препоручи стручној и широкој јавности.

Основни подаци о књизи

Књигу сачињавају ови одељци: *Предговор* (7—22), *Извори и консултована лијераџура* (19—21), *Табела префикса и суфикса* (22—25), *Легиона и скраћенице* (26—30) и *Речник* (31—373), чија је материја издељена на *семантичко-деривациона гнезда* (СДГ). Главни део књиге, Речник има четири таква гнезда: *СДГ именица (човек, људи, жена)*; *СДГ именица којима се означавају делови људског тела*; *СДГ именица са малим бројем деривата и без деривата којима се означавају делови људског тела* и *СДГ изведених именица којима се означавају делови људског тела*.

У Речнику су лематизоване, тј. постављене као одреднице, основне, просте лексеме, а у речничком чланку сваке од њих дат је попис деривата насталих од основних речи и од њихових деривата и композита чији су саставни делови основне лексеме или њихови деривати. И код основних речи и код деривата издвојени су творбена основа и творбени формант, нпр. *гларварски*; код сложеница су, такође, издвоје-

ни саставни делови. Леме нису акцентоване, осим у случајевима када је акценат битан за идентификацију посебних лема. Сваки речнички чланак прати кратка анализа процеса варирања — и у полисемији и у деривацији.

Вредност и циљеви књиге

Речници овог типа врло су ретки, а *Семантичко-деривациони речник*, мада има додирних тачака с неким од постојећих речника, концепцијски се разликује од свега што је до сада израђено и објављено у славистичком свету. О изворности и вредности његове концепције довољно говори чињеница да су је, са свим њеним елементима, преузели македонски и пољски лингвисти и започели рад на изради истих речника за своје језике. Др Даринка Гортан-Премк, идејни творац овог Речника, говорила је о његовој концепцији много пута на различитим скуповима и у различитим земљама како би проверила основну замисао и, заједно са др Вером Васић, уклонила евентуалне недостатке. У ексцерпцији и обради грађе за Речник, осим Даринке Гортан-Премк, Вере Васић и Љиљане Недељков, учествовало је још десеторо млађих колегиница и колега, студената и постдипломаца Филозофског факултета у Новом Саду.

Круг корисника ове књиге знатно је шири него што се на први поглед може уочити. Поред лингвиста, првенствено дериватолога, семантичара и лексиколога, овај Семантички речник биће користан и другим језикословцима, професорима, студентима славистике и другим филолозима у учењу српског као страног језика, проучаваоцима словенских језика и свима који се буду дубље интересовали за српски језик.

Циљеви које су аутори себи поставили и у Речнику остварили бројни су и разноврсни. Мада је ово тек прва свеска, очигледно је да Речник пружа материјал и основу за врло значајна дериватолошка и општелингвистичка истраживања и закључивања. Многи ће се закључци, ипак, моћи извлачити тек када се Речник комплетира. На основу Семантичко-деривационог реч-

ника могу се предузимати многа лексиколошка и дериватолошка истраживања која се тичу теоријско-методолошких проблема израде оваквих речника, могућности контрастирања семантичко-деривационих гнезда, лексиколошко-граматичких, социолингвистичких и методичких истраживања на основу тих гнезда. На темељу комплетног Семантичко-деривационог речника добиће се и потпун попис лексема које чине основу лексичког система, као и подаци о различитим типовима морфолошко-семантичког варирања. Речник омогућује и испитивања префиксалне и префиксално-суфиксалне творбе, као и творбе сложеница, на основу чега ће се моћи утврдити које су и какве лексеме више а које су и какве мање способне за обликовање композита (сложеница). Обрада лексема по принципу семантичко-деривационог речника омогућује да се провери да ли тип и правац семантичких и деривационих модификација зависе од категорије речи у иницијалном положају, као и то да се провери претпоставка о већој продуктивности именица у семантичком и морфолошком варирању од других категорија речи. Лексички систем, овако испитан, омогућио би теоријски засновано лексичко нормирање. Даље, омогућио би разликовање околионализама од неологизама или разликовање застарелих творбених модела од оних који су у експанзији. А попис модела у експанзији помогао би

терминолозима у стварању назива различитих струка, посебно оних нових.

Семантичко-деривациони речник несумњиво је специфичан и оригиналан лексикографски подухват. Његовом првом свеском започет је опсежан рад који ће — када буде, верујемо успешно, приведен крају — донети целовито лексикографско дело велике вредности, што ће допринети афирмацији српске лингвистике. Такође је врло важно да је радом на овом пројекту започето стварање озбиљне лексикографско-лексиколошке школе.

Наведени квалитети *Семантичко-деривационог речника*, а овде је споменут само њихов незнатан део, показују да се ради о веома вредном лексикографском и лексиколошком подухвату, који завређује пажњу и подршку Одбора за стандардизацију српског језика.

* * *

Нацрт ове одлуке припремио је др Ђорђе Оташевић, секретар Комисије бр. 4. Нацрт је размотрен и с мањим изменама и одговарајућом опремом прихваћен на седници Комисије бр. 7, 18. 12. 2003. Претворен је у предлог одлуке бр. 42, који је без примедба усвојен на седмој седници Одбора за стандардизацију српског језика, одржаној 29. јануара 2004. године.

Одлука бр. 43

ЗНАЧАЈАН ПОМАК У ОДНОСУ НА ПРЕТХОДНЕ РАДОВЕ И КЊИГЕ ИЗ ТВОРБЕ РЕЧИ

Уводне напомене

Када смо, 22. априла 2002. године, поводом изласка прве књиге *Творба речи (Део први: префиксација и композиција)*, доносили Одлуку Одбора бр. 25 (*Поуздана и научно утемељена аргументација*), напоменули смо, на самом крају текста, „да проф. Клајн управо ради на другом делу студије о творби речи у савременом српском језику, у

којој ће бити обрађена деривација”, али — нисмо могли ни претпоставити да ће се други том појавити већ наредне године, 2003, на октобарском сајму књига у Београду. Срећом, десило се оно што нисмо ни претпоставили. Сада имамо и други том. Оба од њих носе исти наслов — *Творба речи у савременом српском језику*, а другоме је поднаслов — *Део други: суфиксација и конверзија*. И издавачи су исти: Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, Матица српска, Нови Сад, и Институт за српски језик САНУ, Београд. Исти су и рецензенти: Живојин Станојчић и Мирослав Нико-

лић, чланови Одбора за стандардизацију српског језика. И поново стоји: припремљена у оквиру Одбора — као дело 2 „Прилога граматици српског језика”, у којој ће се наћи већи број књига.

Основни подаци о књизи

Иза краћег Увода (стр. 5—15) — који спада у одељак *Суфиксација* (стр. 15—378) — следи девет поглавља (1. Именички суфикси — домаћи, 2. Именички суфикси — страни, 3. Придевски суфикси — домаћи, 4. Придевски суфикси — страни, 5. Заменички суфикси, 6. Глаголски суфикси — домаћи, 7. Глаголски суфикси — страни, 8. Глаголски суфикси за промену вида и 9. Прилошки суфикси). Други одељак — *Конверзија* — неупоредиво је краћи, непуних десет страница (379—388), а издељен је на пет поглавља (1. Термин и дефиниција, 2. Поименичење, 3. Попридевање, 4. Прелазак у прилоге и 5. Прелазак у предлоге).

Цео овај том знатно је дужи од претходнога. Сачињавају га још: *Литература* (389—396), потом *Регистар суфикса* (397—401), устројен у пет поглавља (I. Именички, II. Придевски, III. Заменички, IV. Глаголски и V. Прилошки), и, најзад, опсежни *Регистар речи* (402—514), издељен на три главе (I. *Српске речи* [502—512], II. *Руске речи* [512] и III. *Речи из латиничких језика* [512—514]), однео је петину књиге. Та два регистра битно олакшавају налажење оног што се тражи и добро сналажење корисника ове књиге, која је и иначе прегледна и читко писана.

Ауторове дилеме, отклоњене у сарадњи с рецензентима

Рецензенти, од којих се преузима оцена књиге, имали су првобитно приличан број примедба на понуђени рукопис, које су готово у потпуности прихваћене. Оне су се односиле првенствено на број и распоред суфикса, тако да су сви сродни суфикси (као нпр. *-аник*, *-еник*, *-беник* и др.) груписани на једном месту. Аутору је изворна намера била да све суфиксе поређа строго по азбучном реду. Међутим, од тога се одустало, али корисник има на располагању

Регистар суфикса, који помаже да се лако нађе сваки појединачни суфикс поменут у књизи, међу којима је многи опширно приказан, описан и илустрован.

Оцена књиге

Другом књигом *Творбе речи у савременом српском језику* обухваћене су *суфиксација* (извођење, деривација) и *конверзија* (претварање, преобликовање), најпродуктивнији и најнепродуктивнији тип творбе речи у српском језику, па и у оном језичком корпусу који је донедавно називан српскохрватским језиком. Одмах ваља рећи да је ово најобухватнија, најсадржајнија, најкомплетнија и најкомплекснија студија о овим типовима творбе речи, која у сваком погледу представља значајан помак у односу на претходне радове и књиге из ове области.

Што се комплексности књиге тиче, она је условљена, с једне стране, комплексношћу саме материје коју обрађује (а ту се пре свега мисли на суфиксацију) и, с друге стране, тежњом аутора да обради и објасни готово све из суфиксације и конверзије у српском језику. Комплексност суфиксације потиче делом из њене изузетне продуктивности, а још више из често тешко утврдиве границе између творбене основе и суфикса, што је последица различитих и неретко вишеструких фонетских промена извршених током историје нашег језика управо на тој граници, одн. многобројних морфолошких алтернација, као и честих (понекад недовршених или лексички ограничених) померања границе између основе и суфикса изазваних перинтеграцијом (обично аналошког порекла), тј. појавом сложених суфикса. Понекад, чак, није јасно шта је од чега изведено нити пак да ли је уопште изведено (и то не само код речи страног порекла, код којих је тај проблем најизраженији).

Аутор се храбро и надасве поштено суочио са свом том сложеношћу, не прескачући и не заобилазећи чак ни појединачне спорне случајеве. При томе није остајао само у равни творбе, тј. утврђивања творбених форманата, начина њиховог комбиновања и значења творенице (рецимо код *финеса* наводи „првобитно 'финоћа', али данас у значењу 'појединост, ситна разлика, нијанса' ”), већ је често залазио и у друге

језичке домене. Тако су уз многе речи или категорије речи дате опсервације етимолошке, социолингвистичке, нормативистичке, граматичке, историјскојезичке и/или културолошке нарави (нпр. да је *сифилистичар* „несумњива грешка [замена суфикса]”, да је генитив од *Христос* — *Христиа* и да ном. *Христ* „није у традицији српског књижевног језика”, да је *нимфеџа* „од фр. *nymphette*, али популарисано преко енглеског *nymphet*, захваљујући Набоковљевој ’Лолити’” и тако даље и томе слично). Све то допринело је појави појединачних (истина ретких) случајева који изазивају недоумице и захтевају накнадно промишљање. Накнадно промишљање решило је многу дилему, али је, вероватно, понека и остала. Овом књигом добили смо дело знатне вредности

и опсежности, ретко и у словенском свету и изван њега.

* * *

Садржај предлога ове одлуке утврђен је на седмој седници Комисије бр. 7, одржаној 18. децембра 2003. године. Седници су присуствовали сви чланови Комисије: Иван Клајн, Бранислав Брборић, Новица Петковић, Слободан Реметић и Драго Ђупић. Иван Клајн, председник Одбора и аутор књиге, није се бавио ни разматрањем ни дотеривањем текста ове одлуке, који су припремили Драго Ђупић и Бранислав Брборић консултујући рецензије. Предлог је без примедаба прихваћен на седмој седници Одбора, одржаној 29. 1. 2004.

Одлука бр. 44

ПРЕЦИЗИРАЊЕ И ОСНАЖИВАЊЕ ПОСЛОВА ОКО НОВЕ РЕДАКЦИЈЕ ПРАВОПИСА

Уводне напомене

Иако је пре две године донета Одлука Одбора бр. 23 (*Озваничење новог њравописног ѡројекта*), није се много напредовало у пословима око реализовања нове редакције Правописа српскога језика, што је било планирано за крај 2003. године, тако да би ново издање Правописа угледало светло дана током 2004. године. Последња седница Комисије за праћење и истраживање правописне проблематике (Комисија бр. 5), одржана 28. новембра 2003. године, пружила је прилику њеним члановима — а нарочито четворици чланова редакторске групе (Мату Пижурици, руководиоцу редакторске групе, те Милораду Дешићу и Живојину Станојчићу, док је одсутан био Бранислав Остојић, који је и сам инсистирао на прецизирању послова и њиховој интеграцији), као и председнику, потпредседнику и секретару Одбора (Ивану Клајну, Слободану Реметићу и Браниславу Брборићу) — да реално сагледају ситуацију, да рашчисте и прецизирају све што је неопходно како би

рад несметано текао и окончао се током 2004. године. Ново издање Правописа имало би бити објављено у наредној, 2005, години у екавској и ијекавској верзији истовремено.

После конструктивне и одговорне расправе свих присутних, прихваћен је документ под насловом *Правопис 2004 (Шта је рашчишћено и оснажено)*, који је — под насловом *Подсејник за даљи рад на Правопису и око њега* — саставни део ове Одлуке. Прецизно је рашчишћено шта ко ради и ко се с киме „укршта” и преплиће (ко је коме „дублер” за поједине правописне одлуке).

Даље следе закључци који се односе на *обавезе свих четворију чланова редакторске групе, на чијем је челу Мајом Пижурица*, пренесени, с мањом изменом, из Белешке са седнице Комисије бр. 5 одржане 28. новембра 2003. године.

Послови и њихови носиоци

1. ИНТЕРПУНКЦИЈА

*Приређивач Живојин Станојчић
Укршћање с Мајом Пижурицом*

2. ОДВОЈЕНО И САСТАВЉЕНО ПИСАЊЕ РЕЧИ

*Приређивач Милорад Дешић
Укршћање с Браниславом Остојићем*

3. „ГРАМАТИЧКЕ ТЕМЕ” У ПРАВОПИСУ (ЕКАВСКИ И ИЈЕКАВСКИ ИЗГОВОР, МОРФОФОНОЛОШКА ПИТАЊА)

*Приређивач Бранислав Остојић
Укршћање с Милорадом Дешићем (йосебно око одвојеног и сасћављеног йисања речи)*

4. ВЕЛИКО И МАЛО СЛОВО, РЕЧНИК И ОСТАЛЕ ТЕМЕ ФОРМАЛНОГ ПРАВОПИСА (ТРАНСКРИПЦИЈА, ТИПОГРАФСКА ПИТАЊА)

*Приређивач Маћо Пижурица
Укршћање с Милорадом Дешићем (йосебно када је у йићању Правойисни речник и акценћовање одредница)*

5. ТРАНСКРИПЦИЈА СТРАНИХ РЕЧИ

- *За ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК Тврћко Прћић*
- *За ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК Душанка Точанац*
- *За РУСКИ ЈЕЗИК И СЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ Богдан Терзић*
- *За СКАНДИНАВСКЕ ЈЕЗИКЕ Љубиша Рајић*

6. СКРАЋЕНИЦЕ

*Приређивач Вељко Брборић
Укршћање са Живојином Сћанојчићем*

7. КОНАЧНА РЕДАКЦИЈА

Маћо Пижурица

8. РЕЦЕНЗЕНТИ НОВЕ ВЕРЗИЈЕ ПРАВОПИСА

Иван Клајн и Драго Ђујић

Найомена: *Сви йиређивачи дужни су йрочићати рукойисе друћих, а не само оних с којима се укршћају.*

Завршне напомене

Секретар Одбора преузео је обавезу да се обрати породици Митра Пешикана, те да је упозна с радом на новој верзији *Правойиса срйскога језика* (припреманог у тешким годинама распадања бивше СФРЈ и изашлог из штампе 1994. године, с годином 1993. на насловној страници, када је штампање отпочело, али је због помањка-

ња финансијских средстава довршено наредне године) и условима под којима ће се извршити редакција Правописа. Текст Правописа биће знатно прераћен и престилизован, најмање двоструко краћи и умногоме приступачнији ширем кругу корисника, ослобоћен од позивања на Правопис из 1960. године, с допунама у одељку који се бави транскрипцијом страних властитих имена и у Речнику уз Правопис. Пошто се неће уносити нова правописна правила — већ ће се неке дублете уклонити док ће неки одељци претрпети дерегулацију (нпр. спојено и одвојено писање речи) — стало се на становиште да на корицама и на насловној страници Правописа, као сведочанство о постојању континуитета и уважавању заслуга за дубље научно осмишљавање правописних правила, остану имена његових приређивача (Митра Пешикана, Јована Јерковића и Мата Пижурице). Наравно, додаће се имена чланова редакторске групе, на чијем је челу Мато Пижурица, с тим што приређивачи и супприређивачи (чланови редакторске групе) задржавају и преузимају (ко)ауторска права у складу с приложеним *Подсейником*.

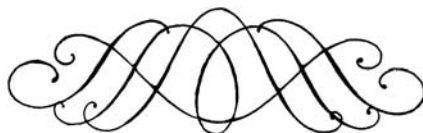
У међувремену, већ 24. децембра 2003. године, и породица Пешикан и Јован Јерковић дали су писмену сагласност да се нова верзија Правописа може припремити у складу с предлогом Одлуке Одбора бр. 44, који је допуњен овом констатацијом и обавезом издавача да нову верзију Правописа објаве истовремено на екавском и ијекавском изговору. Тако ће се без сметње приступити даљем раду на новој верзији Правописа, који, у складу с овом одлуком, остаје понајвише везан за Матицу српску, једнога од изворних оснивача Одбора, традиционалног носиоца организације послова око Правописа српскога језика и других језичких подухвата те главног издавача Правописа. Одбор ће настојати, колико год се покаже могућим, да Правопис буде првенствено стручно питање, а то значи да никада више не буде јабука раздора међу стручњацима нити монета за изванстручна поткусуривања, без обзира на то што се увек подразумевају улога и значај социолингвистичког миљеа у којем се развија и стандардизује сваки језик, па и српски, најважнија комуникацијска и симболичка делат-

ност претежне већине грађана Србије, Црне Горе и Српске.

* * *

Предлог ове Одлуке припремљен је у сарадњи секретара Одбора и секретара Комисије за праћење и истраживање правописне проблематике, како је и предложено на седници Комисије за праћење и истраживање правописне проблематике одржаној 28. новембра 2003. године. Предлог је унеколико дорађен на седници Комисије бр. 7 (18. децембра 2003. године), која обавља

послове Одбора између његових седница, а усвојен је на седмој седници Одбора, одржаној 29. јануара 2004. године. На седници Одбора је саопштено да су Јован Јерковић и породица Пешикан дали писмену сагласност да се на новој редакцији Правописа ради у складу с предлогом одлуке Одбора, у којем је додата, на крају пасуса Уводне напомене, синтагма у *екавској и ијекавској верзији истовремено*, што и није било спорно с обзиром на то да је Правопис из 1993. године у исто време објављен у обема тим верзијама.

ДОКУМЕНТИ УДРУЖЕЊА ЗА ЗАШТИТУ ЋИРИЛИЦЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА „ЋИРИЛИЦА”

**Закључци скупа „Ћирилица у нашој кући”,
одржаног у Матици српској на Крстовдан,
27. септембра 2003. у организацији
„Ћирилице”**

1. И поред формалне уставне и законске регулативе у корист ћирилице, српско писмо данас је у српском језику у већини области, поготово у општој јавној употреби, у пракси маргинализовано и сведено на изузетке или је потпуно истиснуто из свакодневне употребе у корист хрватске латинице, иако за то нема никакве потребе.

2. Српско ћирилично писмо у оквиру говорног подручја српског језика може у будућности да се очува једино испуњавањем оба ова услова:

а) ако извршна власт доследно спроводи устав и закон о службеној употреби језика и писма;

б) ако српска језичка наука и струка врате српском писму ћирилици улогу јединог писма, како је то било пре успостављања

тзв. српскохрватског језика, односно ако се српска језичка наука и струка усагласе с правилом које влада у свим светским језицима: један језик — једно писмо.

3. И на примеру српског језика показало се да један језик не трпи два писма. (Зато, често и насилно и под притисцима, нестаје српско десетовековно ћирилично писмо.) То, разуме се, никако не значи да није добро или пожељно знати више светских језика и њихових писама, али ниједан народ у свету (осим српског) не уводи у свој језик као алтернативно или конкурентско неко друго писмо — ни своје ни туђе.

Нови Сад,
На Крстовдан, 27. септембра 2003

*За учеснике Научно-стручног скупа
„Ћирилица у нашој кући”*

*Вера Давидовић
(председница Орґанизационог
одбора скупа)*

ПРЕДЛОГ КОМИСИЈИ ЗА ИЗРАДУ НОВОГ ПРАВОПИСА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

ПРАВОПИС СРПСКОГ ЈЕЗИКА СА СРПСКИМ ПИСМОМ, У СКЛАДУ С ОДЛУКОМ БРОЈ 34. ОДБОРА ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Одбор за стандардизацију српског језика најавио је недавно довршетак и обелодањивање новог правописа српског језика за јесен 2004. године. Како је јавност обавештена, правописна правила формулисаће комисија с четворицом познатих универзитетских професора. То су Мато Пижурица, Живојин Станојчић, Милорад Дешић и Бранислав Остојић. На тај начин готово да је покривено целокупно српско говорно подручје, осим подручја Републике Српске. То не мора бити већи хендикеп, али би ипак — из више разлога, а из потребе јединственог решавања правописно-језичких питања на целокупном српском језичком подручју — било боље да је у комисију ушао и неко с поменутог подручја.

Кад је реч о писму српског језика, свако може запазити да, после коначног и формалног разбијања тзв. српскохрватског језика раних деведесетих година, то питање у српском језику, који нам се са старим именом сам и без посебне заслуге српских лингвиста вратио, није решено на природан, уобичајен начин, како се, уосталом, то питање увек решава у целом свету. Реч је, у ствари, о неизмиренем дугу стручњака за језик и писмо према миленијумском писму српског језика. Сада је неизбежно стигло време да се српском језику и српском народу и од стручњака за језик и писмо врати, већ готово свуда у овом часу потиснуто, српско (ћирилично, вуковско) писмо.

Данас постоји и један приличан парадокс у вези с нерешеним питањем српског писма. Када је сачињаван Устав Србије из 1990. године, превагнуло је исправно политичко гледиште које се исказало у враћању ћирилице као неизоставног писма српског језика. Када је, пак, сачињаван *Правопис српског језика* (1993), у одређивању писма српског језика продужен је, на неки начин, концепт о настављању живота заједничког „српскохрватског језика”. Догодило се код нас нешто што је за наше при-

лике готово до јуче било невероватно: политика је у вези са српским писмом боље проценила чињенице и отишла је испред језичке науке и струке. Отуда се тај изостаоли предугачки корак лингвиста брзо показао као веома неповољан за судбину српског писма. Ћирилица је, како спомену смо, по Уставу Србије из 1990. и по Закону о службеној употреби језика и писма из 1991. године (нови устав ће то још прецизније и боље решити) имала природну улогу у српском писаном језику, а у стварности је настављено полувековно давање апсолутне предности хрватској латиници као у време југословенске државе и тзв. српскохрватског језика. Зато је у Србији ћирилица све брже постајала другоразредно, а врло често и искључивано писмо, што је омогућавало њено нестајање. Истискивање (готово прави изгон) ћирилице догодио се, прво, кроз „равноправност (хрватске) латинице и (српске) ћирилице”, али се она није исказивала у било каквој стварној равноправности, него се — уз примену разних, често насилних, а увек политичких, притисака — ишло на смишљено буквално замењивање ћирилице латиницом. Друго, смишљена је у светским оквирима оригинална подвала спровођена кроз „богатство двоазбучја”, а то богатство огледало се у латиничком (хрватском) једноазбучју. И „равноправност писама” и „богатство двоазбучја”, познате комунистичке флоскуле неких југословенских политлингвиста, нису у том виду задржане у постојећем *Правопису српског језика* (1993), али је задржана њихова функционална и практична улога.

Сада постоји неизбежност да се, кад је реч и о писму, актуелни правопис коначно усагласи са стручнонаучним принципима без којих се не сме правити правописни документ. Садашњи правопис, који је био пре свега дело уваженог лингвисте Митра Пешикана, више је прављен као обимнија расправа о правописним питањима, али мање је био јединствен правописни приручник коме је основна улога у једноставности примене и у принципским основама у излагању правила писања. Решења правопис-

сних правила нису у свему била дата према уобичајеном стандарду у формулисању правила у писању. Треба погледати, пре свега, како су решена питања писања великог слова, спојеног и одвојеног писања речи или коришћења цртице, рецимо, па се уверити колико је *Правойис* (1993) у свему томе мањкав и тешко примењив.

Кад је реч о писму сваког језика, а то је увек питање за решавање на првим странама сваког правописа, садашњи правопис садржи неуобичајеност у светским размерама. *Правойис српског језика* (1993) који су приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић и Мато Пижурица (из)рађен је тако да се данас у њему понешто мора дорадити, штошта променити, нешто ваља усагласити с новим језичким појавама и правописном праксом и с правописном традицијом, а решење питања писма у српском језику мора се потпуно преиначити. У томе међу правописцима не би требало да буде већих недоумица. Удружење „Ћирилица” подржаће са свих својих 919 чланова (око 160 језичара за сада) правописце да нови правопис српског језика буде сачињен у складу с правилима у одређивању једноазбучја у сваком појединачном језику у свету. Само такав правописни документ одиграће важну улогу у неговању писаног стандардног српског језика и у очувању српског миленијумског писма. Од та два задатка нема важнијих ни у правописима било ког другог језика у свету. Писмо српског језика (ћирилица), после прихватљивог уставног одређења, мора бити сада пропраћено одговарајућим, у свету уобичајеним, поступком у формулисању одговарајућих правописних одредаба. Сада, дакле, нема више ниједног разлога да се избегне и стручно усаглашавање и правописне одредбе с уставном одредбом о службеном језику и писму у Србији.

Правописци, што је за њих најважније, имају, у вези с тим, сада и Одлуку бр. 34 Одбора за стандардизацију српског језика насловљену *Уставне одредбе о језику*. Одбор је у тој одлуци, што је за највећу похвалу и подршку, недвосмислен у одређивању неизоставности (једности) ћирилице као писма српског језика, па треба очекивати да споменути правописци у правописној одредби о ћирилици као неизоставном (једном) писму службеног српског је-

зика немају потребе да размишљају треба ли да поштују споменућу одлуку Одбора за стандардизацију, чији су иначе сви правописци чланови.

Без уважавања чињенице да су у међународној класификацији регистровани засебно српски језик са (српском) ћирилицом и хрватски језик с (хрватском) латиницом, наш правопис и наша струка не би могли да у очувању српског језика и писма посведоче стручнонаучну потврду правописне основаности и да одиграју очекивану обавезујућу улогу. Наша струка и наука могу да објашњавају зашто српски језик и хрватски језик потичу из једног стандардног вуковског штокавског (у суштини српског) језичког лика, али немају разлога за озбиљније дилеме у томе треба ли и после већ неизбежне „језичке сукцесије” и даље да чинимо нешто што не ради нико на свету, преузимајући (позајмљујући, узурпирајући или присвајајући, свеједно) хрватску латиницу као алтернативно писмо које у нашим наметнутим условима по природи ствари — у складу с општим законом о економичности и у језику — мора у будућности сасвим истиснути српску ћирилицу.

Изабрани у Одбору правописци, верујемо, имаће у виду зашто је, и према Одлуци (бр. 34, *Уставне одредбе о језику*) Одбора за стандардизацију, важно да у садашњем школском издању *Правойиса српског језика* (2001) исправе ову констатацију „Ћирилица је прво и основно српско писмо”,¹ јер је то противно реченој одлуци Одбора и уставној одредби (Члан 8 Устава Србије). Таква одредба не постоји нигде, ни у једном језику на свету. Зашто би једино српском језику на свету, поред „основног”, како га досадашњи правописци зову, морало да постоји и „неосновно” или некакво друкчије писмо. То, наравно, не постоји ни у *Правойису српскохрватског књижевног језика*, па је, сасвим очигледно, школско издање *Правойиса српског језика* (2001) по заснованости и испод тзв. заједничког *Правойиса* (1960). Следећа реченица у (школском) *Правойису* (2001), заснована на *Правойису српског језика* (1993), представља, у ствари, заобилазан начин посвојења туђег (хрватског, гајевског, латиничког) писма. Она

¹ Приређивачи Мато Пижурица и Јован Јерковић, *Правойис српског језика*, Завод за уџбенике и наставна средства Београд и Матица српска Нови Сад 2001, страна 9.

гласи: „Новији културноисторијски развој и савремене потребе културе и науке учинили су да се и латиница може сматрати стандардним писмом српског језика.”²

У једној од следећих реченица правописци су потпуно посвојили гајевску (потпуно несумњиво хрватску) латиницу (чак и не питајући о томе ништа Хрвате) и тако надишли и ранији заједнички *Правойис* из 1960. и *Правойис српског језика* из 1993, што заиста не може бити прихватљиво. Ево на који је то начин учињено. Док је у ранијем издању споменутог правописа, испод илустрације (стр. 20) која приказује настанак српске ћирилице, писало: „*Посџанак на шеџ ѝисма*” а испод ћириличке и латиничке азбуке стајало „*Српскохрватске азбуке*” (што би се, можда, могло рећи и да има макар некаквог смисла), дотле у школском издању *Правойиса* (2001) испод словних састава српске ћирилице и хрватске латинице исписано је: „*Српске азбуке*” (13. страна)!? Чини нам се да је то мало ко и приметио. Многи ми, у околностима какве су владале у уважавању и примени српске ћирилице, мислили смо да је и хрватска (гајевска) латиница — *српско ѝисмо*!? То, наравно, оставља погубне последице кад је реч о (о)чувању српске ћирилице у српском језику у просвети, школству и култури. То помаже умногome затирању српског писма и свођењу српског језика на (туђе, хрватско) латиничко једноазбучје.

На сличан начин (ни)је решио питање писма српског језика и Милорад Дешић у свом правописном приручнику за школе. Тамо пише: „У српском језику у употреби су два писма: *ћирилица* и *латиница*. Сваки образовани човек требало би да добро познаје оба алфабета, с тим да ћирилицу узима за основно српско писмо.”³ (Откуд замисао да се готово исти положај српске ћирилице пренесе из тзв. заједничког правописа *српскохрватског језика* у *Правойис српског језика*?) Комисији за израду новог правописа српског језика, надамо се, неће бити — ако желе, а зашто не би желели? — тешко да правопис српског језика сачине, кад је реч о писму, по истоветним општим принципима у сачињавању правописа ен-

глеског, руског, француског, немачког и било ког другог светског језика. Ни у другим нашим правописима и стручној литератури није решено питање писма како би то било природно, принципски и стручнонаучно основано по угледу на све светске правописе.

Сви наши правописи, дакле, после заједничког *Правойиса српскохрватског књижевног језика* (1960) питање писма решили су различито од свих правописа у свету. А увек кад смо били изван света — то смо бар добро осетили — тешко нам се обијало о главу. Данашњи (нови) правопис српског језика не би смео избећи да питање писма реши како се то питање решава у свим модерним језицима. Ми то питање не можемо да решимо друкчије од других народа, друкчије, на пример, и од Хрвата и Бошњака, и од свих осталих, тј. и ми се морамо (ваљда и можемо) поново укључити (у ствари вратити) међу народе који у свом језику имају своје писмо, а свакоме је на вољу да у личној употреби, према потреби, зна и користи стотине других језика и писама.

Дакле, на првим страницама правописа не можемо избећи да, као и сви други, запишемо овако или слично:

„Писмо српскога језика јесте ћирилица која се у српском језику користи дуже од десет векова. Модеран ћирилички састав за српски језик сачинио је у првој половини 19. века Вук Стефановић Караџић и тај се словни састав, посебно по правилу један глас/функционална гласовна јединица — једно слово/знак, сврстава у најсавршеније азбуке на свету.”

У овом времену због непоштовања уставног и законског одређења ћирилице као писма српског језика, али можда још више због погрешне одредбе у правопису и, на основу тога, потпуно погрешне обуке у школству, догађа се све масовније и све брже недопустиво и неразумно потискивање српског писма. У томе су у последњих педесетак година, а нарочито после 1993. године, неочекивано а изузетно много подбацили и државни органи, и школство и просвета, и привредници, и интелектуалци, и научници, и националне институције, и појединци и цело Српство. Зато је толико нужно свођење српског језика (који нам се вратио више својом него нашом заслугом)

² Исто.

³ Др Милорад Дешић, *Правойис српског језика* — *приручник за школе*, „Нијанса” — Земун и „Унирекс” — Никшић, 1994, страна 9.

на изворно српско писмо српску ћирилицу кроз уобичајено понашање у свету у коме је опште правило: један језик — једно писмо. То је једини начин да (са)чувамо своје писмо. Свако друго понашање на досадашњи (само српски) начин, нарочито после Другог светског рата, и практично наставаљање у истицању „богатства од двоазбучја” и „равноправности писама” једино у пракси у оквиру српског језика — тешко би надаље могло бити израз заблуде. Многи већ мисле да је то добро смишљени (само на први поглед скривени) начин манипулације у корист наставка давно успостављеног прогона српске ћирилице.

Увођење из тзв. српскохрватског језика у српски језик хрватске латинице и њено квалификовање као „српског писма” — најсигурнији је пут за потпуни изгон ћирилице из српског језика, као што се то догодило глагољци. Али, док је напуштање глаголице могло имати оправдања и користи, изгон ћирилице нанеће неизмерну штету и српском народу и његовом језику.

На стручњацима је, дакле, избор начина како ће ту (можда коначну?) улогу у вези са српским језиком и ћирилицом одиграти у ово критично време. А они се као у овом часу никад у прошлости нису могли

тако слободно опредељивати. Удружење „Ћирилица” залаже се за научностручно уређење правописа, нарочито у одредници о писму српског језика, и правописци ће у томе имати потпуну подршку „Ћирилице”. Ми у „Ћирилици” желимо да верујемо да су правописци изабрани у Правописну комисију спремни да прихвате велику одговорност кад је реч о обавези да не допусте да они буду узрочници деобе свога народа и свога језика на начин који се досад ни код једног народа није примењивао и не примењује га ни данас ниједан други народ на свету. Зато је неизбежно и исправно да српски правописци схвате зашто имају обавезу да нерешено питање писма ускладе са стопостотним поступцима других правописаца у целом свету. Ако су свесни тога значаја, српски правописци неће се усудити да својим погрешним решењем о писму омогућују несумњиве међусрпске антицивизацијске духовне деобе и доказано штетне правописне навике у вези с писмом српског језика. А будући да је то Одбор за стандардизацију у споменутој одлуци исправно већ решио, немамо разлога да не верујемо да ће правописци ту одлуку следити.

ПРЕДЛОГ ЗАКОНА О ЗАШТИТИ ЋИРИЛИЦЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Уводни део

Овај закон доноси се да би се српска ћирилица, после њеног смишљеног вишестепенијског потискивања до степена затирања у многим областима током комунистичке диктатуре у Југославији у другој половини 20. века, а што се убрзано наставило и у постбрововском периоду, вратила српском народу на почетку трећег миленијума као проверено савршено писмо које је више од десет векова несумњива прворазредна српска културнонационална тековина и — по оцени и наших и страних струч-

њака — једно од најсавршенијих писама на свету.

Хрватски састав латиничког писма (гајевница) и у овом је часу — као последица изведеног насиља у ратним, окупацијским и недемократским комунистичким политичким околностима у другој половини 20. века — туђе писмо у српском језику и потпуно неуставна и незаконита антикултурна појава која је уперена и против основног људског права сваког појединца и целокупног српског народа на свој језик са својим писмом, што гарантују и међународни документи.

I. ОСНОВНЕ ОДРЕДБЕ

Члан 1.

У Републици (Краљевини или ма како се одређивала ова држава према ономе како се народ определи) Србији службени језик је српски са српском ћирилицом.

Језици и писма припадника националних мањина (или: мањинских народа) у службено-јавној су употреби према посебном закону, усклађеном с европским стандардима у тој области.

Члан 2.

Службено-јавна употреба српског језика са српском ћирилицом према овом закону подразумева све исписе на српском језику у свим областима без изузетака, осим у областима у којима се као симболи, формуле и сл. користе међународни латинички, алфаветски или неки други словни знаци (физика, хемија, архитектура и сл.).

Члан 3.

Срби немају разлога, а немају ни права, да свој језик званично и службено у јавности везују за хрватски абecedни састав јер је он у Међународним институцијама званично регистрован и на тај начин заштићен још 1992. године уз данашњи хрватски језик, а уз српски језик регистрована је српска ћирилица. Зато свако настављање везивања српског језика за хрватско абecedно национално писмо значи омогућавање књижења српског писаног стваралаштва у хрватску културну баштину.

Члан 4.

За неизбежне потребе укључивања латиничког писма у српски језик (математика, физика, хемија, архитектура, страни језици и сл.) користи се међународна латиница, која није у свему подударна с хрватским латиничким писмом.

Члан 5.

У школској настави на српском језику овај закон прекида досадашњу праксу у ко-

ришћењу хрватског писма у српском језику (попут обавезе писања на српском језику једног задатка ћирилицом, једног латиницом и сл. као у време постојања тзв. српскохрватског језика). Учење хрватског латиничког писма — гајевнице може се предвидети ради овладавања хрватском латиницом у функцији оспособљавања за читање исписа на тзв. хрватском језику, што је и једина функција и корист од знања хрватске латинице, а престаје досадашња могућност да она буде Србима легално алтернативно писмо у досадашњој улози потискивања и изгона српске ћирилице.

Члан 6.

У местима где живи 20% представника националне мањине, осим на српском језику и писму, могући су исписи на језику и писму дотичне мањине. Исписи на језику и писму националне мањине могући су само испод или после исписа на службеном српском језику и писму.

II. КАЗНЕНЕ ОДРЕДБЕ

Члан 6.

Новчаном казном од 100.000 до 500.000 динара казниће се државне и привредне службе и привредне организације и субјекти који поступе противно члановима од 1. до 6. овог закона.

Новчаном казном од 100.000 до 500.000 динара казниће се за привредни преступ организација овлашћена за постављање саобраћајних знакова и назива места која поступи супротно члановима од 1. до 6. овог закона.

За привредни преступ из става 1. и 2. овог члана казниће се истовремено и одговорно лице у организацији новчаном казном од 20.000 до 80.000 динара.

Члан 7.

Новчаном казном од 50.000 до 250.000 динара казниће се за привредни преступ предузеће, установа или друго правно лице које истакне, односно испише фирму противно одредбама чланова од 1. до 6. овог закона.

За привредни преступ из овог члана казниће се и одговорно лице у правном лицу новчаном казном од 10.000 до 50.000 динара.

Члан 8.

Новчаном казном од 15.000 до 100.000 динара казниће се за прекршај власник радње која нема својство правног лица ако испише, односно истакне фирму супротно одредби чланова од 1. до 6. овог закона.

Члан 9.

Новчаном казном од 10.000 до 40.000 динара казниће се за прекршај одговорно лице у органу, односно организацији која врши јавна овлашћења ако назив органа, односно организације испише супротно одредбама чланова 1. до 6. овог закона.

Члан 10.

Од убраног новца у наплати казни половина одлази у буџет државе, једна четвртина се уплаћује у фонд за помоћ социјално угроженим људима а једна четвртина у фонд за изградњу станова за најталентованије свршене средњошколске и високошколске дипломе.

III. СРЕДСТВА ЗА СПРОВОЂЕЊЕ ОВОГ ЗАКОНА

Члан 11.

Средства потребна за спровођење овог закона обезбеђују органи, односно организације у којима се остварују права и обавезе утврђени овим законом. А како је то предвиђено у Члану 10. овог закона, његово спровођење не само да ће бити самофинансирано него ће остатак новца дуже време бити и значајан приход за друштвено корисне потребе у Србији.

IV. НАДЗОР У СПРОВОЂЕЊУ ЗАКОНА

Члан 12.

За надзор и наплату казни у склопу спровођења овог закона задужена су сва министарства у области управе, саобраћаја, урбанизма и стамбено-комуналних послова, просвете, културе, науке и здравства, а сви грађани могу да пријављују адресу на којој се крше чланови од 1. до 6. овог закона.

V. ПРЕЛАЗНЕ И ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ

Члан 13.

Називи места, улица, тргова, органа и организација, фирми и други јавни натписи ускладиће се с овим законом до краја 2005. године.

Члан 14.

Одредбе овог закона о вођењу евиденције, штампању образаца и издавању јавних исправа примењиваће се од 1. септембра 2004. године.

До почетка примене одредаба из става 1. овог члана примењиваће се прописи којима су ова питања уређена на дан ступања на снагу овог закона.

Члан 15.

Даном ступања на снагу овог закона престаје да важи Закон о службеној употреби језика и писма (Службени гласник РС, бр. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94).

Члан 16.

Овај закон ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у Службеном гласнику Републике (или Краљевине, ако се тако изгласа) Србије.

Нови Сад,
10. април 2004. године

*Предлог закона прослеђује
председник Извршног одбора „Бирилице”
Драгољуб Збиљић*

**Закључци скупа
„Како решити питање писма у новом правопису српског језика и школству”**

СРПСКО ПИСМО ПО СВЕТСКОМ РЕШЕЊУ

Учесници скупа „Како решити питање писма у новом правопису српског језика и школству”, одржаног у организацији Удружења „Ћирилица” а под покровитељством Министарства за културу Владе Србије и скупштина градова Новог Сада, Београда и Ниша у Матици српској 25. јуна 2004. године, једногласно су усвојили Закључке. Да би се миленијумско ћирилично писмо (са)чувало у српском језику, неопходно је:

Прво, одмах преко извршне власти започети доследно спровођење уставних и законских позитивних одредаба о службеном коришћењу језика и писма које обавезују на службени српски језик и српску ћирилицу на целом говорном подручју српскога језика.

Друго, питање писма српског језика у новом правопису и струци, као и у школству, мора се довести у склад с уставним и законским решењима, као и с јединственом праксом у свим престижним језицима у свету по којој се ниједан народ као данас српски не дели на два писма у свом језику, зато што то у великој мери разбија минимум неопходног културолошког и духовног националног јединства које ни у једној нацији није могуће изван општег правила о једном писму у једном стандардном језику.

Треће, постало је неизбежно да се стручно и на основу здраве логике раскринкавају и научно обеснажују несувисле тврдње засноване на неоправданим гледиштима по којима „не можемо у Европу с ћирилицом” јер се својим писмом увек споразумевамо на свом језику у свом народу, а међу-

народно споразумевање обавља се учењем туђих језика, па у оквиру језика и туђих писама или преко преводаца, а никад се не споразумевамо с другима на тај начин што само напустимо своје писмо.

Четврто, чињеница да се ниједна земља из нашег ужег и ширег окружења у време недавног пријема у Европску унију није одрекла ни свога језика ни свога писма, сасвим сигурно потврђује и показује да то нико ни од Срба неће тражити, али хоће свакако тражити добре производе, вредна уметничка и научна дела, знање страних језика, а не притворство и национално самозатајивање као што се то чини напуштањем свога писма у своме језику; тражиће, у ствари, само истински ред, озбиљан рад и правни државни поредак; у свему томе ако превише не помогне, ћирилица — сасвим сигурно — неће ни у најмањој мери да одмогне.

Пето, у школству треба изучавање писма — као што се то ради у целом свету, па и у целом нашем окружењу — везивати за језик, што значи ћирилицу, а досадашњу погрешно подстицану и наметану праксу учења туђе латинице (гајевске) као алтернативног писма треба напустити јер је ћирилица вишевековно писмо српскога језика.

Нови Сад,
25. јун 2004.

*Закључке прослеђује
председник Извршног одбора „Ћирилице”
Драгољуб Збиљић*

НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА ВРАЋАЊЕ ЋИРИЛИЦЕ СРБИМА И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

А. Полазне претпоставке

1. Државнополитички циљ ове стратегије јесте да ћирилица до пријема Србије у Европску унију (вероватно око 2015. године) поново буде у службеној и јавној употреби као једино српско писмо а да националне мањине у Србији задрже право да користе свој језик и своје писмо према важећим стандардима ЕУ;

2. Научностручни циљ Стратегије јесте да се ћирилица у српском језику и теоријски и практично врати природна улога јединог српског писма, јер је свако писмо могуће сачувати у свом језику само у оквиру једноазбучја пошто никоме на свету није успело да у свом језику вечно остане двоазбучан;

3. Гајевска латиница је изворно прављена специјално за потребе Хрвата а наметана је Србима често физичким насиљем и законским одредбама (у време окупација) а нарочито политичким насиљем посебно у периоду комунизма, југословенства и братства-јединства током 50-годишње диктатуре (насилно, административном подршком, политичким притисцима...);

3. Чак је и већина чланова научних и културних институција (САНУ, Матица српска, одсеци за српски језик на факултетима, Институт за српски језик САНУ и остали) као и већина интелектуалаца временом прихватила став да је латиница „секундарно српско писмо”, које је све брже прелазило у примарно и преовлађујуће, па и данас истрајавају на том ставу, потпуно супротно, на пример, понашању Хрвата којима није никада пало на памет да уведу „српско двоазбучје”, па су зато и успели да сачувају своје (гајевско, латиничко) писмо

* На скупу „Како решити питање писма у новом правопису српског језика и школству” — одржаном под високим покровитељством Министарства културе Србије и скупштина градова Београда, Новог Сада и Ниша а у организацији Удружења за заштиту ћирилице српског језика „Ћирилица” из Новог Сада у Матици српској 25. јуна 2004. године — учесници скупа подржали су овај документ.

иако су једно време учествовали, формално, у изграђивању тзв. заједничког језика са Србима чије је писмо заузимало много шире подручје од латиничког, а ипак се догодило да је хрватско мањинско писмо преплавило српско већинско, не зато што је хрватско писмо функционалније за српски језик, него зато што је било најпре насилно, па онда политички и на све друге начине стално у повлашћеном положају за време трајања заједничке јужнословенске државе у комунистичкој диктатури;

4. У систему такозваног „постојања два српска писма” и даље се, наравно, убрзано потискује ћирилица с јасним знацима који воде к њеном скором неизбежном потпуном нестајању из службене а посебно из јавне употребе у конкуренцији с политички и на све друге начине потпуно фаворизованом хрватском латиницом;

5. Србија ће се сигурно у наредних десетак година друштвено-економски, правно, научно, културно ... интегрисати у Европску унију;

6. Развој науке а посебно информацио-них технологија (компјутери, комуникације...) веома је убрзан и врло ће скоро омогућити употребу писама већине држава (народа) у свим областима и аутоматске преводе с једног на било које друго писмо;

7. Стратешки је српски национални интерес што хитније враћање свом ћириличком једноазбучју у српском језику пре уласка у Европску унију, где ћемо представљати тек неколико процената становништва, и ако се што пре не вратимо своме писму, ући ћемо у породицу европских народа с позајмљеним или узурпираним (присвојеним) латиничким саставом који су Хрвати 1992. године заштитили региструјући га у међународним институцијама с хрватским језиком, због чега се од тада све што се објави на српском језику с хрватским писмом књижи као хрватска културна баштина.

Б. Неопходне активности

I. Од Републичке скупштине неизоставно треба захтевати расправу о службеној и јавној употреби ћирилице као званичног писма а од Републичке владе извештај о разлозима досадашњег потпуног занемаривања одредаба постојећег Устава Србије и Закона о службеној употреби језика и писма;

II. У новом уставу Србије треба још доследније вратити легалну у српском језику преткомунистичку обавезу коришћења ћирилице у службеној и општој јавној употреби и прецизирати у вези с тим обавезе свих државних органа, институција, предузећа, а питање употребе језика и писама националних мањина уредити у складу с европским стандардима;

III. После доношења новог устава Србије истог часа треба довршити израду новог закона о службености српског језика и писма у којем треба прецизно навести сва подручја употребе ћирилице као званичног, службеног и јавног писма у службеном српском језику уз прописивање санкција за непоштовање закона (садашњи закон то јасно не предвиђа);

IV. Тражити од научних и културних институција (САНУ, Матица српска, факултети, Институт за српски језик САНУ и други институти) јавно саопштење с јасним објашњењем о вишедеценијском насилном натурању хрватске латинице као формално секундарног, а у ствари потпуно политички и на свакојаче друге начине фаворизованог писма и обелоданити стварну вишевековну истину да је ћирилица вековима била једино српско писмо, а да је продор хрватског писма у српски језик пре свега последица насилног и свакојаког другог начина фаворизовања гајевске латинице. О овоме целом српском народу у Србији и изван Србије треба предочити дуго сакривани исправан став о томе интелектуалаца из емиграције, као и досадашња сведочанства (као што је, на пример, Законска одредба о забрани ћирилице у НДХ-у, с потписима др Анте Павелића и др Андрије Артуковића и сл.) о насилном и стварном идеолошкополитичком, комунистичком и сваком другом прогону ћирилице;

V. Захтевати да научне институције и појединци чија су специјалност информацио-

не технологије (комуникације, компјутери) морају преузети обавезу неутралисања негативних ефеката од досадашњег фаворизовања хрватске латинице у многим областима које покрива српско језичко подручје;

VI. Организовати научна истраживања, скупове, медијску истину (ТВ, радио, огласи у штампи) ради што брже припреме и подстицања свег српског народа и српске јавности на искључиву употребу ћирилице у српском језику како се не би настављало вишедеценијско обмањивање српског народа, који је делом почео увелико да верује како је то регистровано несумњиво хрватско писмо — и српско; оно може бити писмо српског језика под условом да се држимо проверених научних чињеница по којима су данашњи хрватски, бошњачки, сутра (не дај Боже) црногорски, „матерњи” или ко зна који сличан такав „језик”, у ствари, варијанта суштински српског (штокавског, вуковског) језика, али латиница није никад била специјално састављано латиничко писмо за Србе и српски народ;

VII. Истицати историјски утемељене традиционалне вредности, организовати предочавање једине, праве истине о овом питању и враћање свуда у српски језик српске ћирилице (називи улица, исписивање имена на врата станова, на ПТТ-сандучиће, интерфоне, визиткарте, називи фирми, печати, етикете на свим производима, ТВ-екрани, сав штампани материјал, књиге, новине, часописи и све остале публикације);

VIII. У школе вратити изучавање ћирилице као писма српског језика, хрватску латиницу савладати само до степена употребне могућности (за читање књига и осталог објављеног хрватским писмом, а никако уз могућност алтернативног коришћења у српском језику), а друга писма учити кад се уче и туђи језици.

IX. Не допустити, наравно, да хрватско писмо за Хрвате у Србији пролази тако како је у окупационим периодима и у комунистичком периоду диктатуре, али и у досадашњем периоду формалног посткомунизма, пролазило српско писмо до сада у Хрватској, Србији, Црној Гори и другде.

Овакав програм може се даље разрадити на овакав или сличан начин и у Скупштини Србије тражити његова реализација.

Важно је да све државне, политичке, стручне, културне и друге напредне снаге државно, политички, стручно и на све друге начине подрже Удружење „Ђирилица” и његову Стручну групу „Ђ-5 више” (у којој је преко 160 стручњака за српски језик и писмо) у борби да се ћирилици по уставу и закону и практично (стварно) врати ранија деветоиповековна неприкосновена улога јединог писма у српском језику у званичној, службеној и општој јавној употреби у Србији и изван ње на целом српском говорном подручју. Јер, није нимало безазлено настављање дељења српског народа на кориснике српске ћирилице и кориснике хрватске латинице. **Деоба по тој основи заштрава деобе и по другим основама. То нико до сада није озбиљно имао у виду а та чињеница није нимало безначајна каквом се може чинити на први поглед.**

В. Разјашњење повода за Стратегију

Имајући у виду да је Скупштина Републике Србије започела израду новог Устава Србије, затим да је у Предлогу устава Владе Србије потпуно исправно предложено решење питања писма српског језика, да ће врло брзо морати да уследи усклађивање законске регулативе с новим уставом, као и чињеницу да је из Одбора за стандардизацију српског језика најављена дорада *Правоииса српског језика* (Матица српска, 1993) и његово објављивање у 2005. години, обраћамо се свима који могу знатније утицати на будућа стручна, уставна и законска решења да стручно, политички и свакојако друкчије подрже борбу Удружења „Ђирилица” да ћирилица по новом уставу и закону остане једино писмо у званичној, службеној и јавној употреби у Србији, као и на целом подручју српскога језика, а да у општинама у којима нека национална мањина учествује с више од 20% у укупном броју становника у јавној употреби буду језик и писмо те националне мањине.

Ако предочену борбу „Ђирилице” данас чврсто и искрено не подрже јаки појединци и, посебно, снажни научни, стручни и други радни колективи, јаче странке, удружења грађана, а средства обавештавања пре свих других, досадашња нечувена и нецивилизацијска деоба једино српског народа у свету

на тај начин (деоба на два писма у једном језику) најпре ће подстицати даље разбијање, предвајање и уситњавање српског народа а, затим, сасвим извесно, и губљење српског писма које је најпре буквално насилно, а касније нарочитим политичким притисцима и стручним манипулацијама потискивано кроз неколико деценија комунистичке страховладе и чувеног брозовског оригиналног законоправила: „не држати се закона као пијан плота”.

Удружење за заштиту ћирилице српског језика „ЂИРИЛИЦА”, које је основано на Оснивачкој скупштини одржаној на Сретње Господње — 15. фебруара 2001. а регистровано у складу с прописима о удруживању грађана у удружења, друштвене и политичке организације које се оснивају на територији савезне и републичке управе, од тада већ више од три године упозорава државне органе, научне институције и јавност на све очигледније убрзавање нестајања ћирилице (српског писма).

Удружење се у више наврата обраћало Скупштини Србије, Републичкој влади, Скупштини АП Војводине, Покрајинском извршном већу Војводине са захтевима за спровођење и поштовање члана 8. садашњег Устава Србије и Закона о службеној употреби језика и писма. У 2002. години Удружење се обратило свим скупштинама општина и извршним већима на територији Републике Србије са захтевом за заштиту законитости у смислу поштовања одредаба Закона о службеној употреби језика и писма (Сл. гласник РС бр. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94).

Очекујемо да се предложени документи размојри, дојтера, среди и усаврши како би био йослај Скуйштини Србије, Влади Србије и друђе као коначан йредлођ за завршну израду националне сйрашеђије за враћање ћирилице у званичну, службену и ойшйу јавну уйййребу као јединог српског йисма. На друђи начин српска ћирилица неће моћи да се сачува, јер је до сада било много йройушйених корака и обавеза у овом важном културно-националном йослу.

Смайрамо да је могуће даље усавршавање овог документија, али смо сигурни да његово усвајање није могуће одлађати у недоглед, јер је српско йисмо у завршној фази несйанка и йоред формално доброг и садашњег усйавног решења йишјања йисма у српском језику. Нажалосй, сйрука и школсйво већ дуже од

десет година не следе по уставно решење ни теоријски ни практично. због чега је и основано Удружење за заштитиу ћирилице српског језика „Ћирилица“.

Важно је имати у виду зашто ниједан други језик и ниједан други народ на свету не уводи двоазбучје у свој језик, јер је то не само бесмислено него и доказано битно утиче на опасну деобу једног народа ослабљујући његове културне, општедуховне и све друге обједињујуће снаге.

Такође је врло важно имати на уму чињеницу да је „хрватски језик“ у међународним институцијама регистрован 1992. године с хрватском латиницом, а српски језик са српском ћирилицом и да се, како реко-

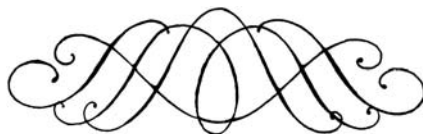
смо, све што се објави српским језиком а на хрватском писму у међународним институцијама данас књижи као хрватска културна баштина. А предавање своје културне баштине у посед другог народа има само једно име које се увек подразумева и кад га не изговоримо.

Нови Сад,
25—26. јун 2004.

Предлог националне стратегије достављају

*Председница Скупштине „Ћирилице“
Вера Давидовић*

*Председник Извршног одбора „Ћирилице“
Драгољуб Збиљић*

Д

ПИСЦИ О ЈЕЗИКУ

С обе стране пута је природна ограда од камена који се листа, који је местимично гладак као хартија и чисто мами да се по њему пише. И одиста — али не, не бој се, није као у Тиролу, где добри Тиролци не могу да не пођу од себе, и не могу да не угребу у камен: 20 минута до Валмеркогла, а после два минута корачања не могу да не испишу: 18 минута до Валмеркогла. И тако даље, пишу примитивни тиролски брђани тек да би се видело да се на листатом камену може писати. У Норвешкој има, да-како, брђана, али као да нема провинције Тирол...

Путоказа, дакле, веома мало има у норвешкој земљи. Норвежанину се тако често дешава да се на својим пустим фјеловима изгуби, и кроз мећаву или сумрак лута, да није баш одвише осетљив ако и његов гост понекад заиђе, и понекад стигне ономе куда није пошао. Него, на глатким површинама стена исписани су понекад цитати из Еванђеља, мудре речи Христове. Не знамо, можда је тај дан био сувише леп, а кад је човеку лепо онда се Бог обично не зове, тек нама се и ти написи учинили чудновати. Кад је сунчано и сухо, може се сасвим лако и без Матеја и Марка, а ако се стану крхати снежне или камене лавине, каква је корист сиротим људима што је бојји путоказ затрпан ту негде у снегу. Није добро то што смо сада исписали: мудра реч мора у човеку постати енергија, не остати стих. Преписане речи пророка Исаије: „И мир ће бити дјело правде, што ће правда учинити биће покој и безбрижност до вијека”

— то је морала бити енергија Скандинаваца 1905. године.

На протестантском северу је много штошта чудновато. Код Енглеца је роман доста препоручен ако му је наслов цитат из Библије. Код Норвежана, сада, врло је мио гост др Рудолф Штајнер; многи се Норвежани драговољно подвргавају антропософском гладовању тражећи своје звездано, своје астрално тело. Нека им буде. Није рђава ствар мање јести и пити. Они који језде на коњима, или на скијама, не смеју бити много меснати и тешки. Они који поезију носе у себи и стварају је, морају пролазити кроз астралности. Ах да, поети! Гле, поред навода из светих књига нигде не видимо навод, рецимо, из Ибсена, Бјернсона, или шведског песника Рунеберга, из његових дивних песама о несрећном рату за финско ослобођење. (Рунеберг је био Финланђанин-Швед.) Баш као што код нас ни по дворанама ни по стенама нема урезаних или исписаних навода из *Горскога вијенца*. Додуше, код нас нема навода ни из пророка...

Теософски и антропософски покрет силно је узимао маха у Норвешкој пре тридесетак година, од данас рачунајући. Ако сте се ви томе зачудили, Норвежани вам без много околишања кажу: да они морају тражити нових истина и дубљих схватања о човеку и његовој егзистенцији, нарочито у вези с вечношћу, јер им ни њихова природа, ни њихова вера, оваква како је сада знају и исповедају, не дају задовољавајући појам о смислу света, о праведном божанском принципу. Друга чудна појава је: што

код народа тако високе културе питање језика није на време било решено, и тек пре 40—50 година, кад су већ имали и извесну научну, поготово белетристичку литературу готово написане, тек тада се распламсао рат око језичких питања. Звиждали су, тукли су се, писмено не, тек тада се распламсао рат око језика норвешких сељака (Landsmaal), против већ укореењена и у некадашњу заједничку литературу унесена заједничког књижевног језика Данске и Норвешке (Rigsmaal).

Потпуно је јасно, наравно, зашто су Норвежани са том важном стварју тако фатално закаснили, али тај факт ни најмање не ублажава ни апсурд ни несрећу да се књижевни и народни језик једне самосталне нације не поклапају. Као што ништа не ублажава апсурдне некадашње битке против нашег Вука који је за поезију тражио језик сељака и пастира. Као што је апсурдно оно што се дешава у ситним совјетима мозаикираног Совјетског Савеза: језик ситног совјета не може да прими руског песника; а домаћи песник је сувише нејак за руски језик. Мозаик Совјетског Савеза, уметнички цењен, не ваља... Проблем је веома компликован, кажу сви Норвежани. Зар ми, потпуно еманциповани од Данске, да до краја векова пишемо своју уметност данско-норвешким језиком, који је, уосталом, више дански него норвешки — кажу једни међу њима. Зар да сада уђемо у дуготрајан посао изграђивања једног новог језика, и да на тај начин проскрибујемо за сва будућа времена једну велику и добру литературу — кажу други међу њима.

Питање је одиста тешко, и не треба одвише брзо осудити Бјернсона и Ибсена: да су можда само из страха за своју личну славу били за дотадашњи књижевни језик. Ибсен је у једној сцени *Пер Гинџа* чак веома оштро исмејао оне који наместо класичног књижевног језика хоће да увуку неку варварску мешавину сељачких дијалеката; у уста једне своје личности је метнуо

отприлике ове речи: За 400 година су се истребили сви мајмуни, али, ето, ја се трудим свим силама да опет постанем мајмунски бард, и да уверим људе да је божанствено бити мајмун. Не може се, додуше, рећи да је ова ибсенска лекција много снажна и важна, али се засада не може рећи ни то да је сасвим промашила...

Ето, норвешки проблем, ето, чвор њихова живота! Потисне се у таквом човеку сваки други осећај сем бриге за свакидашњи живот и жеље за неком сигурношћу и миром. А и кад дође потреба и воља за уживањем, шта друго има у тим пустим крајевима сем немуштег разговора са природом, или исто тако немог разговора са самим собом или са књигом. Исто то, само без књиге, каже и игуман Теодосија у Његошеву *Шћейану Малом*. Да, да, сва црногорска уживања су некад била, а норвешка добрим делом и данас јесу, негде на опасним границама душевног и нервног живота.

— Како научите сви читати кад живите у крајевима где зими ваљда ни птица не пролети?

— Е, ту се не шалимо. Имамо врло много народних школа, много више него цркава; а затим, у лето иду путујуће школе, и ако има крајева где птице не пролећу, нема крајева где школе не долећу. А осим свега тога, код нас је уобичајено, и скоро мора бити правило, да матере уче децу читати.

— А оно остало?

— Научимо и оно остало. У младости је свако од нас рибар и морнар; живимо дуже или краће време на западној страни, видимо лађе, људе, робу, обичаје из свих крајева света, и научимо врло често и стран језик. А осим тога, у дугој зими, кад се само у кући живи и седећи ради, чита се или прича оно што су други видели и прочитали.

Исидора Секулић, *Писма из Норвешке*

Позив на сарадњу и иреџилаџу

Уредништво вас позива на сарадњу — са задовољством ће објавити ваше прилоге, одговорити на ваша питања, настојати да разјасни језичке недоумице. Прилоге и питања шаљите на адресу Уредништва: Матица српска, 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1.

Претплату за 2005. годину у износу од 150,00 динара можете уплатити у свакој пошти на жиро рачун број 295-1234397-90, са назнаком да је сврха дознаке „претплата на *Језик данас*” а прималац: Матица српска, Нови Сад.